

Groeien in kwaliteit in een periode van krimp

De toekomst van de Regio Achterhoek in 2020

Student: Heleen Huiskamp
Studentnummer: S0550078
Begeleider: prof. F. Boekema
Datum: 18-01-2011
Opleiding: Sociale Geografie
Universiteit: Radboud Universiteit Nijmegen

Voorwoord

Dat dit jaar zo een enerverend en hectisch jaar zou worden had ik niet verwacht toen ik in september 2009 begon aan de master Economische Geografie. Nadat ik in augustus was afgestudeerd aan de master Sociale en Economische Geschiedenis, zocht ik een nieuwe uitdaging die mij ook zou voorbereiden op een baan. Deze uitdaging vond ik bij de master Economische Geografie. Het werd een jaar zwoegen op alle nieuwe informatie die ik tot mij kreeg, maar het bleek al snel dat ik de juiste keuze had gemaakt. In februari startte ik met mijn afstudeeronderzoek bij de Regio Achterhoek. Hier werd ik meteen in het diepe gegooid toen ik mee mocht helpen met de voorbereidingen voor 21 juni, de dag waarop de Achterhoek samen ging zoeken naar haar toekomst in 2020. Het was een super ervaring waarin ik ontzettend veel heb geleerd en heel veel mensen van allerlei organisaties heb mogen ontmoeten. Hierin werd ik ook enorm ondersteund door de collega's bij de Regio. Daarnaast heb ik mijn steentje mogen bijdragen door een rapport te maken over de demografische ontwikkelingen in de Achterhoek, een rapport dat tevens onderdeel is van mijn scriptie. In juli ben ik begonnen bij de gemeente Berkelland, waar ik al mijn ervaringen die ik heb opgedaan tijdens mijn afstudeerperiode over de demografie in praktijk mag gaan brengen.

Alvorens jullie aan mijn scriptie te laten beginnen wil ik nog een aantal mensen bedanken die mij erg hebben gesteund. Allereerst al mijn collega's bij de Regio Achterhoek, maar vooral Rik Swieringa die mij heeft begeleid met de scriptie, Joke Emaus die mij begeleid heeft tijdens mijn stage en Jan Bart Wiltshut die altijd de volste vertrouwen in mij heeft gehad. Maar ook Judith Harmsen die mij de mogelijkheid heeft gegeven om mijn scriptie af te ronden nu ik ben begonnen met werken. Als laatste wil ik mijn begeleider bij de universiteit Frans Boekema bedanken, die mij steeds weer op nieuwe ideeën heeft gebracht. Als laatste natuurlijk mijn vriend en mijn ouders die me flink gesteund hebben in dit hectische jaar.

Tot ziens in ons mooie Achterhoek!

Groetjes, Heleen

Samenvatting

De demografische krimp is tegenwoordig overal onderwerp van gesprek. In de komende dertig jaar zal meer dan de helft van de Nederlandse gemeenten en regio's hiermee te maken krijgen. Deze afname wordt veroorzaakt door een blijvend lage vruchtbaarheid, toenemende sterfte en een matig positief buitenlands migratiesaldo (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 68). De regio Achterhoek, bestaande uit acht gemeenten, zal in de komende jaren ook te maken krijgen met de gevolgen van de demografische krimp. Om in de toekomst als Achterhoek economisch en sociaal te blijven ontwikkelen, hebben de Achterhoekse ondernemers, maatschappelijke organisaties en overheden (3 O's) ervoor gekozen om een gezamenlijke toekomstvisie en agenda voor 2020 op te stellen. Krimp zal hierin een belangrijk aspect worden. Naast de krimp hebben ze ook rekening te houden met andere aspecten die meespelen voor de toekomst, waaronder het rijksbeleid 'Pieken in de Delta', dat zich vooral toespitst op de economisch interessante regio's in Nederland, de duurzaamheidsambitie, Achterhoek als plattelandsregio en het belang van samenwerking tussen de 3 O's en met de omliggende regio's.

Hieruit voortvloeiend kwam de volgende doelstelling voor het onderzoek naar voren: *Inzicht verkrijgen in de relevante aspecten die van wezenlijk belang zijn voor het opstellen van een toekomstvisie voor een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling voor de Regio Achterhoek.* Om inzicht te verkrijgen in de relevante aspecten voor de toekomstvisie van de Achterhoek, is vooral gekozen voor een intensieve literatuurstudie naar de relevante aspecten. Het accent ligt hierbij in het bijzonder op de demografische ontwikkelingen. Er is daarnaast ook gebruik gemaakt van de kennis die er bij de 3 O's uit de Achterhoek is, door middel van het bijwonen van bijeenkomsten en informele gesprekken die gehouden zijn met vertegenwoordigers van deze drie spelers.

Relevante aspecten voor de toekomstvisie

Bij een toekomstvisie voor de Achterhoek past beleid die vooral betrekking heeft op de lange termijn. Juist die lange termijn zorgt voor grote onzekerheid over de omvang van de toekomstige knelpunten, zoals vergrijzing en milieudruk en over de economische achtergrond waartegen ze zich zullen afspelen (Huizinga & Smid, 2004, p.9). Alvorens de diverse aspecten voor de toekomstvisie nader te bespreken zal er dus ook gekeken moeten worden naar de veranderende wereld waarin deze aspecten zich afspelen. Dit kan door gebruik te maken van scenario's die de bandbreedte aangegeven van wat er in de toekomst speelt, hierdoor kan omgegaan worden met de onzekerheid van de toekomst. Dit betekent niet dat scenario's blauwdrukken zijn, maar ze geven wel de diverse ontwikkelrichtingen aan. Het CPB geeft vier scenario's voor de toekomst weer, *strong Europe, global economy, regional communities* en *transatlantic market*. Welke van de vier het beste past bij de werkelijkheid hangt af van de politieke keuzes die gemaakt worden op het terrein van marktwerking en internationale samenwerking. Wel biedt het gebruik van deze scenario's houvast om potentiële bedreigingen en kansen op tijd te signaleren, waardoor het risico van belangrijke beslissingen wordt verlaagd.

Plattelandsregio en de 'Pieken in de Delta'

De Achterhoek is een plattelandsregio, waar de productiestructuur al decennia wordt gedomineerd door de 'maaksectoren' landbouw en industrie. Dit is typerend voor plattelandsregio's waar de nadruk op landbouw en industrie veel groter is dan in de stedelijke gebieden. Vooral de metaalindustrie is belangrijk gebleven voor de Achterhoek, doordat het na de herstructurering in de jaren '60 en '70 aansluiting heeft gevonden bij de hightech sector. Het nadeel van deze twee sectoren is dat zij door invloeden van buitenaf, onder meer de globalisering, maar ook maatregelen van de EU voor vrijemarktwerking in de landbouw, sterk onder druk staan. In de toekomst zal de kenniseconomie in Europese landen als Nederland veel belangrijker worden dan de productie economie, mede doordat productie goedkoper kan worden uitgevoerd in landen in Azië en Oost-Europa. De Achterhoek zal dus binnen de landbouw en (maak)industrie op zoek moeten gaan naar een hervorming van een productie georiënteerde economie naar een meer kennis georiënteerde economie.

Hiervoor kan het concept van de leerregio van Morgan een goed hulpmiddel zijn. Volgens deze theorie ontstaat regionaal economische ontwikkeling, doordat bedrijven of instellingen bij elkaar in de buurt zijn gevestigd of zich vestigen in regio's die ergens in zijn gespecialiseerd. Hierdoor is het mogelijk om kennis en informatie met elkaar uit te wisselen. De Achterhoek hoeft dan niet perse een leerregio van bijvoorbeeld duurzame energie of biomassa te worden, maar de achterliggende gedachte hoe kennis tot stand wordt gebracht in de regio is erg leerzaam om de Achterhoekse economie meer kennisgericht en zo toekomstbestendig te maken. Daarnaast is het hierbij van belang dat de Achterhoek als flankerende plattelandsregio zoekt naar complementaire economische bedrijvigheid ten opzichte van de omliggende stedelijke centra, Twente, Arnhem-Nijmegen en Ede-Wageningen. Deze drie stedelijke centra zijn 'Pieken in de Delta', voor de Rijksoverheid interessante regio's, die extra geldsteun krijgen om economisch te ontwikkelen en hebben veel kennis in huis door de drie universiteiten. Door complementair aan deze gebieden te zijn, op bijvoorbeeld het gebied van de innovatieve maakindustrie, kan de geldstroom van de rijksoverheid ook indirect naar de Achterhoek komen. Daarnaast komt hierdoor ook de al bestaande kennis over bijvoorbeeld duurzame energie die er is binnen deze regio's, naar de Achterhoek.

Duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling is een begrip geworden binnen onze samenleving. Voor de Achterhoek zijn voor de toekomstvisie vooral de dimensies economie, ecologie en sociaal binnen duurzame ontwikkeling interessant. Mede omdat er voor de dimensies economie en ecologie al diverse gezamenlijke duurzaamheidsambities zijn opgesteld en een deel van de bedachte plannen al uitgevoerd worden. Juist deze ambities kunnen de Achterhoek economisch blijven stimuleren. Daarnaast mag de sociale dimensie van duurzame ontwikkeling niet vergeten worden. Vooral gezien de demografische ontwikkeling en de daarmee gepaard gaande vergrijzing, is het van belang dat een veilig, gezond en waardevol leven voor mensen in de Achterhoek gewaarborgd blijft.

Demografische ontwikkeling

De demografische ontwikkeling is het belangrijkste aspect dat voor de nieuwe toekomstvisie van de Achterhoek meegenomen moet worden. In de komende dertig jaar zal de bevolking van de Achterhoek gaan dalen en van samenstelling veranderen, hetzelfde geldt voor de huishoudens. Dit heeft onder meer gevolgen voor de voorzieningen, de woningen, de economie, het milieu, de

mobilititeit en de leefomgeving in de Achterhoek. De vergrijzing zorgt bijvoorbeeld voor een grotere zorgvraag, dat lastig op te vangen is, doordat het arbeidspotentieel gaat dalen. Door de daling van het aantal huishoudens zal de vraag naar woningen dalen, terwijl er tegelijkertijd door de vergrijzing een nieuw soort woningen wordt gevraagd. Dit levert een spanningsveld op. Al dit soort veranderingen zorgt ervoor dat de leefbaarheid van de Achterhoek aangetast kan worden. Er zal niet langer meer in kwantiteit gegroeid kunnen worden, maar er moet ingezet gaan worden op groei in kwaliteit.

Samenwerking als voorwaarde

Een ander erg belangrijk aspect dat meegenomen moet worden in de nieuwe toekomstvisie is samenwerking, zowel regionaal als interregionaal. De regio Achterhoek zal in de toekomst verder moeten kijken dan haar eigen grenzen wat betreft samenwerking. Juist de omliggende regio's zijn voor de Achterhoek belangrijk om economisch en sociaal te blijven ontwikkelen. Dit geldt zowel voor de Piek regio's, als het Duitse achterland. De Duitse regio Kreis Borken heeft namelijk een gelijkwaardige economische structuur, dit biedt kansen voor de Achterhoek. Samenwerking met Duitsland vergt wel het besef dat er grote verschillen in wet- en regelgeving tussen beide landen zijn.

Een gefundeerde eigen regionale samenwerking is daarnaast een absolute voorwaarde om de toekomstvisie te doen laten slagen. Gemeenten, maar ook ondernemers en organisaties, kunnen in deze tijd van globalisering niet langer meer alleen overleven en zullen met concurrenten moeten samenwerken. Regionale samenwerking tussen de 3 O's is daarom van belang om als gebied economisch te blijven ontwikkelen. De gemeenten zullen hiervoor hun eigen belang verder los moeten gaan laten. Blijven gemeenten hun eigen belang boven het gezamenlijk belang zetten, wordt een goede sociaaleconomische ontwikkeling voor de Achterhoek onmogelijk. Lost dit struikelblok niet op, is één gezamenlijke gemeente Achterhoek misschien wel de oplossing om de toekomstvisie te laten slagen en een vitale plattelandsregio te blijven. Vooral in een periode van globalisering, demografische krimp en bezuinigingen, zorgt gemeentelijke concurrentie alleen maar voor een nog negatievere spiraal.

De toekomstvisie voor de Achterhoek

De toekomst brengt onzekerheden met zich mee voor de Achterhoek. De bevolking zal gaan krimpen en de samenstelling van de bevolking zal dusdanig veranderen dat de toekomst niet meer één is van groeien op alle gebieden. De krimp brengt niet alleen een slecht vooruitzicht, maar geeft ook kansen om nieuwe ontwikkelingen door te voeren. Er kan in ieder geval niet langer doorgedaan worden op dezelfde manier als al jaren is gebeurd, groei in kwantiteit zal er namelijk niet voor zorgen dat de Achterhoek in de toekomst economisch en sociaal vitaal blijft. De nieuwe gezamenlijke toekomstvisie zal hier rekening mee moeten houden.

Het is van belang dat er voor de Achterhoek een economische focus gekozen wordt. Welke focus dit precies wordt is niet van belang, maar het moet wel passen bij de Achterhoek als plattelandsregio en het moet complementair zijn aan de omliggende 'Pieken in de Delta'. Een van de focussen die gekozen zou kunnen worden is de 'Achterhoek als proeftuin' van de drie omliggende regio's. De Achterhoek kan economisch complementair zijn aan deze stedelijke centra door bijvoorbeeld een proeftuin te worden, waarin onderzoeken van de drie universiteiten uit deze regio's in praktijk

kunnen worden gebracht. Door de proeftuin vooral te richten op duurzame energie, past het ook goed binnen de eigen duurzaamheidsambities van de Achterhoek. Er kan daarnaast samengewerkt worden met de maakindustrie en de agrarische sector, waardoor boeren een nieuwe bron van inkomsten kunnen aanboren in deze moeilijke tijd en de voorhanden zijnde kennis in de maakindustrie ook meegenomen kan worden.

Het is tevens van belang dat de randvoorwaarden om een vitale plattelandsregio te worden, de nodige aandacht krijgt. Juist deze randvoorwaarden, zoals voorzieningen, woningmarkt, onderwijs en mobiliteit, krijgen het moeilijk door de demografische krimp en de bezuinigingen. In de komende periode kan er niet langer meer gegroeid worden in kwantiteit op deze terreinen. Wel ligt er een kans voor de Achterhoek om de kwaliteit van deze randvoorwaarden te laten groeien, om zo een aantrekkelijke regio voor bewoners en bedrijven te blijven en de leefbaarheid te behouden. Door in de visie hier aandacht aan te besteden, zal in de toekomst niet langer de groei in kwantiteit in de Achterhoek centraal staan, maar zal de vergroting van de kwaliteit van de leefomgeving de boventoon gaan voeren.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1. Aanleiding	1
1.2. Doel- en vraagstelling	3
2. De economie van de Achterhoek	5
2.1. Arbeidsmarkt	5
2.1.1. Beroepsbevolking	5
2.1.2. Werkgelegenheid	6
2.1.3. Werkloosheid en recessie	7
2.1.4. Vraag versus aanbod op de arbeidsmarkt	7
2.2. Bedrijfsleven	8
2.3. Economische structuur	9
2.4. Vier toekomstscenario's	9
2.4.1. De vier scenario's	9
2.4.2. De Achterhoek en de vier scenario's	11
3. Bedrijven en de regionale economische ontwikkelingen	13
3.1. Bedrijf & omgeving, een continue veranderende relatie	13
3.2. Het productiemilieu	14
3.3. Herkomst regionale economische verschillen	14
3.4. Bedrijven in netwerken	15
3.5. De Achterhoek en de leerregio van Morgan	16
4. Relevante aspecten voor de toekomstvisie van de Regio Achterhoek	17
4.1. Demografie	17
4.2. Plattelandseconomie	17
4.3. Duurzame ontwikkeling	19
4.4. Het ontbreken van een 'Pieken' status	20
4.5. De Achterhoek en de omliggende regio's	22
4.6. Regionale samenwerking	22
5. Hoe zal de demografische krimp de Nederlandse regio's beïnvloeden?	25
5.1. Woningmarkt	26
5.1.1. Gevolgen krimp voor de woningmarkt	26
5.1.2. Aanpak van de gevolgen	26
5.2. Leefomgeving	28
5.3. Economie	29
5.3.1. Krimpende beroepsbevolking	29
5.3.2. Senioreneconomie	30
5.4. Voorzieningen	30
5.4.1. Detailhandel	31
5.4.2. Onderwijs	31
5.4.3. Gezondheidszorg	31
5.4.4. Openbaar vervoer	32
5.4.5. Bevolkingskrimp en consumentengedrag	32
5.5. Mobiliteit en milieu	32
5.5.1. Mobiliteit	32
5.5.2. Milieu	33
6. Demografische ontwikkeling en de sociale performance van de Achterhoek	35
6.1. Uitleg gegevens grafieken	35
6.1.1. Simulatiemodel PEARL	35
6.2. Bevolkingsontwikkeling Achterhoek	36
6.3. Natuurlijke groei	37
6.3.1. Levendgeborenen per gemeente	37
6.3.2. Aantal overledenen	38

6.3.3.	<i>Natuurlijke groei per gemeente</i>	39
6.4.	Migratiesaldo	40
6.4.1.	<i>Vestigers per gemeente</i>	40
6.4.2.	<i>Vertrekkers per gemeente</i>	40
6.4.3.	<i>Migratiesaldo per gemeente</i>	41
6.4.4.	<i>Oorzaken bevolkingskrimp per gemeente</i>	43
6.5.	Ontgroening versus Grijs Druk	43
6.5.1.	<i>Leeftijdsgroepen per gemeente</i>	44
6.5.2.	<i>Gevolgen van daling in de leeftijdsgroep 0-20: het onderwijs</i>	45
6.5.3.	<i>Gevolgen van daling in de leeftijdsgroep 20-65: de arbeidsmarkt</i>	45
6.5.4.	<i>Gevolgen van stijging in de leeftijdsgroep 65 jaar en ouder: zorg</i>	46
6.6.	Huishoudensontwikkeling	47
6.6.1.	<i>Samenstelling van huishoudens in de Achterhoek</i>	48
6.7.	Gevolgen voor de sociaaleconomische performance	49
7.	Toekomstvisie van de Achterhoek	51
7.1.	Achterhoek als proeftuin van de Valleys	51
7.2.	Achterhoek als een groene energie regio	52
7.3.	Groeien in kwaliteit	52
7.3.1.	<i>Voorzieningen</i>	53
7.3.2.	<i>Woningmarkt</i>	53
7.3.3.	<i>Onderwijs</i>	54
7.3.4.	<i>Mobiliteit</i>	54
7.4.	Samenwerking met andere regio's	55
7.5.	Kwaliteit voorop	55
8.	Eén super gemeente Achterhoek	57
8.1.	Global vs. Local Paradox	57
8.2.	Regionale samenwerking en het 'Prisoners Dilemma'	58
8.3.	Regionale samenwerking tussen gemeenten in een tijd van bezuinigen	59
8.3.1.	<i>Een nieuwe samenwerkingsvorm</i>	60
8.4.	Gemeente Achterhoek	61
9.	Conclusie	63
10.	Literatuur	65

1. Inleiding

De Regio Achterhoek is in de periode februari 2010 – juni 2010 begonnen met het opstellen van een strategische toekomstvisie voor de Achterhoek, onder de noemer 'Agenda 2020'. Deze visie is een vervolg op projecten binnen het aanvalsplan 'Achterhoek Authentiek Anders', om de regionale economie tijdens de crisis te stimuleren (Stormberaad, 2009). Er zal door de Achterhoekse ondernemers, maatschappelijke organisaties en overheden (3 O's) gezamenlijk gekeken worden naar de toekomst van de Achterhoek, om zo een goede sociaaleconomische ontwikkeling van de regio mogelijk te maken. Een eerste stap in het proces naar een gezamenlijke visie is al gemaakt. Er zijn al veel bijeenkomsten met ondernemers en maatschappelijke organisaties geweest, waarin gediscussieerd werd over hun toekomst in 2020, met als gezamenlijke afsluiting een bijeenkomst van de 3 O's op 21 juni om de toekomstige koers vast te stellen. Aan de hand van al deze bijeenkomsten is mijn toekomstvisie voor de Achterhoek geschreven.

1.1. Aanleiding

Dat een toekomstvisie voor de Achterhoek van belang is, kan uitgelegd worden aan de hand van meerdere factoren:

Een van de belangrijkste ontwikkelingen voor de Achterhoek is de demografische krimp. Vanaf 2040 zal volgens de laatste nationale bevolkingsprognoses van het CBS het inwonertal in Nederland langzaam afnemen. Deze afname wordt veroorzaakt door een blijvend lage vruchtbaarheid, toenemende sterfte en een matig positief buitenlands migratiesaldo (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 68). In een aantal regio's en gemeenten, waaronder de regio Achterhoek, is op dit moment al sprake van een afname van het bevolkingsaantal. Het scenario van krimp leidt bij bestuurders regelmatig tot doemscenario's van leegstand van bedrijven en woningen, maar kent ook zijn positieve kanten als het verdwijnen van files, minder werkloosheid en minder belasting voor milieu en natuur (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 10). Gemeenten en regio's hebben echter vaak erg veel moeite om de demografische krimp te onderkennen. Er zal door hen afscheid genomen moeten worden van het groeidenken, dat sinds de industriële revolutie gemeengoed is geworden. W. Derks (2006, p. 161) omschrijft dit acceptatietraject als volgt: allereerst is er een confrontatie met de bevolkingsdaling, daarna zal de krimp ontkent en afgewezen worden, waarna verzet (we bouwen extra woningen om te groeien) volgt, hierna is er acceptatie en ten slotte zal de krimp actief opgepakt worden in het beleid", ook wel "*planning for decline*" (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 12) genoemd.

De Regio Achterhoek zal daarnaast rekening moeten houden met het beleid van de overheid 'Pieken in de Delta'. Het kabinet wil met behulp van dit beleid de economische groei in alle regio's stimuleren door het benutten van regiospecifieke kansen van nationaal belang. De comparatieve voordelen van regio's (de pieken) worden hierbij benut, in plaats van alleen achterstanden van regio's weg te werken (Ministerie van Economische Zaken, 2006, p. 11). De Regio Achterhoek behoort niet tot de geselecteerde Pieken in de Delta, maar wordt wel ingesloten door drie Piek regio's, namelijk: Technology Valley (Twente), Food Valley (Wageningen) en Health Valley (Nijmegen). Het zal voor de Achterhoek onmogelijk zijn om binnen afzienbare tijd ook een Piek in de

Delta te worden. De economische kerngebieden karakteriseren zich namelijk door aanwezigheid van belangrijke concentraties van stuwende werkgelegenheid, aanwezigheid van een of meer universiteiten en/of door belangrijke relaties met de twee mainports Amsterdam en Rotterdam (Ministerie van Economische Zaken, 2006, p. 12). Op dit moment kent de Achterhoek deze karakteristieken niet, maar het is voor de regio wel van belang te zorgen dat nieuwe initiatieven en de te schrijven toekomstvisie in de belangstelling komen te staan bij de overheid voor onder meer subsidies. Om dit te bereiken zal gekeken moeten worden naar wat de toegevoegde waarde van de Achterhoek ten opzichte van de drie omringende Piek regio's is, zodat hierop ingespeeld kan worden.

Een derde belangrijke factor die een toekomstvisie noodzakelijk maakt, is het feit dat een aantal gemeenten vraagtekens zet bij grootschalige regionale samenwerking, zoals tijdens het aanvalsplan 'Achterhoek Authentiek Anders'. Het kost hen veel tijd, energie en geld, maar ze zien niet direct resultaat, bijvoorbeeld op financieel gebied. Voor de Regio Achterhoek als overkoepelend orgaan is het van belang te laten zien dat regionale samenwerking de enige uitweg is in een tijd van een krimpende bevolking en veel competitie van andere regio's voor onder meer subsidies van de overheid. Een focus is daarnaast belangrijk (zoals de Green Deal) om samenwerking te bevorderen, hierdoor wordt het namelijk makkelijker om alle gezichten dezelfde kant op te krijgen en iedereen te motiveren om regionaal samen te gaan werken.

Deze drie factoren en daarnaast de duurzaamheidsambitie van de Achterhoek om de CO2 uitstoot met 50% te reduceren, zijn erg belangrijk voor het opstellen van een nieuwe strategische toekomstvisie voor de Regio Achterhoek. In het beleid zal rekening gehouden moeten worden met het feit dat de demografische krimp hoe dan ook zal doorzetten en de CO2-uitstoot gereduceerd moet worden, wellicht met de beoogde 50%. Al zal het lastig worden dit streven te realiseren. Er zal tevens een focus bedacht moeten worden die sterk en onderscheidend is ten opzichte van andere regio's, zodat subsidies van de overheid (Pieken in de Delta) de Achterhoek bereiken. Het is daarnaast van belang dat gemeenten, bedrijven, maatschappelijke organisaties en bewoners gaan samenwerken om van de krimp een kans te maken. Gemeenten zullen de concurrentiestrijd op bijvoorbeeld de woningmarkt moeten loslaten en samen tegen leegstand en overbodige ruimteconsumptie moeten optreden.

Zonder een toekomstvisie zal de Regio Achterhoek geen duurzame sociaaleconomische ontwikkeling doormaken en achterblijven binnen Nederland. Ze zullen binnen Nederland als regio op de kaart moeten worden gezet om subsidies van de overheid binnen te krijgen, hierbij moet gewerkt worden met de kwaliteiten die de Achterhoek heeft als plattelandsregio. Wanneer goed benut, kunnen deze kwaliteiten complementair werken ten opzichte van de stedelijk omringende regio's, zoals Arnhem-Nijmegen en de Stedendriehoek. Er zal daarnaast gekeken moeten worden hoe de Achterhoek het beste om kan gaan met de demografische krimp, zodat alle partijen klaar zijn voor een toekomst waarin krimp in plaats van groei centraal staat.

1.2. Doel- en vraagstelling

Allereerst zal de centrale doelstelling voor de scriptie besproken worden, deze is als volgt:

Inzicht verkrijgen in de relevante aspecten die van wezenlijk belang zijn voor het opstellen van een toekomstvisie voor een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling voor de Regio Achterhoek.

Het doel van het onderzoek zal zijn om voor de Regio Achterhoek een goede focus te vinden binnen de te schrijven toekomstvisie voor een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling. In het kader van de toekomstvisie zullen de volgende aspecten worden meegenomen: demografische ontwikkeling, duurzaamheid, de Pieken in de Delta, Achterhoek als plattelandsregio en (inter)regionale samenwerking. De demografische ontwikkeling van de Achterhoek zal, door de grote invloed die het heeft op de ontwikkeling van de Achterhoek, extra onder de aandacht worden gebracht.

Een tweede, maar niet centraal doel van het onderzoek, zal zich richten op regionale samenwerking. Op dit moment zijn er nog steeds een aantal gemeenten in de Achterhoek die weinig positief zijn over regionale samenwerking en de Regio Achterhoek als overkoepelend orgaan. Vaak komt deze negatieve houding bij gemeenteraden voort uit het gevoel dat zij afstand ervaren tussen regionale taken en hun eigen gemeentelijke taken. Het is voor regiobestuurders van belang dat zij deze kloof onderkennen en kunnen hanteren (VNG, 2007, pp. 15,26). Het grootste probleem voor de Regio Achterhoek is dat een aantal gemeenten nog steeds niet het vertrouwen hebben dat samenwerking loont en het daarom nog erg moeilijk vinden om particuliere 'offers' te brengen. Het is de Regio nog niet gelukt om duidelijk neer te zetten waarom regionale samenwerking een meerwaarde is voor gemeenten (wat krijg ik voor het geld?) (VNG, 2007, p. 72). Dat dit niet goed gelukt is blijkt ook bij het nieuwste project Aanvalsplan "Achterhoek Authentiek Anders", die opgestart is als een soort crisismaatregel. Opnieuw stellen een aantal gemeenten hun vraagtekens over regionale samenwerking bij dit project. Zij vinden dat het veel tijd en geld kost en vragen zich af wat zij krijgen voor het geld, wat is de meerwaarde? Het doel van dit deel van het onderzoek is om uit te zoeken waarom een regionale aanpak van beleid noodzakelijk is voor de acht gemeenten binnen de Regio Achterhoek.

Er is voor de volgende onderzoeksvraag gekozen:

Welke relevante aspecten zijn van belang voor het opstellen van een toekomstvisie voor een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van de Regio Achterhoek?

Er is hierbij gekozen voor een zestal deelvragen:

1. Hoe kan de regionaal economische positie van de Achterhoek worden geduid?
2. Wat zijn de meest relevante aspecten voor de regionale toekomstvisie?
3. Hoe zal de demografische krimp de Nederlandse regio's beïnvloeden?
4. Wat betekent de demografische ontwikkeling voor de sociaaleconomische performance van de regio Achterhoek?
5. Op welke manier kan de demografische ontwikkeling meegenomen worden in de toekomstvisie voor de Regio Achterhoek?
6. Waarom is een bovenlokale/regionale aanpak van beleid noodzakelijk?

2. De economie van de Achterhoek

Elk jaar komt er namens de Rabobank een 'Rabo Regio Top 40' uit, waarin gekeken wordt hoe de Nederlandse regio's economisch presteren. De maatstaven die hiervoor worden gebruikt zijn de economische groei en economische kracht van het bedrijfsleven in de Nederlandse regio's van één bepaald jaar. Doordat jaarlijks gekeken wordt naar de prestaties van het bedrijfsleven zit er veel verschil tussen de onderzochte jaren. Hoewel er verwacht kan worden dat regio's in de Randstad traditioneel bovenaan staan, blijkt dit niet per definitie zo te zijn. In 2008 scoorde het noordoosten, met koploper Delfzijl, hoog, terwijl grote delen van de Randstad laag scoorden op de ranglijst. De Achterhoek presteerde in 2008 als regio onder het gemiddelde, met een 29^e plaats van de 40 regio's (Rabobank Nederland, 2009, p. 3). In 2009 steeg de regio licht naar een 25^e plaats, maar bleef als regio nog steeds onder het landelijk gemiddelde presteren (Rabobank Nederland, 2010, p. 3)

Het is in dit hoofdstuk niet de bedoeling om verder onderzoek te doen naar hoe de Achterhoek haar economische prestatie in de 'Rabo Regio Top 40' kan verbeteren. Het is echter wel van belang om in kaart te brengen hoe de regionale economie van de Achterhoek op dit moment is en waar de krachten van de regio liggen. Zo kan bekeken worden waar de Achterhoek in de toekomst verder op in moet zetten, om zo de regionale economie te stimuleren en vanzelfsprekend ook beter te presteren naar de maatstaven van de 'Rabo Regio Top 40'.

2.1. Arbeidsmarkt

In deze periode van economische crisis zijn in veel regio's de kansen op de arbeidsmarkt een stuk kleiner geworden. De Achterhoek, een regio die gekenmerkt wordt door de maakindustrie en de bouw, kende een grote stijging van de werkloosheid in de afgelopen twee jaar, ook het aantal vacatures was in 2009 een derde kleiner dan het jaar daarvoor (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 2). In deze paragraaf zal in het kort de regionale arbeidsmarkt van de Achterhoek belicht worden.

2.1.1. Beroepsbevolking

De beroepsbevolking in de Achterhoek is in de periode 2007-2009 volgens cijfers van het CBS 138.100 mensen, hiervan werkten er 133.300. Het potentieel aan beroepsbevolking in deze periode ligt hoger met 195.600 mensen tussen de 15 en 65 jaar (CBS, 2010). De arbeidsparticipatiegraad in de Achterhoek wijkt hiermee nauwelijks af van provinciale en landelijke cijfers. De arbeidsparticipatie van de mannelijke beroepsbevolking tussen de 25 en 64 jaar ligt zelfs boven het provinciale en landelijke gemiddelde. Bij de vrouwelijke beroepsbevolking tussen 45 en 64 jaar is nog wel veel aan arbeidsparticipatie te winnen, hoewel er in de periode tussen 2000 en 2013 een stijging van maar liefst 20 procent wordt verwacht (Technocentrum Zuidelijk Gelderland, 2009, p. 28).

De opbouw van de beroepsbevolking naar opleidingsniveau in de Achterhoek verschilt wezenlijk met het provinciale en landelijke gemiddelde. De helft van de beroepsbevolking heeft een middelbaar opleidingsniveau, tegenover 43 procent landelijk, ook het aandeel mensen met een lager opleidingsniveau is hoger dan het gemiddelde. Het aandeel mensen met een hoger opleidingsniveau ligt, ondanks een stijging van 18 naar 23 procent tussen 2000 en 2008, nog steeds ruim onder het landelijke en provinciale gemiddelde (Technocentrum Zuidelijk Gelderland, 2008, p. 27).

2.1.2. Werkgelegenheid

De totale werkgelegenheid voor de Achterhoek wordt jaarlijks in de arbeidsmarktmonitor tot overzicht verwerkt door de provincie Gelderland. Het is de werkgelegenheid over alle sectoren, zowel bedrijfsleven als non-profit instellingen. In 2007 waren er in de Achterhoek 133.920 werkplekken. De meerderheid van deze werkplekken was te vinden binnen de sector 'overige dienstverlening', waar onder meer overheden, gezondheidszorg en onderwijs onder vallen (van der Beek, J.E.; Belo, P.A.; Hammink, E.A.F., 2008, pp. 14-15). Daarnaast zijn de sectoren 'industrie en delfstofwinning' en 'handel' grote spelers binnen de Achterhoekse werkgelegenheid in 2007. Op dit moment telt de Achterhoek nog 120.000 banen, dit is beduidend minder dan in 2007 (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 2).

De indeling naar werkgelegenheid in sectoren verschilt met het Nederlands gemiddelde. Zo is het aandeel 'landbouw en visserij' veel groter, met 6,2 procent tegenover 1,4 procent gemiddeld in Nederland. Terwijl de 'financiële en zakelijke dienstverlening' aanzienlijk kleiner is dan het Nederlands gemiddelde. Dit verschil is typerend voor een landelijk gebied, waar sectoren als landbouw en visserij, overige industrie en bouwnijverheid groter zijn dan in het stedelijk gebied. De verwachting is dat de sectoren handel, industrie en landbouw & visserij de komende jaren zullen gaan dalen. Tegelijkertijd zal het aandeel van de sectoren horeca en zakelijke dienstverlening en de gezondheidszorg toenemen (Gardenier, Schudde, & Nanninga, 2008, p. 8). Deze toename van banen in de gezondheidszorg is te verklaren door de vergrijzing, waardoor de vraag naar zorg steeds verder toeneemt (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 2).

Sector	Aantal Achterhoek	Aandeel Achterhoek	Aandeel Nederland
Landbouw en visserij	8.300	6,2%	1,4%
Industrie en delfstofwinning	26.740	20,0%	12,5%
Bouwnijverheid	12.200	9,1%	5,3%
Handel (detail- en groot-)	24.900	18,6%	16,5%
Horeca	6.350	4,7%	3,7%
Verkeer	6.230	4,7%	6,1%
Fin. en zak. Dienstverlening	12.400	9,3%	20,7%
Overige dienstverlening	36.820	27,5%	33,9%
Totaal	133.920	100,0%	100,0%

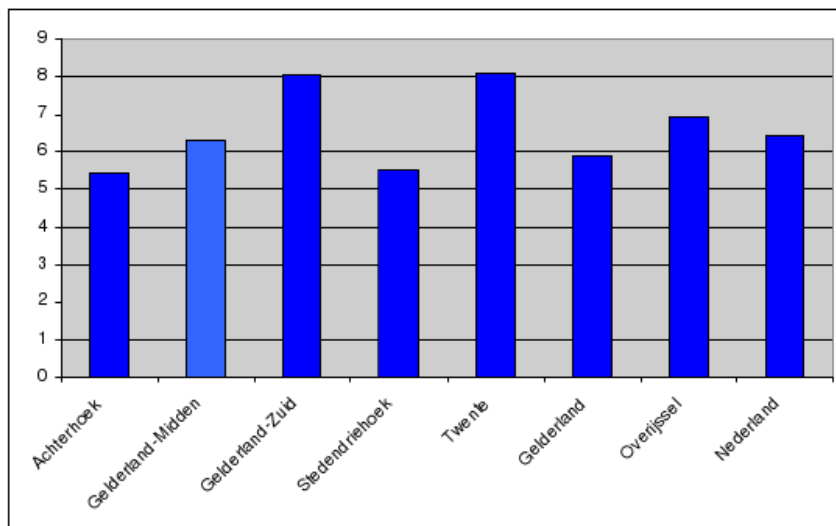
(van der Beek, J.E.; Belo, P.A.; Hammink, E.A.F., 2008)

Naar verwachting zal het aantal banen van meer dan 12 uur per week met 0,5 procent stijgen tussen 2007 en 2012, daarnaast zal het aantal banen van minder dan 12 uur over dezelfde periode met 3,1 procent stijgen. In de rest van de provincie zullen dit soort banen sterker stijgen dan in de Achterhoek. Volgens Gardenier et al. (2008, p. 8) kan dit mede te maken hebben met het feit dat de Achterhoek relatief decentraal ligt in Nederland, daardoor is het voor bedrijven minder aantrekkelijk om daar te vestigen. Dit is echter gissen, voor verdere uitspraken over de redenen van de langzamere stijging dan in de provincie is uitgebreider onderzoek noodzakelijk.

2.1.3. Werkloosheid en recessie

Wanneer gekeken wordt naar de werkloosheidscijfers voor de recessie waren deze zeer gunstig. In 2007 bedroeg de werkloosheid 3,0 procent (Gardenier, Schudde, & Nanninga, 2008, p. 15). In een aantal gemeenten daalde het percentage werklozen in deze periode zelfs onder de 3,0 procent. In juni 2010 is de werkloosheid door de recessie echter gestegen tot 5,4 procent, dit percentage ligt nog steeds onder het landelijk gemiddeld van 6,4 procent (UWVWerkbedrijf, 2010).

Figuur: werkloosheid in % naar regio, stand eind juni 2010

(UWVWerkbedrijf, juni 2010)

De snelle stijging is mede te verklaren door de afwijkende werkgelegenheidsstructuur van de Achterhoek, met conjunctuurgevoelige sectoren als de (maak)industrie en bouw. Deze twee sectoren ondervinden de ergste hinder van de crisis. Het werkloosheidscijfer in de Achterhoek is vergeleken met de omringende regio's nog steeds relatief laag. In Twente is het werkloosheidscijfer zelfs 8,0 procent (Korten, 2010, pp. 2-3). In de Achterhoek is de werkloosheid, met een stijging van 78 procent, het meest toegenomen onder jongeren tot en met 30 jaar. Dit komt doordat vooral deze groep in conjunctuurgevoelige uitzendbanen werken. Onder mannen en middelbaar en hoger opgeleiden is er ook een toename van de werkloosheid te zien. Veel van deze mannen werken in sectoren die hard zijn getroffen door de economische crisis (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 1).

Het vooruitzicht voor de bouw blijft het komende jaar slecht, doordat een aantal lopende projecten eindigt en er een vermindering is van het aantal nieuwe opdrachten (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 2). Desondanks zal het aantal vacatures de komende tijd gaan stijgen, met vooral een stijging van het aantal vervangingsvraag vacatures door de vergrijzing (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 3).

2.1.4. Vraag versus aanbod op de arbeidsmarkt

Discrepanties op de arbeidsmarkt ontstaan doordat het aanbod van werkzoekenden niet overeenkomt met de voorkeuren van werkgevers. Structurele landelijke ontwikkelingen spelen hierbij een belangrijke rol, maar deze verschillen in tempo en timing per regio. Juist deze veranderingen kunnen kansen bieden voor participatie van werklozen op de arbeidsmarkt (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 6).

De arbeidsmarkt in de Achterhoek is ook bekend hiermee. Deze discrepanties kunnen van belang zijn voor de sociaaleconomische ontwikkeling van de Achterhoek van. Structurele veranderingen die voor de arbeidsmarkt in de Achterhoek belangrijk zijn, zijn de strengere regelgeving rondom uitkeringen, ander gedrag op de arbeidsmarkt, de demografische factoren en een gewijzigde werkgelegenheidsstructuur (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 6). Daarnaast is de flexibele schil van tijdelijke contracten, zelfstandigen zonder personeel en uitzendkrachten belangrijker geworden op de arbeidsmarkt.

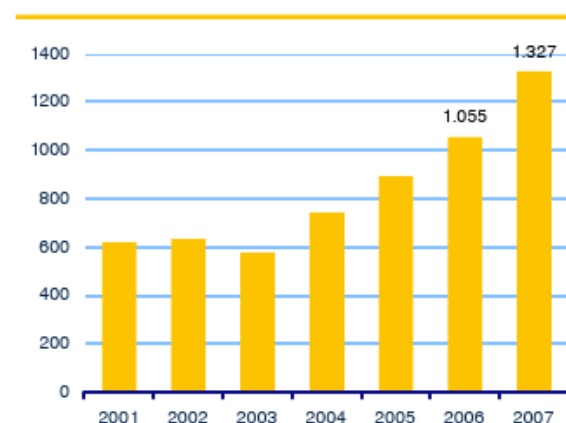
Door vergrijzing ontstaan er nieuwe kansen voor werkzoekenden in onder meer de sectoren onderwijs, overheid en landbouw. Deze structurele veranderingen op de arbeidsmarkt, met meer vraag naar diensten in plaats van productiewerk, is lastig in een regio als de Achterhoek met veel laagopgeleiden die vooral productiewerk verrichten. De kansen die er zijn voor de arbeidsmarkt in de Achterhoek zijn vooral te vinden in de zorgsector. Door de vergrijzing komt er namelijk steeds meer vraag naar nieuw personeel. Toch zal het lastig zijn om in te spelen op deze veranderende economische structuur in de Achterhoek. Werkzoekenden zullen namelijk moeten kijken naar banen in andere sectoren en juist deze intersectorale mobiliteit kost moeite, doordat de juiste opleiding vaak ontbreekt (UWV WERKbedrijf, 2010, p. 7). Meer aansluiting van onderwijs en arbeidsmarkt en mogelijkheid tot omscholing zijn belangrijke aspecten om mee te nemen in de toekomst, om de krapte in onder meer de zorgsector op te pakken.

2.2. Bedrijfsleven

Zoals al eerder is aangegeven zijn de meeste werkplekken te vinden in de dienstverlening, de handel en de industrie. De industrie is de grootste werkverschaffende sector in de Achterhoek en is hiermee goed voor ruim een kwart van de werkgelegenheid in de regio. Tussen 1998 en 2008 is het aantal bedrijven gestegen met 42,3 procent van 13.003 naar 18.536 bedrijven. Deze 18.500 economisch actieve bedrijven in de Achterhoek hebben gezamenlijk meer dan 80.000 werknemers in dienst (van der Beek, J.E.; Belo, P.A.; Hammink, E.A.F., 2008, p. 17).

In deze periode is ook het aantal startende bedrijven gestegen. Deze bedrijven zijn vooral te vinden in de dienstensector, detailhandel en de bouwnijverheid (van der Beek, J.E.; Belo, P.A.; Hammink, E.A.F., 2008, p. 23). In 2009 is echter een kentering te zien van het aantal startende bedrijven, met een daling van 6,8 procent. Deze daling wordt enigszins getemperd door de invoering van het nieuwe Handelsregister, waardoor een aantal organisaties nu verplicht zijn zich te laten registreren. Er is hierdoor een trendbreuk in de cijfers te zien.

Figuur 5.2: Starters in de Achterhoek 2001 - 2007

(van der Beek, J.E.; Belo, P.A.; Hammink, E.A.F., 2008, p. 26)

Het aantal startende bedrijven daalt vooral in de bouw en de groothandel, terwijl het aantal starters in de landbouw en visserij nog toeneemt (Kamer van Koophandel, 2009, p.6, 7). In 2009 is tevens

een stijging te zien van het aantal stoppende bedrijven, maar liefst 26,7 procent meer bedrijven sloten hun deuren ten opzichte van 2008. Het grote aantal opheffingen heeft mede te maken met het grote aantal startende bedrijven in de regio de afgelopen jaren (Kamer van Koophandel, 2009, p. 13). Per saldo is de aanwas van nieuwe bedrijven in 2009 ten opzichte van 32,6 procent in 2008, gedaald. Vooral in de sectoren bouw en groothandel was de daling in aanwas groot en in de financiële dienstverlening was de aanwas zelfs negatief (Kamer van Koophandel, 2009, p. 16).

2.3. Economische structuur

De productiestructuur van de Achterhoek wordt al decennia gedomineerd door de 'maaksectoren', dit zijn de landbouw, industrie en bouwnijverheid. De textiel- en ijzer/metaal industrie zijn al van oudsher sterk vertegenwoordigd in de Achterhoek. In de jaren '60 en '70 vond een herstructurering plaats van deze sectoren, maar desondanks zijn er nog steeds een aantal grote industriële werkgevers in de Achterhoek. Deze werkgevers zijn vooral te vinden in de metaalindustrie, van de textielindustrie is in de Achterhoek echter bijna niets meer over (Rabobank, 2002, p.9). De metaalindustrie heeft de aansluiting kunnen vinden bij de hightech sector, waardoor ze kunnen blijven concurreren met lage lonenlanden (Rabobank, 2002, p. 9). In de afgelopen jaren is daarnaast een enorme groei te zien bij de dienstverlenende sector in de Achterhoek, waaronder de detailhandel. Hoewel het aandeel nog steeds ver onder het Nederlands gemiddelde blijft.

2.4 Vier toekomstscenario's

Bij een toekomstvisie voor de Achterhoek past beleid die vooral betrekking heeft op de lange termijn. Juist die lange termijn zorgt voor grote onzekerheid over de omvang van de toekomstige knelpunten, zoals vergrijzing en milieudruk en over de economische achtergrond waartegen ze zich zullen afspelen (Huizinga & Smid, 2004, p. 9). Door gebruik te maken van scenario's kan er omgegaan worden met deze onzekerheid over de toekomst. Huizinga & Smid (2004, p.9) geven de volgende uitleg over het begrip scenario's: *"Scenario's zijn intern consistente beelden voor mogelijke toekomstige ontwikkelingen. Scenario's zijn geen voorspellingen en geven geen antwoord op de vraag wat de meest waarschijnlijke ontwikkelingen zijn. De onzekerheid is te groot voor zulke uitspraken. In plaats daarvan verkennen scenario's de toekomst door verschillende denkwerelden consistent uit te werken"*. Scenario's zijn dus geen blauwdruk voor de toekomst, maar geven diverse ontwikkelrichtingen aan. Voor Europa zijn door het CPB in 2003 vier scenario's met mogelijke toekomstbeelden ontworpen in de studie *Four Futures of Europe*, deze scenario's zijn ook toepasbaar voor Nederland of de Achterhoek.

2.4.1. De vier scenario's

De vier scenario's zijn gebaseerd op twee sleutelonzekerheden. De eerste is de mate van internationale samenwerking tussen landen in de toekomst, hierbij is de vraag of de lidstaten in Europa meer gaan samenwerken of dat ze de eigen soevereiniteit en identiteit belangrijker vinden (Huizinga & Smid, 2004, p. 10). Op mondiaal niveau staat de vraag centraal of de balans naar globalisering of protectionisme zal doorslaan (Walsmeer, 2006, p. 23). De tweede sleutelonzekerheid is de marktwerking ofwel hervorming van de collectieve sector. De vraag hierbij is op welk niveau de

lidstaten hun publieke voorzieningen willen. Kiezen ze voor verdergaande individualisering, marktwerking en privatisering of voor behoud van collectieve voorzieningen (Walsmeer, 2006, 23) Deze twee onzekerheden vormen de basis voor de vier onderstaande scenario's.

Figure 1: sleutelonzekerheden en de vier scenario's

Strong Europe (SE)

In dit scenario combineert Europa sociale cohesie met een dynamische en competitieve economie. De sociale cohesie blijft bestaan, doordat het beleid van de overheid gericht is op solidariteit, gelijkmatige inkomensverdeling en behoud van sociale voorzieningen (Walsmeer, 2006, p. 24). Internationale samenwerking en Europese integratie staan tevens hoog op de agenda. Landen geven hiervoor een deel van hun soevereiniteit op en de grenzen in oostelijke richting worden opengesteld. Hierdoor wordt Europa één van de supermachten van de wereld (Huizinga & Smid, 2004, p. 12).

Regional Communities (RC)

In het scenario Regional Communities richten de Europese landen zich vooral op de collectieve verantwoordelijkheden, om zo een gelijkmatige welvaart te behouden (Walsmeer, 2006, p. 24). Dit zorgt voor gebrek aan prikkels in de sociale zekerheid en houdt de belasting- en premietarieven hoog, hierdoor is de arbeidsparticipatie laag en de werkloosheid hoog. Doordat de landen erg sterk aan hun eigen soevereiniteit en identiteit hechten, lukt het de Europese Unie ook niet om institutionele hervormingen door te voeren. Daarnaast komt de internationale handelsliberalisatie niet van de grond, hierdoor fragmenteert de wereld in verschillende handelsblokken (Huizinga & Smid, 2004, p. 12).

Global Economy (GE)

In dit scenario breidt, net als bij SE, de Europese Unie verder uit naar het oosten. De integratie is echter alleen gebaseerd op handelsvraagstukken. Politieke integratie blijkt niet haalbaar, omdat landen nog veel waarde blijven hechten aan hun soevereiniteit. Ook de mondiale handelsliberatie komt goed van de grond, hierdoor groeit de arbeidsproductiviteit in de landen sterk. De overheid legt de nadruk bij eigen verantwoordelijkheid van burgers en concentreert zich alleen nog op hun kerntaken, dit zorgt voor meer inkomensongelijkheid (Walsmeer, 2006, p. 24).

Transatlantic Market (TM)

De vierde en laatste scenario is *Transatlantic Market (TM)*, hierbij is net als bij GE sprake van een verregaande handelsliberalisatie, tussen de Verenigde Staten en Europa ontstaat hierdoor een interne markt. Er vindt echter geen uitbreiding van de Europese Unie plaats, doordat landen te veel aan hun eigen soevereiniteit hechten (Huizinga & Smid, 2004, p. 13). De overheid legt bij TM vooral de nadruk op eigen verantwoordelijkheid van burgers en steunt sterk op de marktwerking. De inkomensongelijkheid neemt hierdoor toe (Walsmeer, 2006, p. 24).

Welk van deze vier toekomstscenario's het dichtst bij de werkelijkheid gaat komen, hangt sterk af van de politieke keuzes die gemaakt worden op het terrein van marktwerking en internationale samenwerking (Walsmeer, 2006, p. 24). De scenario's kunnen op tal van gebieden ingezet worden om naar de toekomst te kijken, zoals op het gebied van demografie, arbeidsaanbod, werkgelegenheid en bedrijventerreinen. Het is hierbij belangrijk om mee te nemen dat scenario's geen blauwdruk zijn voor de toekomst, ze verschaffen alleen een indruk van de bandbreedte waarmee bij het maken van beleid rekening gehouden moet worden (Walsmeer, 2006, p. 3). Toekomstscenario's, als die van het CPB, veranderen daarnaast ook elke 5 à 10 jaar, om zo mee te gaan met de ontwikkeling in de globaliserende wereld. Er ontstaan zo steeds nieuwe scenario's die rekening houden met de nieuwste inzichten en omstandigheden (Walsmeer, 2006, p.3).

2.4.2. De Achterhoek en de vier scenario's

Voor de Achterhoek is het voor het schrijven van een toekomstvisie van belang rekening te houden met het feit dat deze bandbreedtes bestaan en ook regelmatig worden herijkt. Elk van deze scenario's schetst weer een ander beeld voor de Achterhoek. Voor een goede toekomstvisie zal gekeken moeten worden naar de veranderende wereld om ons heen, welke kant van deze scenario's gaan we op en wat betekent dit voor de Achterhoek als regio? De analyse van de scenario's van de Provincie Gelderland behandelen voor de Achterhoek de volgende vier onderwerpen: bevolking, beroepsbevolking, werkgelegenheid en werkloosheid.

Achterhoek	Global Economy	Transatlantic Market	Strong Europe	Regional Communities
Bevolking	0,3%	0%	0,2%	-0,2%
Beroepsbevolking	0,2%	-0,3%	-0,2%	-0,7%
Werkgelegenheid	0,5%	0%	0,1%	-0,6%
Werkloosheid	2%	2%	2%	5%

(Walsmeer, 2006)

Hieruit kunnen een aantal bandbreedtes worden gehaald voor de toekomstvisie van de Achterhoek. Allereerst blijkt voor de bevolking dat de Achterhoek nog licht groeit of daalt in alle scenario's. In de Regioverkenningen van de Provincie Gelderland in 2010 gaat men nu uit van krimp in de Achterhoek (Provincie Gelderland, 2010). De scenario's voor de beroepsbevolking in de Achterhoek laten lichte verschillen zien, maar zijn behalve GE, allemaal negatief. Deze negatieve ontwikkeling van de beroepsbevolking ontstaat door de aankomende vergrijzing. De werkgelegenheid kent verschillen tussen de scenario's, waarbij bij RC een negatieve werkgelegenheid ontstaat in de Achterhoek en bij GE juist een positieve. Voor de werkgelegenheid kan ook uitgegaan worden van het scenario dat de werkgelegenheid in de landbouw en industrie in de Achterhoek zullen gaan afnemen, terwijl de werkgelegenheid in de dienstsector zal toenemen. Deze verandering is nu al zichtbaar in de regio. De werkloosheid zal in bijna alle scenario's dalen tot onder het frictieniveau van 3%.

De uitkomsten van deze scenario's zullen als ondersteuning voor een aantal onderwerpen voor de toekomstvisie meegenomen worden. Zo zal rekening gehouden worden met een daling van de beroepsbevolking en een daling van de werkloosheid tot onder het frictieniveau. Bij de bevolking zal uitgegaan worden van een daling, zoals die nu ook geprognosticeerd wordt door onder meer de Provincie Gelderland en het CBS. Voor de werkgelegenheid zal vooral de verschuivingen binnen de sectoren meegenomen worden, mede omdat landbouw en industrie, die zullen dalen in de toekomst, belangrijke spelers zijn binnen de economie van de Achterhoek. Juist door de bandbreedtes van deze scenario's mee te nemen in het onderzoek, is het mogelijk om potentiële bedreigingen en kansen op tijd te signaleren, waardoor het risico van belangrijke beslissingen wordt verlaagd (DNV, 2010).

3. Bedrijven en de regionale economische ontwikkelingen

De Achterhoek wil net als iedere regio in Nederland de eigen economische ontwikkeling stimuleren. De Achterhoek is geen belangrijke economische regio voor Nederland en dat is ook niet het doel van de regio. Toch blijft de regionale economie en werkgelegenheid hoog op de agenda staan om zo de Achterhoek vitaal te houden. Maar de vraag is hoe de Achterhoek de regionale economie op een goede manier kan stimuleren. Iedere regio is anders, de ene regio groeit vooral door de in de regio aanwezige bedrijven, terwijl de andere regio groeit door een impuls van buitenaf, zoals bedrijven die zich vestigen van elders (Atzema, Lambooy, van Rietbergen & Wever, E., 1997, p. 105). Ook verandert de wereld om ons heen. De Achterhoek is niet meer alleen en is in grote mate afhankelijk van de veranderingen die ontstaan door onder meer de globalisering. Bedrijven zijn steeds meer gesitueerd in internationale netwerken en kijken veel ruimer naar locatiefactoren dan vroeger. In dit hoofdstuk ligt het accent vooral op de theorieën achter deze regionale economische ontwikkelingen en de locatiefactoren voor bedrijven. Voor de Achterhoek specifiek, met veel bedrijven in de landbouw en (maak)industrie, is het van belang goed te kijken hoe zij de eigen regionale economie kan blijven stimuleren, in een tijd waarin bedrijven in de landbouw en de (maak)industrie het zwaar krijgen door onder meer internationale concurrentie.

3.1. Bedrijf & omgeving, een continue veranderende relatie

Bedrijven en omgeving zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Maar doordat de meeste bedrijven hun eisen in de loop van de tijd veranderen en ook de omgeving steeds verandert, verandert de relatie tussen bedrijven en omgeving continue. Het ontstaan van nieuwe producten is een van de veranderingen die een regio nieuwe economische kansen kan bieden. Technologische ontwikkelingen zorgen ook voor verandering in het ruimtelijk patroon van economische activiteiten. Zo kan een bedrijf uit kostenoverwegingen besluiten om het personeel te vervangen door robots. Het is hierdoor minder afhankelijk van het aanbod van arbeid en kan gemakkelijker verhuizen naar een andere vestigingsplaats (Atzema & e.a., 1997, p. 28-29). Daarnaast kan een verandering in de bedrijfsstrategie ook zorgen voor een herwaardering van regio's. Zo kan een bedrijf zich meer gaan richten op kernactiviteiten en nevenactiviteiten afstoten naar derden. Hierdoor worden regio's met veel toeleveranciers opeens interessant als vestigingsplaats. Door globalisering ontstaat er meer internationale concurrentie en zijn veel activiteiten niet meer lonend om uit te oefenen in Nederland, zij verdwijnen dan naar andere delen in de wereld. Sneuvelen bedrijven door internationale concurrentie dan kan dit doorwerken op de regio waar ze gevestigd waren (Atzema & e.a., 1997, p. 30). Een laatste factor is het omgevingsbeleid van de overheid, zoals de steun aan herstructureringsgebieden als Twente en Zuid-Limburg in de jaren 60 of het bedrijfsomgevingsbeleid in grote steden. Deze dynamiek tussen bedrijf en omgeving laat sporen achter in het economisch landschap en zorgt ervoor dat het continue verandert, de ene regio wint en de andere verliest, maar dit kan morgen zo weer anders zijn (Atzema & e.a., 1997, p. 32).

3.2. Het productiemilieu

Om de keuze van een bedrijf voor een regio en het economische functioneren van een regio te verklaren is de definitie productiemilieu binnen de economische geografie een belangrijk schakel. Door de economisch geograaf Marc De Smidt wordt deze definitie als volgt omschreven:

‘Het geheel van externe condities dat van invloed is op zowel de beslissing om op een bepaalde plaats een bedrijf te vestigen als op het functioneren van dat bedrijf daarna’ (Atzema & e.a., 1997, p. 37).

Deze definitie laat zien dat het in de economische geografie gaat om twee centrale aspecten, namelijk de locatiekeuze en de regionale groei. De locatiekeuze heeft te maken met het (ruimtelijk) gedrag van bedrijven en regionale groei gaat over de economische structuur van gebieden. Bij productiemilieu wordt onderscheid gemaakt tussen het lokale, regionale en nationale speelveld en spelen marktrelaties en fysieke en institutionele factoren een belangrijke rol. Vooral de multilokale ondernemingen profiteren van de verschillende productiemilieus die er zijn, door de best passende regio uit te kiezen (Atzema & e.a., 1997, p. 38-39).

Bij de locatiekeuze heeft de schaal (nationaal, regionaal of lokaal) waarop een bedrijf kijkt naar de vestigingsmogelijkheden, invloed op de factoren die worden meegenomen. Bij het functioneren van het bedrijf na de vestiging in een regio, spelen vooral het productiemilieu en de productiestructuur van de regio een rol. Een goede productiestructuur houdt in dat er veel bedrijven uit groeiende bedrijfsklassen in de regio aanwezig zijn. Naast productiemilieu en productiestructuur, spelen ook veel andere aspecten een rol bij het functioneren van bedrijven. Zoals de bedrijfsinterne factoren (weinig bureaucratie, flexibiliteit, gemotiveerde arbeidskrachten), maar ook de positie die het bedrijf in de markt inneemt (sterk of zwak) (Atzema & e.a., 1997, p. 42). Juist deze factoren worden bij het kijken naar regionale economische groei vaak vergeten. Wanneer een regio het goed doet wordt dit vooral toegeschreven aan de bedrijfsexterne aspecten als goede ligging bijvoorbeeld dichtbij een luchthaven of kenniscentra. Presteert een regio slecht wordt dit vooral toegeschreven aan factoren als ruimtegebrek en verkeerscongestie. Er is dan sprake van geografisch determinisme, waarbij regionale verschillen worden verklaard aan de hand van ruimtelijke omstandigheden (Atzema & e.a., 1997, p. 43-44). Juist in een land als Nederland, waarin de verschillen in locatiefactoren sterk zijn afgenomen, zijn de bedrijfsinterne factoren, de bedrijfsstrategie en de concurrentieverhoudingen belangrijke factoren geworden bij de verklaring waarom de ene regio economisch wel goed presteert en de andere regio niet (Atzema & e.a., 1997, p. 45).

3.3. Herkomst regionale economische verschillen

De (neo) klassieke locatietheorie gaat er vanuit dat de ondernemer kiest voor de plaats waar de kosten het laagst zijn. Het land heeft een uniforme topografie, klimaat, technologie en economisch systeem. De boer kiest uit strikt rationele overwegingen voor de landbouwgewassen, hetzelfde geldt voor de industriële bedrijven. Hierin worden de kosten, opbrengsten en de transportkosten meegenomen. De transportkosten nemen in deze theorie lineair toe met het vergroten van de afstand (Atzema & e.a., 1997, p. 54). Volgens de neoklassieke economie zullen de regionale verschillen door de onbelemmerende handel in goederen en de mobiliteit van productiefactoren uiteindelijk nivelleren. Er ontstaat dan een evenwicht. Het nadeel van deze theorieën is dat er geen

rekening wordt gehouden met veranderende transportkosten, handelsbelemmeringen en verschillen in technologische ontwikkeling, daarnaast gaan ze uit van één marktvorm, die van volledige mededinging (Atzema & e.a., 1997, p. 112). Wanneer deze factoren wel worden meegenomen, blijkt dat regionale verschillen niet zomaar verdwijnen.

In sommige regio's is sprake van 'increasing returns', zij zijn in staat langer economische groei te genereren. Myrdal geeft dit in zijn theorie van de cumulatieve causatie ook aan. Door verbeteringen in kwaliteit van productiefactoren en het productiemilieu in een regio ontstaan nieuwe economische activiteiten en groeit die regio. Tegelijkertijd komen de bedrijven die naar deze regio toetrekken ergens vandaan en zijn er ook verliezers. Het cumulatieve voordeel dat een groeiregio heeft zorgt tegelijkertijd voor cumulatieve nadelen bij achterblijvende regio's (Atzema & e.a., 1997, p. 199). Deze nadelen worden ook wel 'backwash effects' genoemd, het is niet eenvoudig om als regio uit deze negatieve spiraal te komen (Hospers, 2010, p. 30). Maar naarmate de economische ontwikkeling vordert, zullen economische activiteiten uit de groeiregio ook naar het ommeland uitwaaieren (spread effects). Er zal geen nivellering, zoals de (neo)klassieke locatietheorie beweerd, ontstaan, omdat de periferie voor de 'spread effects' afhankelijk blijft van de groeiregio (Hospers, 2010, p. 31). Myrdal geeft aan dat hierdoor regionale verschillen blijven bestaan.

Toch zijn er voorbeelden van groeiregio's die zijn ontstaan buiten de gevestigde groeiregio's (Atzema & e.a., 1997, p. 122). De groeipooltheorie van Perroux ondersteunt dit fenomeen. Perroux geeft aan dat de economische groei in een regio begint bij een sleutelbedrijf. Sleutelbedrijven zijn grote bedrijven (of universiteiten) met groeiende bedrijfstakken en veel relaties met andere bedrijven. Belangrijk voor regio's is dat een stuwend bedrijf zich in de regio vestigt, die daarna de economische groei in het gebied kan opwekken (Atzema e.a., 1997, p. 124). In de jaren zestig en zeventig werd deze theorie gebruikt om groeiregio's in de periferie te creëren. In de praktijk bleek dat het niet gemakkelijk was om zo een groeipool te ontwikkelen in economisch zwakke en vaak perifere regio's (Atzema e.a., 1997, p. 125).

3.4. Bedrijven in netwerken

Tegenwoordig kunnen bedrijven, maar ook overheid en instellingen, door de globalisering niet meer alleen handelen of werken, ze zijn vaak onderdeel van meerdere netwerken op verschillende schaalniveaus. De basis van de netwerkgedachte is geen nieuwe fenomeen en houdt in dat geen bedrijf op zichzelf staat. Bedrijven hebben andere bedrijven nodig, zowel kleine bedrijven als internationals ontwikkelen regionale netwerken om hen heen. Er zijn drie soorten regionale netwerken van bedrijven te onderscheiden; filières, complexen & formules en clusters. In deze paragraaf zal de focus liggen op regionale netwerken in de vorm van clusters. In beginsel is het een a-ruimtelijk begrip en betekent het samenwerking tussen bedrijven en verwevenheid van economische sectoren (Atzema e.a., 1997, p. 157). De focus op clusters is vooral gevoed doordat de betekenis van de factor kennis is toegenomen. Kennisrelaties werken namelijk clustervorming in de hand en samenwerking in de vorm van clusters is van groot strategisch belang voor ondernemingen. De economisch geograaf Evert-Jan Visser maakte van clusters een geografisch begrip. Hij gaf aan dat clusters herhaalde samenwerking tussen enigszins gespecialiseerde bedrijven is, die niet perse bij elkaar in de buurt hoefden te zijn. Clusters kunnen daarom voortkomen op lokaal, regionaal, nationaal, europees en wereldniveau. Vaak opereren ondernemingen ook op meerdere

schaalniveaus (Atzema e.a., 1997, p. 157-158). Wanneer we specifiek kijken naar regionale clusters is het van belang deze clusters niet als een basisvoorwaarde voor de regionale economie te zien. Wel is de regionale economie gebaat bij sterke clusters, maar deze kunnen regioniveau overstijgend zijn. Sterke bedrijven opereren daarnaast vaak niet in regionale clusters maar op groter schaalniveau, dit alles onder invloed van de globalisering.

3.5. De Achterhoek en de leerregio van Morgan

De Achterhoek heeft sterke bedrijven in de (maak)industrie en de landbouw. Door invloeden van buitenaf, onder meer de globalisering, maar ook maatregelen door de EU voor vrijemarktwerking in de landbouw, staan deze sterke sectoren onder druk. Het zijn van oorsprong geen kennissectoren maar vooral productiesectoren die passen binnen de (neo)klassieke locatietheorieën. Om in de toekomst te blijven opereren binnen de netwerk- en kenniseconomie in Nederland, Europa en de wereld zal de Achterhoek moeten zoeken naar innovaties binnen de eigen regionale economie en zich meer gaan richten op de kenniseconomie.

Hiervoor kan het concept van de leerregio van Morgan een goed hulpmiddel zijn. Volgens de theorie van Morgan ontstaat regionaal economische ontwikkeling, doordat bedrijven of instellingen bij elkaar in de buurt zijn gevestigd of zich vestigen in regio's die ergens in zijn gespecialiseerd. Hierdoor is het mogelijk om kennis en informatie met elkaar uit te wisselen. Hierbij kan onder meer een gezamenlijke culturele achtergrond of gekwalificeerd personeel zorgen voor een impuls om de leerregio te laten groeien (Atzema e.a., 1997, p. 169). De leerregio is gebaseerd op bedrijven of instellingen die zich focussen op innovatie, dus de kennisintensieve bedrijven. Om de onzekerheden die samenhangen met innovatie te beperken kunnen bedrijven samenwerken, zo kunnen ze van elkaar leren en komt nieuwe kennis tot stand. Hierbij kunnen bedrijven ook gebruik maken van dezelfde faciliteiten, denk hierbij bijvoorbeeld aan regionale proeftuinen (Atzema e.a., 1997, p. 170).

Meerdere wetenschappers hebben kritiek op de theorie van Morgan en geven aan dat dé leerregio niet zozeer bestaat, maar een metafoor is voor de economische ontwikkeling op dit moment en op welke manier kennis tot stand zou kunnen komen (Atzema e.a., 1997, p. 170). Ondanks deze kritiek kan Morgans leerregio met daarbij de vraag hoe kennis tot stand gebracht kan worden in een regio erg leerzaam zijn voor de Achterhoek die nu vooral als regio productie georiënteerd is.

Voor de Achterhoek liggen er namelijk bijvoorbeeld kansen op het gebied van biomassa en duurzame energieopwekking. De belangrijkste kennis hierover is te vinden bij universiteiten in de omliggende regio's van Twente en Ede-Wageningen, maar er is ook veel kennis aanwezig binnen de (maak)industrie en de boerenbedrijven in de Achterhoek. Daarnaast is de samenwerking tussen regionale bedrijven in de (maak)industrie al sterk ontwikkeld. De Achterhoek heeft hierdoor potentie om een soort 'leerregio' / 'proeftuin' te worden op het gebied van biomassa en duurzame energieopwekking. Zo kan de Achterhoekse regionale economie zich heroriënteren van een voornamelijk productie georiënteerde economie naar een meer kennis georiënteerde economie. Er hoeft daarbij niet perse een leerregio gemaakt te worden van de Achterhoek, maar de achterliggende theorie van Morgan hoe kennis tot stand wordt gebracht in een regio, is erg leerzaam om de Achterhoekse economie meer kennisgericht en zo toekomstbestendig te maken.

4. Relevante aspecten voor de toekomstvisie van de Regio Achterhoek

Voor een goede regionale toekomstvisie is het van belang om allereerst de relevante aspecten voor deze visie over de Regio Achterhoek nader te bespreken. Er is gekozen om demografie, het plattelandskarakter, de duurzame ontwikkeling en samenwerking nader te bespreken. Deze vier onderwerpen zijn belangrijke basisaspecten om een gedragen toekomstvisie van de Achterhoek te schrijven.

4.1. Demografie

Een van de belangrijkste ontwikkelingen voor de Achterhoek is de demografische krimp. Vanaf 2040 zal volgens de laatste nationale bevolkingsprognoses van het CBS het inwonertal in Nederland langzaam afnemen. Deze afname wordt veroorzaakt door een blijvend lage vruchtbaarheid, toenemende sterfte en een matig positief buitenlands migratiesaldo (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 68). In een aantal regio's en gemeenten is er echter op dit moment al sprake van een afname van het bevolkingsaantal, waaronder de regio Achterhoek.

Krimp wordt in deze regio's nog vaak negatief geassocieerd met scenario's van leegstand van bedrijven en woningen, verpaupering van wijken en het verdwijnen van voorzieningen. Hierdoor hebben veel gemeenten en regio's moeite met het accepteren van de demografische krimp. Er zal door hen afscheid genomen moeten worden van het groeidenken, dat sinds de industriële revolutie gemeengoed is geworden. Het gemeenschappelijk beleid zal veranderd moeten worden om de leefbaarheid in gemeenten en regio's in stand te houden. Hierbij is kwaliteit in de toekomst het belangrijkste doel en zal er niet meer gestreefd moeten worden naar bevolkingsgroei. Zo stelt F. Thissen in Landwerk (2010, p. 13) *“Trek liever menselijk kapitaal aan om de leefbaarheid te stimuleren in plaats van de uitstroom van jongeren tegen te gaan. Investeer in de bewoners”*. Welke effecten de bevolkingskrimp heeft op de verschillende beleidsterreinen en hoe de specifieke gevolgen zijn voor de Achterhoek zal in de volgende hoofdstukken nader onderzocht worden.

4.2. Plattelandseconomie

Plattelandsregio's in Nederland zijn niet de plattelandsregio's die we kennen uit centraal Frankrijk of Spanje, die ver van steden vandaan liggen. Plattelandsgebieden in Nederland liggen op relatief korte afstand van stedelijke centra en er wordt daarom ook vaak gesproken over plattelandsregio's als flankerende gebieden. Ze flankeren aan de stedelijke centra en de aanwezige economische relaties tussen beide gebieden creëert een mate van wederzijdse afhankelijkheid. De economische ontwikkeling van deze plattelandsregio's hangt af van de vitaliteit van de economische centra. Tevens bieden de stedelijke gebieden veel banen voor de plattelandsbewoners. Hierdoor is er de mogelijkheid om te wonen op het platteland en tegelijkertijd te werken in een stedelijk gebied (Vanhaverbeke, 1999, p. 1). De verstedelijkte economische centra profiteren op allerlei vlakken ook van de aanwezigheid van de plattelandsgebieden, zoals landbouwproducten, toerisme en recreatie en arbeidspotentieel (Vanhaverbeke, 1999, p. 1). Beide gebieden hebben deze intense economische interacties nodig voor elkaars vitaliteit.

Om de mate van stedelijkheid van regio's of gemeenten te bepalen gebruikt het CBS de maatstaf gemiddelde omgevingsadressendichtheid (oad), waarbij het aantal adressen in een straal van één kilometer het criterium is. Op basis van het oad onderscheidt het CBS vijf categorieën in stedelijkheid, waarvan twee behoren tot het predicaat 'platteland'. Deze twee categorieën 'niet stedelijk' en 'weinig stedelijk' hebben minder dan 1000 adressen per km². Maar liefst 64 procent van de 411 gemeenten kan aangemerkt worden als plattelandsgemeente (Raad voor het Landelijk Gebied, 2009, p. 23). De Achterhoek is, met een gemiddelde adressendichtheid van 812 adressen per km², ook een plattelandsgemeente (Raad voor het Landelijk Gebied, 2009, p. 31).

Binnen plattelandsgemeenten zijn er allerlei verschillende ruimtelijke afbakeningen voor de term plattelandseconomie. De ruimtelijke afbakening waar ook dorpen en steden toebehoren, wordt gebruikt voor de Achterhoek als plattelandsgemeente. Een plattelandseconomie als de Regio Achterhoek leeft niet alleen van landbouwactiviteiten, maar ook van activiteiten in de industrie- en dienstensector. Toch ligt er binnen deze regio's een veel groter accent op de werkgelegenheid in de landbouw dan in stedelijke regio's. In de Achterhoek is het aandeel werkgelegenheid in de landbouwsector, met 6,2 procent tegenover 1,4 procent gemiddeld in Nederland, ook een stuk groter. Daarnaast is het percentage werkgelegenheid in de dienstverlening in plattelandsgemeenten als de Achterhoek aanzienlijk kleiner dan het Nederlands gemiddelde. Dit verschil is, zoals al eerder vermeld, typerend voor een landelijk gebied, waar sectoren als landbouw en visserij, overige industrie en bouwnijverheid groter zijn dan in het stedelijk gebied (Gardenier, Schudde, & Nanninga, 2008, p. 8).

Voor een vitale Nederlandse economie is het van belang om een vitale plattelandseconomie te behouden. In een tijd waarin de landbouw steeds verder onder druk komt te staan, door eisen vanuit de Europese Unie aan milieu- en waterbeleid en het wegvallen van de landbouwsubsidies in 2013, blijkt dit niet gemakkelijk. Het is van belang dat er nieuwe activiteiten worden ontplooid en niet alleen binnen de agrarische sector, maar ook binnen andere sectoren. De omschakeling naar nieuwe activiteiten is al zichtbaar in veel plattelandsgemeenten. Landbouw is nu al vaak niet meer de belangrijkste bron van inkomen, onder meer het toerisme en recreatie, maar ook de industrie, transport en de commerciële en niet-commerciële dienstverlening hebben hun plek gevonden in deze regio's (Ministerie van Landbouw, natuur en voedselkwaliteit, 2004, p. 3). Binnen de landbouw is het economisch perspectief ook meer divers geworden. Landbouwbedrijven hebben tegenwoordig een bredere bedrijfsvoering, waarbij ze naast agrarische productie specialiseren in onder meer zorg, recreatie of natuurbeheer (Ministerie van Landbouw, natuur en voedselkwaliteit, 2004, p. 14). Van belang is dat er binnen de plattelandseconomie gezocht wordt naar complementaire economische bedrijvigheid voor de stedelijke centra. Waarbij consumptie van de groene ruimte door consumenten uit de stedelijke centra steeds belangrijker zal worden. Boeren kunnen inspelen op deze ontwikkeling naar een multifunctioneel platteland door naar alternatieve inkomstenbronnen te zoeken binnen hun bedrijf, waaronder producten of diensten voor de sectoren zorg en recreatie en toerisme (Pijnenburg & Reus, 2003, p. 33).

De Achterhoek als plattelandsgemeente zal zich moeten ontwikkelen om een vitale plattelandseconomie te blijven. Nieuwe verbindingen zoeken tussen de landbouwsector en andere sectoren als industrie, bouwnijverheid en recreatie en toerisme zouden innovatieve oplossingen kunnen bieden. Er zal tevens gekeken moeten worden naar de behoeften die er zijn vanuit omliggende stedelijke regio's,

waaronder bijvoorbeeld Arnhem-Nijmegen. Wat hebben deze stedelijk regio's nodig van de Achterhoek en hoe kan de Achterhoek op deze behoeften inspelen? De Achterhoek als flankerende plattelandsregio zal gebruik moeten gaan maken van de behoeften van de regio's om haar heen en met deze regio's gaan samenwerken om een vitaal platteland te behouden. Dit aspect van samenwerking met andere regio's zal in latere paragrafen nader worden toegelicht.

4.3. Duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling is een begrip geworden binnen onze samenleving, dat vooral beroemd is geworden naar aanleiding van het Brundtland-rapport, *Our Common Future* uit 1987. In het rapport wordt duurzame ontwikkeling als volgt geciteerd: *“Een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder het vermogen van toekomstige generaties in gevaar te brengen om in hun eigen behoeften te voorzien”* (CBS, 2009, p. 7). Het aspect duurzaamheid binnen dit begrip staat vooral voor het gebruik, beheer en behoud van natuurlijke hulpbronnen voor de behoeften van de toekomstige generaties. Het aspect ontwikkeling staat voor de maatschappelijke verandering in sociaal, cultureel, economisch en politiek opzicht (Cörvers, 2004, p. 16). Het is een multidimensioneel begrip waarbij ook het 'hier en nu' en het 'daar en later' een rol spelen. De dimensies; ecologie, economie, technologie, sociaal en cultuur geven gezamenlijk het begrip duurzame ontwikkeling een gestalte (Cörvers, 2004, p. 16).

Iedere dimensie kent haar eigen kernopgave. Zo zal de ecologische dimensie vroegtijdig moeten vaststellen welke ecologische grenzen door menselijke activiteiten overschreden (dreigen te) worden. De economische dimensie staat voor de uitdaging om een rechtvaardige verdeling van natuurlijke hulpbronnen onder de bevolking van het Noorden en Zuiden en van het nu en de toekomst te ontwikkelen (Cörvers, 2004, p. 17). De technologische dimensie zal daarentegen moeten sturen op nieuwe technologieën die milieu- en gebruikersvriendelijk zijn en voor bijna alle groepen van de (wereld) bevolking toegankelijk zijn. Bij de sociale dimensie gaat het bij duurzame ontwikkeling vooral om het recht dat mensen hebben op een veilig, gezond en waardevol leven. De kernopgave is daarom voor deze dimensie ook dat we mensen als gelijkwaardig beschouwen. Dat betekent dat iedereen toegang moet hebben tot de primaire bestaansmogelijkheden en dat burgers gaan nadenken over duurzaam denken en handelen (Cörvers, 2004, p. 18). Als laatste heeft ook de culturele dimensie haar eigen kernopgave vastgesteld, waarbij het doel is om een cultuuromslag richting een nieuwe beschaving te genereren, waarin economische, ecologische en sociale waarden in evenwicht zijn (Cörvers, 2004, p. 18).

Het kabinet heeft naar aanleiding van onder meer de twee VN-conferenties over duurzame ontwikkeling in Rio de Janeiro in 1992 en in Johannesburg in 2002, in 2003 een eigen actieplan opgesteld. Het kabinet omschrijft duurzaamheid in het actieprogramma *Duurzame Daadkracht* als volgt: *“Het gaat om het evenwichtig en in samenhang beheren van sociaal-culturele (people), ecologische (planet) en economische (profit) voorraadgrootheden, niet alleen in het 'hier en nu', maar ook met het oog op 'daar' (internationaal, met bijzondere aandacht voor ontwikkelingslanden) en 'later' (voor komende generaties)* (VROM, 2003, p. 11). Het kabinet heeft dus voor een bredere aanpak gekozen met drie dimensies van duurzame ontwikkeling, maar de basis van het concept duurzame ontwikkeling heeft dezelfde grondslag als genoemd in het artikel van Cörvers. Binnen

deze dimensies heeft het kabinet negen nationale duurzaamheidsthema's ondergebracht, waaronder biodiversiteit, duurzame landbouw, duurzame mobiliteit, bevolking (vergrijzing en migratie), duurzaam produceren en consumeren en kennis. Voor al deze negen thema's zijn duurzaamheiddoelstellingen voor de Nederlandse samenleving gesteld, die onder meer in 2009 zijn gemonitord. Hieruit blijkt dat op een aantal terreinen de ontwikkelingen gunstig zijn, zoals opleidingsniveau, gezondheid en vertrouwen, maar er zijn tevens een aantal zorgen op nationaal niveau, waaronder arbeid en vergrijzing, sociale cohesie en kennis. De grootste problemen zijn echter te vinden op mondiaal niveau, waaronder klimaatverandering, grondstoffen en biodiversiteit (CBS, 2009, p. 14).

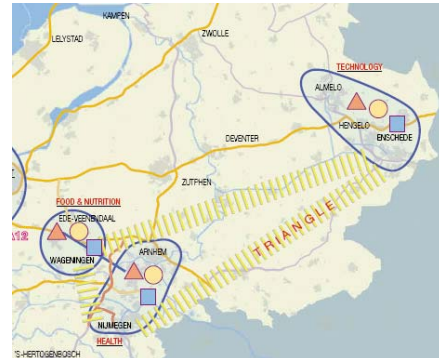
Voor de Regio Achterhoek is de ambitie voor duurzame ontwikkeling ook van belang om zo in de toekomst nog een samenleving te hebben waarin goed geleefd kan worden door de toekomstige generatie. Op dit moment heeft de Achterhoek al een duurzaamheidsambitie wat betreft ecologie en economie. Deze ambitie is vastgesteld tijdens het Aanvalsplan 'Achterhoek Authentiek Anders'. De doelstelling op het gebied van economie is om de economische vitaliteit van de Achterhoek te waarborgen en tevens te versterken door het behoud en bijvoorkeur de groei van (kwalitatief hoogwaardige) werkgelegenheid. De realisatie van deze doelstelling loopt via drie lijnen, namelijk sociale economie, fysieke economie en innovatie, waarbij het accent ligt op duurzaamheid "Green Deal". De economie zal dus onder meer versterkt moeten worden door een focus op een duurzame energievoorziening en 'groene' innovatie, om zo de werkgelegenheid te stimuleren (Regio Achterhoek, 2010). Tijdens de 'Tafel van Groenlo' is tevens gekozen om een CO₂-reductie van maar liefst 50% te realiseren in 2020 ten opzichte van 1990. Daarnaast is het doel om op termijn een 100% opwekking van duurzame energie binnen de Achterhoek te realiseren en een volledige werkgelegenheid te creëren, door middel van duurzame projecten, innovatie en export van kennis (Regio Achterhoek, 2010). Dit is een hoog ambitieniveau met als doel de Achterhoek op de kaart te zetten als duurzaamste regio van Europa. Niet alleen de economie en haar duurzame ontwikkeling zijn van belang voor de Achterhoek, ook de andere vier dimensies zijn belangrijk bij het opstellen van een toekomstvisie. Zo behoort bijvoorbeeld de aankomende vergrijzing en de hier meegepaard gaande terugloop van de werkgelegenheid, een ontwikkeling die te zien was in de vier behandelde scenario's, bij de sociale dimensie van duurzame ontwikkeling en zal dus niet achterwege gelaten moeten worden. Daarnaast draagt de benutting van kennis bij tot een duurzame ontwikkeling van de Achterhoek, waarbij gedacht moet worden aan initiatieven als het verkrijgen van HBO onderwijs in de Achterhoek, maar ook de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt. Het creëren van een duurzame ontwikkeling voor de Achterhoek is dus zeer zeker een multidimensioneel begrip, waarmee allerlei aspecten van de Achterhoekse samenleving gemoeid zijn.

4.4. Het ontbreken van een 'Pieken' status

In 2006 heeft het Ministerie voor Economische Zaken gekozen voor een nieuw ruimtelijk economisch beleidsprogramma 'Pieken in de Delta', dat loopt tot eind 2010. In dit beleidsprogramma is er voor een nieuwe focus gekozen. Het ministerie probeert niet langer economische achterstanden weg te werken maar richt zich op het stimuleren van regionaal economische kansen (Programmacommissie Oost-Nederland, 2009, p.7). Er is gekozen om een zestal regionale pieken aan te wijzen die extra gestimuleerd worden. Deze pieken worden als volgt omschreven door het Ministerie van Economische Zaken: *"Overall in onze vlakke delta schieten regionale 'pieken' uit de grond: uitmuntende kennisinstellingen, innovatieve bedrijven,*

ondernemende overheden en vruchtbare samenwerkingsverbanden” (Ministerie van Economische Zaken, 2006, p.9). Er is voor dit nieuwe beleid gekozen om zo via de comparatieve voordelen van deze regio’s het nationaal groeivermogen te versterken. Deze economische kerngebieden in Nederland worden gekarakteriseerd door de aanwezigheid van belangrijke concentraties stuwende werkgelegenheid, een of meerdere universiteiten en/of door belangrijke relaties met de twee mainports (Ministerie van Economische Zaken, 2006, p. 12).

De Achterhoek is geen ‘piek’ in de Delta en heeft geen van de karakteristieken die bij deze economische kerngebieden horen. De regio wordt wel omringd door drie ‘pieken’ in de delta, namelijk Twente (Technology Vallley), Arnhem-Nijmegen (Health Valley) en Wageningen-Ede-Rhenen-Veenendaal (Food Valley). Deze drie gebieden liggen rond universiteiten en de megacorridor naar Duitsland (Ministerie van Economische Zaken, 2006, p. 12).

Figuur 2: Pieken in de Delta - Oost-Nederland,
Bron: (Programmacommissie Oost-Nederland, 2009)

Hoewel de Achterhoek dus niet behoort tot een van de pieken, is het voor de regio wel van belang om in te spelen op de ‘piekregio’s’ die om haar heen liggen. Deze regio’s ontvangen veel geldsteun vanuit de overheid om de comparatieve voordelen die de regio’s hebben te benutten. De Achterhoek kan onder meer aansluiting zoeken door in te spelen op het perspectief voor de drie regio’s dat in 2006 gekozen is door Oost-Nederland. *“Het hoogwaardige en groene investeringsklimaat en de ligging van Oost-Nederland optimaal benutten voor clusters van kennisinstellingen, kennisintensieve bedrijven en innovatieve maakindustrie”* (Ministerie van Economische Zaken, 2006, p. 51). De innovatieve maakindustrie, die ook binnen de Achterhoek veel te vinden is, past onder meer binnen het perspectief dat Oost-Nederland gekozen heeft en zou daarom gebruikt kunnen worden om de aansluiting te vinden. Daarnaast liggen er kansen voor de Achterhoek om in te spelen op de ambitie van de Programmacommissie Oost-Nederland. Dit is een onderdeel van het Ministerie EZ, om de comparatieve voordelen van Oost-Nederland (de ‘pieken’) voor bestaande en nieuwe midden- en kleinbedrijven (MKB) sterk te gaan benutten, om zo een toename te creëren in bedrijfsinvesteringen en werkgelegenheid (Programmacommissie Oost-Nederland, 2009, p.9). De Achterhoek heeft veel MKB en zou mee kunnen liften op deze ambitie. Dat de Achterhoek hier al mee bezig is blijkt doordat het Achterhoeks Centrum voor Technologie (ACT) genoemd wordt in de innovatieagenda van Oost-Nederland ‘Spel zonder Grenzen’. Naar aanleiding van deze innovatieagenda wordt er onder meer geïnvesteerd in de betrokkenheid van MKB. Daar past het initiatief van het ACT, waar MKB-ondernemers steun krijgen bij onder meer het concreet maken van innovatievragen, goed binnen (de Heer & Papegaaij, 2006, p. 31). Daarnaast is het van belang om als Achterhoek te kijken naar wat de toegevoegde waarde is van de regio ten opzichte van de drie omringende ‘piek’ regio’s, zodat hier op ingespeeld kan worden.

Met de komst van een nieuw beleidsprogramma eind 2010, kan nog steeds verwacht worden dat de overheid blijft inzetten op de ‘piek’ regio’s in Nederland (Planbureau voor de Leefomgeving, 2010). De Achterhoek zal daarom moeten blijven zoeken naar de eigen comparatieve voordelen ten

opzichte van de omliggende drie economische kerngebieden. Het is hierbij noodzaak deze voordelen ook te benutten, om zo voor eventuele nieuwe subsidies in aanmerking te komen.

4.5. De Achterhoek en de omliggende regio's

De Regio Achterhoek staat niet op zichzelf, het is omringd door ander regio's in Nederland maar ook door de Duitse regio Kreis Borken en het grotere Ruhrgebied. Om economisch te blijven ontwikkelen en vitaal te blijven is het van belang dat de Achterhoek zich niet alleen richt op haar eigen regio, maar ook de samenwerking aangaat met de omringende 'piek' regio's en Kreis Borken. Zoals al in de vorige paragraaf is aangegeven zal de Achterhoek op zoek moeten gaan naar welke toegevoegde waarde ze kan zijn voor de omringende regio's Twente, Arnhem/Nijmegen en Ede/Wageningen. Daarnaast is het van belang om samen te gaan werken met deze regio's om zo een betrouwbare economische basis te leggen voor de toekomst. Er zal daarbij vooral, zoals eerder vermeld, aansluiting gezocht moeten worden bij de perspectieven die het beleidsprogramma 'Pieken in de Delta' voor deze regio's biedt.

Er zal daarnaast in de toekomst niet alleen gekeken moeten worden naar Nederlandse regio's, ook Duitse regio's zullen van belang worden voor een duurzame economische ontwikkeling. Euregionale samenwerking wordt op overheidsniveau al aangegaan door de Regio Achterhoek, Regio Twente en Kreis Borken met onder meer het project 'Goud in de Grond'. In dit project wordt gekeken naar de toekomst van de Duits-Nederlandse grensoverschrijdende plattelandsregio, waarbij een duurzame grensoverschrijdende samenwerking door middel van projecten voor het behoud van een vitaal, duurzaam en financieel gezond platteland centraal staat (Regio Achterhoek, 2010).

Dat ook Duitsland hier voor open staat, maar tevens de problemen bij Euregionale samenwerking ziet, blijkt uit een reactie van Freddy Heinzl, honorair consul van Nederland in Kleve, in een film gemaakt voor de bijeenkomst op 21 juni voor de toekomstvisie van de Achterhoek. Hierin maakt hij kenbaar dat het voor de Achterhoek belangrijk wordt om de grens naar het oosten te openen, met het besef dat een halve cirkel in een straal van 80 kilometer om de bedrijven en winkels heen, in Duitsland ligt. Dat grenzen tegenwoordig nog prominenter aanwezig zijn dan vroeger is volgens Freddy Heinzl belangrijk te erkennen. Er zijn grote verschillen tussen Duitsland en Nederland qua wet- en regelgeving en deze verschillen moeten meegenomen worden anders zal de grensoverschrijdende samenwerking erg worden belemmerd (MKBfilms, 2010). Het is van belang dat bedrijven, organisaties en overheden in de Achterhoek nog intensiever op zoek gaan naar grensoverschrijdende contacten. Op deze manier kan Duitsland een nieuwe kans zijn voor de Achterhoek om in de toekomst een vitale plattelandsregio te blijven.

4.6. Regionale samenwerking

Regionale samenwerking is ook een belangrijke factor die meegenomen moet worden voor de toekomstvisie van de Achterhoek. Om interregionale samenwerking te laten slagen is het van belang dat de acht gemeenten van de Achterhoek ook onderling goed samenwerken. Regionale samenwerking blijkt alleen niet standaard te zijn in de Achterhoek. Er zijn nog steeds vraagtekens bij een aantal gemeenten wat betreft grootschalige regionale samenwerking. Dit kwam onder meer naar voren tijdens het Aanvalsplan 'Achterhoek Authentiek Anders'. Het kostte gemeenten veel tijd, energie en geld, maar ze zagen niet direct resultaat op bijvoorbeeld financieel gebied. Daarnaast

vormt het zogenaamde 'prisoners dilemma' een deel van het probleem van de regionale samenwerking in de Achterhoek. Bestuurders zitten gevangen in een spel, waarin het gemeenschappelijk belang het blijft afleggen tegen het eigenbelang (Hospers & van Lochem, 2003). Hospers & van Lochem (2003) geven aan dat het mogelijk is om uit deze vicieuze cirkel van bestuurlijke tegenwerking te komen door coöperatief gedrag af te dwingen, door de gemeenten verschillende strategieën te laten volgen en instrumenten in te zetten die bestuurlijke samenwerking afdwingen. Succes smaakt immers naar meer en zo kan samenwerking worden versterkt en succes opnieuw worden uitgelokt.

Voor de Achterhoek en specifiek voor de Regio Achterhoek als orgaan, is het een grote uitdaging om een samenwerkingsverband te creëren, want hoe kunnen de acht gemeenten zo vertrouwd raken met samenwerken dat ze particuliere 'offers' willen brengen (Palstra, 2006, p.27). Het is van belang dat de Regio Achterhoek als overkoepelend orgaan laat zien aan de gemeenten, maar ook aan bedrijven en organisaties, dat regionale samenwerking de enige uitweg is in een tijd van een krimpende bevolking en de competitie van andere regio's voor onder meer subsidies van de overheid. Door onderlinge competitie binnen de regio zal de Achterhoek het niet redden om in de toekomst ook een vitale plattelandsregio te blijven. Een focus op gezamenlijk probleem zoals de crisis of krimp kunnen belangrijke elementen zijn om zo samenwerking te bevorderen. Hierdoor wordt het namelijk makkelijker om alle gezichten dezelfde kant op te krijgen en iedereen te motiveren om regionaal samen te gaan werken.

5. Hoe zal de demografische krimp de Nederlandse regio's beïnvloeden?

Rond 2040 zal de Nederlandse bevolking gaan krimpen. Dit komt mede door de snelle vergrijzing van de bevolking en door het gelijk blijven van het aantal geboren, waardoor er meer sterfgevallen zijn dan geboorten. Hoewel pas vanaf 2040 de Nederlandse bevolking echt gaat krimpen, zal in de komende twintig jaar meer dan de helft van de Nederlandse gemeenten te maken krijgen met teruglopende bevolkingsaantallen (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 9). De vier belangrijkste krimpgebieden van Nederland zijn Parkstad Limburg en Noordoost Groningen met vijftien procent, Zeeuws-Vlaanderen met tien procent en de Achterhoek met acht procent. Daarentegen zal er in de vier grote steden in de Randstad sprake zijn van bevolkingsgroei. Buiten de Randstad zullen vooral de universiteitssteden en steden met een sterke economische structuur en de omliggende gemeenten een bevolkingsgroei kennen. De bevolkingsgroei in deze regio's wordt veroorzaakt door zowel buitenlandse migratie als natuurlijke aanwas (de Jong & van Duin, 2010, p. 11).

Demografische krimp heeft niet alleen te maken met een afname van het aantal inwoners. Het beslaat ook de volgende termen: aantallen (inwoners, huishoudens), bevolkingssamenstelling (naar leeftijd, etniciteit) en huishoudensamenstelling (naar omvang, levensfase en inkomen) (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 21).

Demografische krimp wordt vooral veroorzaakt door de volgende drie ontwikkelingen. Allereerst zijn er sociaal-culturele ontwikkelingen, waaronder de emancipatie van de vrouw en de individualisering, die ervoor gezorgd hebben dat het aantal geboorten sterk terugliep vanaf de jaren zeventig. Ten tweede hebben de economische ontwikkelingen in Nederland, vooral de economische conjunctuur, invloed op de bevolkingsontwikkeling en het migratiesaldo. Wanneer de economie groeit en mensen meer vertrouwen hebben in de economie, stijgt ook langzaam het aantal kinderen, ook zorgt een goede economie voor meer immigratie, wanneer de conjunctuur terugloopt, zorgt dit voor het omgekeerde effect. De derde oorzaak voor demografische krimp is van planologische aard. Groei en krimp van gemeenten worden namelijk tevens bepaald door woningbouwontwikkeling (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, pp. 24-25).

De belangrijkste vraag die in dit hoofdstuk aan bod zal komen is hoe de demografische krimp, regio's zoals de Achterhoek, Parkstad Limburg en Zeeuws-Vlaanderen, beïnvloedt. Demografische krimp heeft vooral gevolgen op het ruimtelijk schaalniveau van wijk, dorp, stad of regio. De arbeidsmarkt, woningmarkt of de voorzieningen kunnen bijvoorbeeld drastisch veranderen door een verandering in de bevolkingssamenstelling. Voor het vaststellen van de gevolgen van de krimp voor deze schaalniveaus, is het van belang om te kijken in welk tempo de krimp zich voltrekt. Prognoses spelen hierbij een belangrijke rol (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 4). In het volgende hoofdstuk, waarin de sociaaleconomische gevolgen van de demografische krimp voor de Achterhoek aan bod komen, zullen prognoses daarom ook een belangrijke rol spelen.

5.1. Woningmarkt

De bevolkingsdaling op zich is slechts van gering belang voor de woningmarkt, de veranderende samenstelling van de bevolking en het aantal huishoudens des te meer. In de komende jaren zal er nog een groei te zien zijn van 7,1 miljoen huishoudens in 2008 naar 8,1 miljoen huishoudens in 2025, door het toenemend aantal alleenstaanden. Deze groei van alleenstaanden wordt vooral veroorzaakt door de vergrijzing. Steeds meer ouderen wonen alleen door het verlies van hun levenspartner en daarnaast is er een groter aandeel alleenstaanden op middelbare leeftijd, doordat steeds meer stellen niet trouwen en hierdoor makkelijker uit elkaar gaan (de Jong & van Duin, 2010, p. 13). Rond 2040 zal de huishoudensgroei definitief uitgewerkt zijn. In Parkstad Limburg waar op dit moment al een huishoudenskrimp is, liggen de voornaamste oorzaken bij wegtrekkende jongeren, lagere woningprijzen in het buitenland en een onaantrekkelijke woningmarkt (de Jong & van Duin, 2010, p. 13). In de regio's waar een huishoudenskrimp in de toekomst zal plaatsvinden, zijn de gevolgen voor de woningmarkt het sterkst.

5.1.1. *Gevolgen krimp voor de woningmarkt*

De belangrijkste gevolgen voor de woningmarkt zijn te vinden op het niveau van wijken en buurten (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 10). Bij de gevolgen voor de woningmarkt is er wel veel verschil tussen gebieden met een gespannen woningmarkt en gebieden met een ontspannen woningmarkt. Bij een gespannen woningmarkt zorgt de krimp voor aantrekkelijkere woningprijzen en een betere doorstroom, terwijl krimp bij een ontspannen woningmarkt zorgt voor een overaanbod aan woningen en hiermee leegstand. Deze leegstand is vooral te vinden in de relatief onaantrekkelijke delen van de woningvoorraad, zoals vroeg-naoorlogse wijken, buurten met ongunstige prijs-kwaliteitverhouding en kleine dorpen in minder aantrekkelijke landschappen in de perifere landelijke regio's (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 74). Vaak zijn de woningen die leeg komen te staan eigendom van corporaties. Zij zullen hierdoor als eerste partij financiële geconfronteerd worden met dalende vastgoedprijzen, hierdoor krijgen ook projectontwikkelaars in deze gebieden problemen met de verkoop van huizen, doordat potentiële bewoners hun eigen huis niet voor een redelijke prijs kunnen verkopen (Khandekar & van Haeften, 2007, pp. 2-3).

Leegstand zorgt tevens voor een verslechtering van de fysieke en sociale leefbaarheid van wijken en buurten. Deze verslechtering vindt vooral plaats in achterstandswijken met concentraties van kwetsbare groepen (Rijk, VNG, IPO, 2009, p. 13). In krimpregio's kan leegstand er ook voor zorgen dat steeds meer mensen van buitenaf een tweede woning gaan kopen in deze gebieden. Deze trend is al te zien in Zeeland, waar veel Nederlanders, Duitsers en Belgen een tweede woning hebben gekocht. Dit kan ervoor zorgen dat de sociale omgeving veranderd, aangezien veel van de woningen meer dan de helft van het jaar leegstaan. Het is hierbij de vraag of deze vorm van woningverkoop een betere oplossing is, dan woningen die gesloopt worden of jaren verpauperen door leegstand.

5.1.2. *Aanpak van de gevolgen*

Om de gevolgen zo goed mogelijk aan te pakken is het van belang dat de aandacht in beleidsvorming verschuift van kwantiteit naar kwaliteit en van aanbodgericht naar vraaggericht denken (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 74). Van Dam e.a. (2006, p. 76) geven aan dat het beleid niet volgens neoklassiek economisch perspectief moet worden gevoerd en dat overheden er wel iets aan moeten gaan doen. Zo kan gedacht worden aan sloop en/of herstructurering van woningen. Bij

herstructurering moet men vooral denken aan het levensloopbestendig maken van woningen, zodat senioren langer zelfstandig kunnen blijven wonen en er minder druk op voorzieningen als verzorgings- en bejaardentehuizen komt (Regio Achterhoek, 2008, p. 6). Er kan tevens gedacht worden aan het vergroenen van buurten en een geleidelijke privatisering van de woningvoorraad om zo de kwaliteit van de woonomgeving te verhogen en zo een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid van buurten en wijken (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 76).

Wonen als nieuwe economisch drager van het platteland wordt door veel regio's als middel gekozen om de bevolkingsdaling tegen te gaan. Zo zet de Zeeuws-Vlaamse gemeente Sluis in op het bouwen van woningen in samenwerking met een goede marketing om mensen uit onder meer de Randstad te verleiden naar Sluis te verhuizen (van der Kooij, 2006). Het is logisch dat gemeenten zeggen 'we zullen moeten bouwen, anders zullen we zeker niet groeien', omdat ze willen streven naar bevolkingsgroei. Maar deze strategie van gemeenten kan in een regionaal demografische context van stagnatie en krimp ook verkeerd uitpakken (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 59). In een krimpsituatie is de spoeling dun en de markt beperkt. Nieuwbouw levert hierdoor ook vaak geen nieuwe inwoners voor de regio op. Mensen verhuizen namelijk niet zomaar. Per jaar verhuist 10 procent van de Nederlanders, waarvan tweederde binnen de gemeentegrenzen en slechts 5 procent verder dan 100 kilometer van hun huidige woonplaats (Hospers, 2009). Woningbouw tegen bevolkingskrimp zorgt hiermee vooral voor regionale concurrentie, doordat er een uitstroom plaatsvindt in buurgemeenten. Het inzetten op woningbouw door gemeenten en regio's in een krimpsituatie kan tevens leiden tot onrendabele investeringen, daarnaast kunnen zwakke plekken in de woningvoorraad verder achteruitgaan en kan leegstand worden verergerd (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 10).

Het is daarom van belang dat de woningmarkt in krimpregio's onder een vorm van regionale regie komt te staan. Wanneer gemeenten afzonderlijk hierover beslissen, kan een krimpgebied nog verder achteruit gaan dan nodig is. Samenwerking, gemeenschappelijke afspraken en eventueel een nieuwbouw- en herstructureringsprogramma op regionaal niveau, is een minimum om de woningmarkt zoveel mogelijk te beschermen. Toch zal dit niet een gemakkelijke opgave worden. Veel gemeenten zullen waarschijnlijk gecompenseerd willen worden voor de verliezen die zij eventueel lijden. Daarnaast is het ook nog de vraag of je kunt beslissen waar iemand wil gaan wonen. Wanneer ervoor gekozen wordt om een gelijke verdeling te maken tussen gemeenten, kan er in de ene gemeente een gespannen woningmarkt ontstaan, terwijl er in een andere gemeente nog steeds een ontspannen woningmarkt is. Samenwerking tussen gemeenten, maar ook samenwerking met corporaties en marktpartijen is nodig om dit vraagstuk zo goed mogelijk op te lossen. Er zal ingezet moeten worden op een kwalitatieve benadering van de woningbouw, waar goed onderhoud van de bestaande woningvoorraad en een meer specifiek woonwensenonderzoek, deel vanuit maken (Bouwend Nederland, 2010). Gemeenten zullen waakzaam moeten zijn dat het gebied geen negatief imago krijgt en dat investeerders niet het idee krijgen dat er geen mogelijkheden meer zijn in het gebied. Het is ook van belang de bevolking te laten zien dat sloop niet meteen achteruitgang betekent en dat er juist hierdoor ook mogelijkheden zijn voor kwaliteitsverbetering. Hierdoor kan het draagvlak onder burgers worden verhoogd (Khandekar & van Haeften, 2007, p. 4).

5.2. Leefomgeving

In lijn met de verandering in de woningmarkt, heeft demografische krimp en de verandering in samenstelling van de huishoudens ook invloed op de kwaliteit van de leefomgeving (de wijk), maar de leefomgeving kan demografische krimp ook veroorzaken of versterken. Net als bij de woningmarkt is de terugloop van het aantal huishoudens en een veranderende samenstelling van de huishoudens in de buurt van invloed voor zowel de fysieke als sociale leefomgeving. Het effect van de demografische krimp op de leefomgeving hangt af van meerdere factoren. Allereerst hangt het af van het tempo waarin en de schaal waarop de krimp plaatsvindt. Het hangt tevens af van het aantal verhuiskbewegingen dat plaatsvindt in een wijk, want hoe langer iemand in een wijk woont hoe meer belang hij/zij hecht aan de fysieke leefomgeving. Daarnaast hangt het ook af van de woningvoorraad en de bevolkingssamenstelling in een wijk (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, pp. 82-83).

Leegstand is vooral bepalend voor de fysieke leefomgeving. Zoals al eerder is vermeld, vindt leegstand vooral plaats in de onaantrekkelijke delen van de woningvoorraad. Leegstand heeft een negatief effect op de uitstraling en imago van de buurt, het kan leiden tot verder verval en vandalisme en voor een gevoel van onveiligheid en ontevredenheid bij de bewoners van de buurt. Wanneer er eenmaal leegstand in een wijk is, is het mogelijk dat deze wijk in een negatieve spiraal terecht komt, zoals gebeurd is in wijken in Detroit en Leipzig of dichterbij huis in de wijk Wold A in Lelystad (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, pp. 79-80). De samenstelling van huishoudens, is naast de leegstand, ook bepalend voor de fysieke leefomgeving. Hoe meer koopwoningen er in een wijk zijn hoe meer mensen belang hechten aan een goede fysieke leefomgeving, ze voelen zich vaak meer verantwoordelijk voor de buurt dan huurders. Demografische krimp biedt ook kansen om de fysieke leefomgeving te verbeteren, door onder andere aanleg van groenvoorzieningen in de wijk. Het is hierbij van belang dat het groen wel onderhouden wordt, anders ligt verloedering al snel op de loer (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, pp. 82-83).

Demografische krimp heeft ook effect op de sociale leefomgeving in wijken. Zo kan er sociale instabiliteit ontstaan door nieuwe binnenkomers in een wijk die niet passen bij de oude bewoners. Daarnaast kan homogeniteit van lagere statusgroepen in een wijk een negatief effect hebben voor de sociale status van de wijk. Deze groepen hebben vaak de handen vol aan zichzelf en geen tijd om zich ook nog met de leefomgeving te bemoeien. Kans is ook dat er steeds meer sociale segregatie gaat plaatsvinden in gemeenten, waarbij er wijken zijn met lage statusgroepen en wijken met hoge statusgroepen, hierdoor zal de kwaliteit van de leefomgeving ook verschillen. Vooral in wijken met lage statusgroepen kan de sociale veiligheid in gedrang komen. Vaak wonen slachtoffers en daders van delicten in achterstandswijken, waar veel etnische verscheidenheid is en een grote bevolkingsmobiliteit bestaat (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 84).

Een belangrijke beleidsopgave voor de overheid is het herstructureren van potentieel kwetsbare buurten, wijken en dorpen, hierin ligt een kans om de woonkwaliteit te verbeteren. Er is daarbij wel het probleem van het bekostigen van de sloop van woningen en voorzieningen en tevens de kosten die ontstaan voor de inrichting van de openbare ruimte en het groen (VNG, 2009, p. 6). Deze kosten zijn juist door krimpende gemeenten moeilijk op te brengen. Ze krijgen namelijk amper geld binnen, doordat er weinig nieuwe woningen in hun gemeenten worden gebouwd.

5.3. Economie

De economie zal structureel gaan veranderen door de bevolkingskrimp en de vergrijzing. De vier scenario's gaven al weer dat de beroepsbevolking zal gaan krimpen in de Achterhoek, waardoor er een structurele krapte op de arbeidsmarkt zal ontstaan. De werkgelegenheid in de Achterhoek loopt volgens de scenario's tevens gevaar, onder meer in de sectoren landbouw en industrie (Walsmeer, 2004). Tegelijkertijd zorgt de vergrijzing voor een vergrote vraag naar goederen en diensten voor ouderen (senioreneconomie). Deze veranderingen zullen allerlei gevolgen hebben voor de regionale economieën in Nederland. Als volgt zullen een aantal belangrijke gevolgen nader worden besproken.

5.3.1. *Krimpende beroepsbevolking*

De beroepsbevolking zal in Nederland vanaf 2011, zodra de voorhoede van de naoorlogse geboortegolf 65 jaar is geworden, gaan dalen (Derks, 2006, p. 58). Allereerst zal de potentiële beroepsbevolking steeds minder groeien. Dit zal bij herstel van de werkgelegenheid na de crisis zorgen voor een daling van de werkloosheid naar frictieniveau, hierdoor zal een periode van structurele krapte op de arbeidsmarkt ontstaan (Derks, 2006, p. 61). De daling van de potentiële beroepsbevolking heeft nog geen grote consequenties voor de regionale economie zolang de arbeidsparticipatie blijft stijgen. Het stijgt op dit moment ook nog door groei van het aantal vrouwen en ouderen op de arbeidsmarkt (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 96). Deze stijging zal het tekort op de arbeidsmarkt op termijn echter niet meer kunnen opvangen.

Om deze krapte zo goed mogelijk op te vangen is het onder meer belangrijk dat er ingezet wordt op meer flexibiliteit van werknemers gedurende hun carrière en technologische innovatie om de arbeidsproductiviteit te verhogen (VNG, 2009). Voor gemeenten in krimpregio's zal het opvangen van deze krapte erg lastig worden. Zoals het VNG ook aangeeft, zullen ze daarbij meer als regio moeten optrekken. Een aantal suggesties om de regionale economie door samenwerking op peil te houden zijn: samenwerken om arbeidsparticipatie en aantrekkingskracht te verhogen, stimulering van technologische- en sociale innovatie op de terreinen van onderwijs, arbeidsmarkt en bedrijfsleven en ten derde het versterken van de kwaliteit van de beroepsbevolking door vraag en aanbod in beeld te brengen en flexibiliteit en arbeidsmobiliteit te verhogen (VNG, 2009, p. 9).

In krimpregio's is er kans dat op lange termijn de werkgelegenheid zal dalen. Dit komt mede door het gebrek aan voldoende arbeidskrachten, door een geringe lokale afzetmarkt of door aanpassing van productiemethoden ter verhoging van de arbeidsproductiviteit (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 101). Het gevolg is dat er naast een demografische krimp tevens een economische krimp kan ontstaan in deze regio's. Voor de Achterhoek voorspellen de scenario's tussen een lichte daling en een lichte stijging van de werkgelegenheid tot 2040 (Walsmeer, 2004). Regio's met een verhoogde kans op economische krimp liggen vaak op een relatief ongunstige locatie zonder groeiregio's om zich heen en kennen al een minder rooskleurige economische situatie. Het vertrek van hoger opgeleiden zorgt ervoor dat enig perspectief voor economische ontwikkeling in deze regio's verder afneemt (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 102). Toch is de economische ontwikkeling van krimpregio's moeilijk te voorspellen. Wat de toekomst gaat brengen hangt namelijk niet alleen af van het verschil tussen arbeidsvraag en arbeidsaanbod, maar hangt ook af van de toekomstige ontwikkeling van de werkgelegenheid (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 104). Wel kan vastgesteld worden dat wanneer zowel de arbeidsparticipatie als de arbeidsproductiviteit

gaat dalen, de economische groei zich negatief zal ontwikkelen (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 105).

5.3.2. Senioreneconomie

Door de steeds groter wordende groep ouderen zal de vraag naar goederen en diensten voor deze groep sterk groeien. Hierbij moet gedacht worden aan goederen en diensten zoals woningen, hulpmiddelen, vrijetijdsbesteding, domotica, hulp in het huishouden, hulp in instellingen en de gezondheidszorg (Derks, Hovens, & Klinkers, 2006, p. 20). Dit zal leiden tot een structurele aanpassing van de economie (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 7). Er zal een groei in de werkgelegenheid in deze sector ontstaan, maar dit vergroot de krapte op de arbeidsmarkt in andere sectoren. De kans bestaat dat hierdoor niet regiogebonden activiteiten, zoals productieonderdelen, zullen gaan verhuizen naar andere regio's of landen. Dit zorgt er weer voor dat er minder behoefte komt aan bedrijventerreinen (Derks, 2006, p. 62). Het is daarom van belang dat nu al gekeken wordt naar de behoefte van bedrijventerreinen, zodat vraag en aanbod in de toekomst zoveel mogelijk in balans met elkaar zijn (Regio Achterhoek, 2008, p. 7). Het zal moeilijk worden om de vergrote vraag naar arbeid in de zorgsector in de toekomst op te vangen. Arbeidsmigratie uit het buitenland, zoals gebeurde tijdens de krapte op de arbeidsmarkt in de jaren 1960, lijkt voor de zorgsector niet de oplossing. Doordat het vooral om extra behoefte voor verzorging en persoonlijke dienstverlening gaat, is goede communicatie van belang. Het taalprobleem zal arbeidsmigratie uit andere landen daarom bemoeilijken (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 7).

5.4. Voorzieningen

Voorzieningen zijn van belang voor alle lagen van de bevolking, van jong tot oud wordt er gebruik gemaakt van voorzieningen als onderwijs, gezondheidszorg, detailhandel en openbaar vervoer. Een belangrijke vraag voor iedereen is hoe de demografische krimp in regio's als de Achterhoek en Parkstad Limburg het aanbod van de voorzieningen zal veranderen. De angst dat er zogenaamde 'woondorpen' zoals in Frankrijk ontstaan, waar er alleen nog maar gewoond wordt en er verder geen voorzieningen aanwezig zijn, is bij veel bestuurders en burgers aanwezig.

Voorspellingen over deze woondorpen zijn lastig te maken. Er is een reële kans dat woondorpen in Nederland zullen ontstaan. Toch zal het niet zo hard lopen dan in Frankrijk, waar sommige dorpen ver van de dichtstbijzijnde voorzieningen afliggen. De regio's en dorpen in Nederland zijn door de kleinschaligheid van het land en de grote bevolkingsdichtheid een stuk minder kwetsbaar voor deze effecten van bevolkingskrimp dan Europese landen zoals Frankrijk en Duitsland. Desondanks lijkt de bevolkingskrimp voor de minst mobiele burgers in de krimpregio's in Nederland ingrijpende gevolgen te gaan hebben (van Nimwegen & Heering, 2009, pp. 8, 12).

Voor iedere voorziening geldt dat niet alleen de bevolkingskrimp voor verschraling zorgt. Markttendensen, zoals de veranderingen in het consumentengedrag, zorgen tevens voor verschraling van het voorzieningenniveau. Bevolkingskrimp kan het proces van verschraling van het voorzieningenniveau wel verder versterken en omgekeerd kan het verdwijnen van voorzieningen ook de bevolkingskrimp versterken (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 8).

5.4.1. Detailhandel

De detailhandel kende de afgelopen veertig jaar al verschraving door schaalvergroting en concentratie. Het aantal winkels is in deze periode al met de helft afgenomen. Deze schaalvergroting is ontstaan door verandering in het consumentengedrag door de toegenomen welvaart, mobiliteit en veranderende leefstijlen (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 85). Ondanks deze afname zijn winkels nog steeds goed bereikbaar, al wordt het aantal gebieden met witte vlekken groter. Er kan vanuit gegaan worden dat de bevolkingskrimp in de toekomst er slechts gedeeltelijk voor zal zorgen dat er nog meer schaalvergrotings-, concentratie- en suburbanisatietendensen ontstaan in de detailhandel (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 86). Toch zal vooral de detailhandel in kleinere plaatsen het moeilijker krijgen om het hoofd boven water te houden. Inschattingen over de toekomst van de detailhandel zijn echter lastig te maken, het is namelijk zelfs mogelijk dat door vergrijzing de vraag naar winkels in de buurt weer gaat toenemen.

5.4.2. Onderwijs

De ontgroening in de krimpregio's is zorgwekkend voor het onderwijsaanbod. Vooral basisscholen in kleine dorpen zullen het zwaar krijgen om financieel gezond te blijven. Minder leerlingen betekent namelijk minder inkomsten voor de school. De overheid zal voor de keuze komen te staan of het belangrijk is dat deze kleine basisscholen blijven bestaan voor behoud van het minimale voorzieningenniveau of dat opschaling de beste keuze is. Wanneer voor behoud wordt gekozen, is het nodig om een nieuwe bekostigingssystematiek te ontwikkelen, waarbij de inkomsten van de school niet meer afhangt van het aantal leerlingen. Er kan tevens gekozen worden voor het creëren van multifunctionele schoolgebouwen om de kosten te dekken (Regio Achterhoek, 2008, p. 11). Minder leerlingen biedt ook kansen, doordat scholen extra aandacht kunnen geven aan de kwaliteit van het onderwijs (Regio Achterhoek, 2008, p. 12).

Voor middelbaar onderwijs en het beroepsonderwijs is de afstemming op de arbeidsmarkt van belang. Bedrijven vestigen zich namelijk daar waar veel en goed gekwalificeerde arbeidskrachten zijn (VNG, 2009, p. 8). Het is hierbij van belang dat het onderwijs en bedrijven met elkaar communiceren, waardoor een succesvolle instroom van scholieren en studenten bij bedrijven en instellingen behouden blijft.

5.4.3. Gezondheidszorg

De gezondheidszorg zal in de toekomst steeds meer belast worden door toenemende vergrijzing en de toename van het aantal 80+'ers. De groeiende vraag naar voorzieningen, als thuishulp, ziekenhuis, huisarts et cetera, zal vooral een kwestie worden van betaalbaarheid van het stelsel van gezondheidszorg en sociale voorzieningen (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 87). Een groeiend aandeel ouderen ten opzichte van de bevolking, betekent dat er minder mensen zijn die de kosten voor gezondheidszorg en sociale voorzieningen voor meer mensen moeten gaan opbrengen. Er zullen ook minder mensen voor meer mensen moeten gaan werken in de zorgsector, hierdoor zal een krapte in de zorgsector ontstaan. Dit betekent dat er alternatieven zullen ontwikkeld moeten worden om een hoog niveau in de gezondheidszorg te garanderen. Eventueel zal hierbij gedacht moeten worden aan innovatieve ontwikkelingen, waardoor ouderen langer zelfstandig kunnen blijven wonen. Japan kan als voorbeeld dienen voor ontwikkelingen op dit gebied. Japan is het meest vergrijsde land ter wereld en is op dit moment druk bezig met het herinrichten van de samenleving en het ontwikkelen van toepassingen op het gebied van zelfstandig wonen voor ouderen.

Bij de gezondheidsvoorzieningen spelen de demografische ontwikkelingen ook slechts een kleine rol. De locatie en de omvang van gezondheidsvoorzieningen wordt namelijk vooral bepaald door beslissingen van de aanbodzijde, waarbij gekeken wordt naar schaalvoordelen en efficiency. Veranderingen in de omvang en samenstelling van de vraagzijde zal hier nauwelijks invloed op hebben (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 88).

5.4.4. Openbaar vervoer

Net als bij de detailhandel is het aanbod van openbaar vervoersvoorzieningen gevoelig voor veranderingen in de vraag naar openbaar vervoer. Daarnaast zijn ook beslissingen in de aanbodzijde van belang, zoals de rationalisering van het openbaarvervoerssysteem en de rol van de Rijksoverheid. Door deze rationalisering van openbaarvervoersbedrijven is marktwerking steeds meer van belang geworden. De bevolkingsafname in gebieden met geringe vraag zet de kwaliteit nog verder onder druk, daarnaast zijn veranderingen bij consumenten in het verplaatsingsgedrag en vervoermiddelenkeuze van belang voor veranderingen in de kwaliteit van het openbaar vervoer (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, pp. 88-89). Zowel de vraag- als aanbodzijde kan vermindering van de kwaliteit van het openbaar vervoer veroorzaken. Bevolkingskrimp kan daarnaast een versterkende werking hebben op het verdwijnen van het openbaar vervoer in krimpregio's. Het is tevens van belang dat er op een efficiënte wijze wordt omgegaan met basisvoorzieningen als het openbaar vervoer, om zo tegen te gaan dat krimp gaat leiden tot meer krimp (VNG, 2009, p. 10).

5.4.5. Bevolkingskrimp en consumentengedrag

Concluderend kan gesteld worden dat de bevolkingskrimp niet als hoofdoorzaak kan aangewezen worden voor het verschraken van het voorzieningenniveau. Schaalvergroting en concentratie van allerlei voorzieningen zijn ook al te zien in het verleden door veranderend consumentengedrag. Deze verandering is ontstaan door toegenomen welvaart, mobiliteit en veranderende leefstijlen, maar ook beslissingen die gemaakt zijn door de aanbodzijde, zoals in de gezondheidszorg, heeft voor schaalvergroting gezorgd. Beide veranderingen zijn de afgelopen jaren vooral bepalend geweest voor het draagvlak en de levensvatbaarheid van allerlei lokale voorzieningen, zoals basisscholen, detailhandel en de gezondheidszorg (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 85). De bevolkingskrimp zal in de toekomst gedeeltelijk bijdragen aan een nog verdere schaalvergroting en concentratie van voorzieningen. De overheid zal ervoor moeten waken dat lokale voorzieningen in de toekomst op peil blijven (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 8). Het is hierbij van belang dat er ook nagedacht wordt over de minimale eisen van voorzieningen voor dorpen en gemeenten, om de leefbaarheid van deze regio's te behouden.

5.5. Mobiliteit en milieu

5.5.1. Mobiliteit

Tot nu toe is de mobiliteit alleen nog maar gestegen, mede door de groeiende bevolking, maar ook door andere factoren zoals welvaartstoename. In de toekomst zal de bevolking gaan krimpen, de vraag is of dit er ook voor zal zorgen dat de mobiliteit gaat krimpen.

Meerdere factoren beïnvloeden de mobiliteit. Naast de ontwikkeling van de totale bevolking, heeft onder meer het gedrag van mensen, de ontwikkelingen in de welvaart, de ontwikkeling van het aantal huishoudens, de regionale economie, het verkeers- en vervoersbeleid en het

goederenvervoer invloed op de mobiliteit en de drukte op de Nederlandse wegen (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 92). Er mag daarom niet per definitie van uitgegaan worden dat de bevolkingskrimp leidt tot een afname van de mobiliteit. De belangrijkste factor voor mobiliteitsgroei is niet dat er meer mensen onderweg zijn, maar vooral dat mensen vaker en langer onderweg zijn (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 92).

Het is zelfs zo dat alle scenario's van het CPB aangeven dat in de toekomst de personenmobiliteit met 5% blijft groeien. Onder meer door meer en kleinere huishoudens die het autogebruik verder bevorderen. Daarnaast zullen de ouderen van de toekomst een stuk mobieler zijn dan tegenwoordig, door een hoger rijbewijsbezit en een hogere autobeschikbaarheid (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 5). Door het grote aandeel ouderen in de toekomst is de verwachting dat er minder woon-werk verkeerdruchte zal zijn en hierdoor minder files in de spitsuren. De drukte zal zich verspreiden over de dag, door de groei van het sociaalrecreatief verkeer. In landelijke gebieden als de Achterhoek, is het mogelijk dat de drukte op de wegen verminderd. Dit komt voornamelijk doordat er nu al minder drukte op de wegen in deze gebieden is dan in de Randstad.

5.5.2. Milieu

Milieu is op dit moment een belangrijk thema voor de internationale, nationale en regionale politiek. De vraag hier is of de bevolkingsdaling ook zorgt voor een vermindering van de milieudruk. Dit blijkt niet zo te zijn. Milieudruk heeft niet alleen te maken met de omvang van de bevolking, ook de welvaartsontwikkeling, het consumptiegedrag, technologische ontwikkelingen en de verdere groei van het aantal huishoudens zorgen voor een vergroting van de milieudruk (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 6). Milieueffecten van productie en consumptie stoppen daarnaast niet bij de landsgrenzen. Deze effecten worden sterk bepaald door enerzijds internationale economische en demografische ontwikkelingen en anderzijds internationale technologische ontwikkelingen (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 109). De VNG (2009, pp. 9-10) geeft aan dat bevolkingdaling wel degelijk ook een kans is voor het milieu. Hier wordt vooral bedoeld op het lokale milieu, waarbij ingezet moet worden op kwaliteit in plaats van kwantiteit, met een toenemende aandacht voor milieu en duurzaamheid. Daarnaast kan volgens VNG vergrijzing zorgen voor meer draagvlak voor natuur en recreatie, hier zouden plattelandsgemeenten op in kunnen spelen.

6. Demografische ontwikkeling en de sociale performance van de Achterhoek

In dit hoofdstuk zal er meer specifiek ingegaan worden op de sociaaleconomische gevolgen van de demografische krimp voor de Achterhoek. De gevolgen zullen aan de hand van actuele prognoses van het CBS over de bevolkingsontwikkeling in de Achterhoek worden besproken. Allereerst zal er een uitleg gegeven worden over de vergaring van de gegevens voor de grafieken.

6.1. Uitleg gegevens grafieken

Alvorens u de feiten & trends van de Achterhoek voor te leggen, is het van belang om nadere uitleg te geven over de gegevens die gebruikt zijn voor de grafieken over de bevolkingsontwikkeling van de Achterhoek. Deze gegevens zijn afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Regelmatig komt het CBS met nieuwe prognoses over de bevolkingsontwikkeling van Nederland, waarbij er 30 jaar vooruit gekeken kan worden. Er zijn tevens andere simulatiemodellen mogelijk. De keuze voor het simulatiemodel PEARL van het CBS zal in onderstaande paragraaf verder worden uitgelegd. De gegevens van het CBS kunnen op meerdere manieren worden geïnterpreteerd, waardoor er verschillende grafieken en tabellen mogelijk zijn. Om een goed beeld te krijgen van de bevolkingsontwikkeling is er gekozen om tussen 2010 en 2040 elk vijfde jaar mee te nemen. Zo ontstaat er een overzichtelijk beeld van wat er staat te gebeuren met de bevolking in de Achterhoek. Er is gekozen om niet bij elke grafiek dezelfde Y-as te gebruiken, omdat hierdoor een aantal gegevens onoverzichtelijk worden. Er zal hiermee rekening gehouden moeten worden tijdens het lezen van dit hoofdstuk.

6.1.1. Simulatiemodel PEARL

De regionale prognoses van het CBS en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) worden gemaakt met een simulatiemodel (PEARL), waarbij allerlei factoren uit het verleden, waaronder verhuizingen, huishoudensvorming, het krijgen van kinderen, immi- en emigratie en tevens de verwachte veranderingen in het gedrag uit de nationale prognose van het CBS (levensverwachting stijgt, paren gaan sneller uit elkaar, etc.) worden meegenomen. Het model start met de bevolking naar leeftijd, geslacht, huishoudenspositie, herkomstgroep en woongemeente in het startjaar en past daar overgangskansen op toe om zo te bepalen hoeveel personen gaan verhuizen, emigreren, overlijden, etc.. De bestemming van de verhuizers wordt bepaald uit de verhuispatronen die in het verleden zijn waargenomen. Daarnaast is er rekening gehouden met de geplande woningbouw, om te zorgen dat de ontwikkeling van het aantal huishoudens klopt met die van het aantal woningen (CBS, 2010). Bij de schatting van de overgangskansen wordt met regionale verschillen rekening gehouden.

Naast het simulatiemodel PEARL van het CBS, zijn er nog andere simulatiemodellen, waaronder het simulatiemodel PRIMOS van het VROM en regionale en lokale simulatiemodellen. Zowel PRIMOS en PEARL zijn nationale simulatiemodellen, die beiden een goede benchmark zijn voor provinciale en lokale prognoses (Venhorst & van Wissen, 2007, p. 3). In dit rapport is gekozen voor het gebruik van het simulatiemodel PEARL.

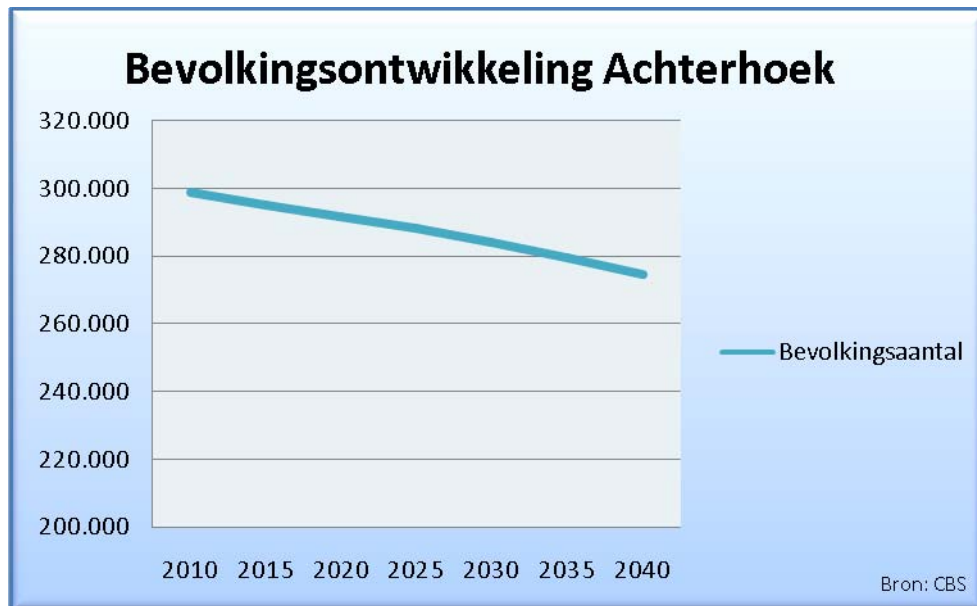
Dat er verschillen zijn tussen deze en andere prognoses is illustratief voor de onzekerheid die er is bij prognoses, de toekomstige bevolkingsontwikkeling is nu eenmaal geen vaststaand gegeven. Bij de volgende grafieken moet daarom rekening gehouden worden met enige speling met de officiële cijfers in de toekomst. De kwalitatieve boodschap van de prognoses is in dit stuk daarom ook het belangrijkste.

6.2. Bevolkingsontwikkeling Achterhoek

Vanaf 2040 zal volgens de laatste nationale bevolkingsprognoses van het CBS het inwonertal in Nederland langzaam afnemen. Hoewel dus volgens prognoses de Nederlandse bevolking pas vanaf 2040 gaat krimpen, zal in de komende twintig jaar meer dan de helft van de Nederlandse gemeenten te maken krijgen met teruglopende bevolkingsaantallen (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 9). De drie belangrijkste krimpgebieden van Nederland zijn Parkstad Limburg en Noordoost-Groningen met een krimp van vijftien procent en Zeeuws-Vlaanderen met een krimp van tien procent (de Jong & van Duin, 2010, p. 11). Hierna komt de Achterhoek met een krimp van acht procent.

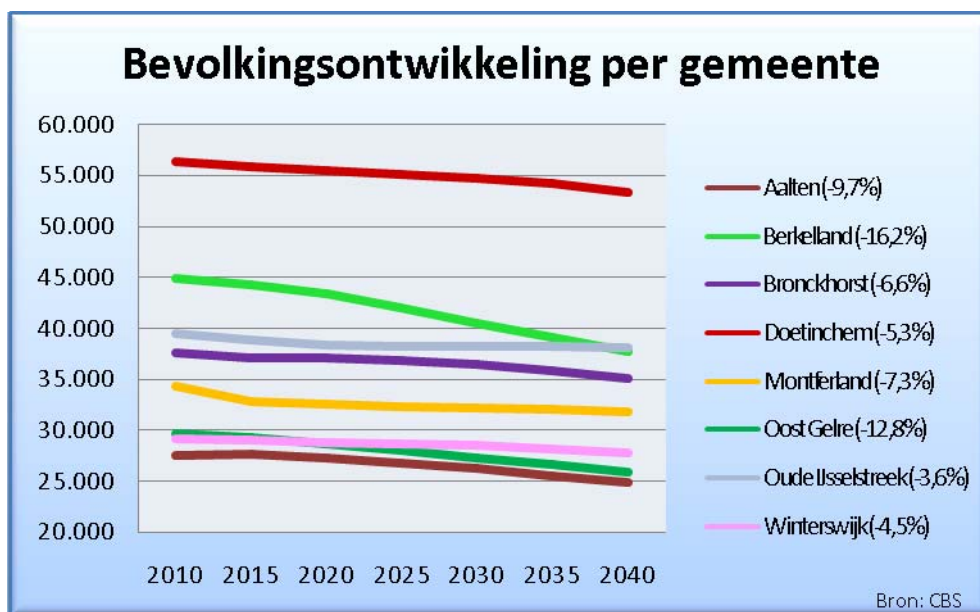
Krimp is een structureel verschijnsel, dat voornamelijk wordt veroorzaakt door een negatieve natuurlijke groei. Er worden minder kinderen geboren, dan dat er mensen sterven. Deze bevolkingsontwikkeling kan niet of nauwelijks worden bijgestuurd. Het kindertal verhogen van 1,7 nu, naar 2,1 in de toekomst om de bevolking op peil te houden is daarom een onrealistisch doel (Regio Achterhoek, 2008).

Voor de Achterhoek zal de bevolkingsontwikkeling er als volgt uitzien:

In het jaar 2010 is het bevolkingsaantal van de Achterhoek al gedaald onder de 300.000 inwonergrens. In de jaren tot 2040 zal de bevolking met nog eens 8,2 procent dalen naar 274.508 inwoners. De bevolking in Nederland zal daarentegen stijgen met 5,7 procent van 16,5 miljoen in 2010 naar 17,5 miljoen in 2040. Deze stijging zal voornamelijk te zien zijn in de meer centrale delen van Nederland en vooral in de Randstad. Ten opzichte van de Nederlandse bevolkingsontwikkeling is dus een groot verschil te zien.

Niet elke gemeente krimpt even hard, zo krimpt Berkelland met maar liefst 16,2 procent, terwijl de Oude IJsselstreek over dezelfde periode een krimp van 3,6 procent vertoont.

6.3. Natuurlijke groei

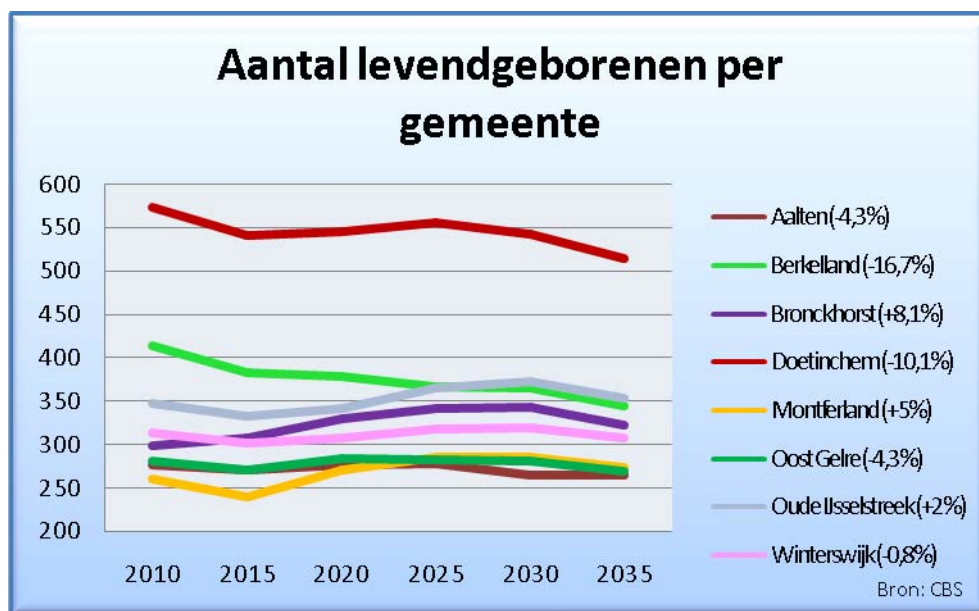
Vergrijzing zorgt vooral voor krimp in gebieden als de Achterhoek, mede door de stabilisatie van het kinderaantal. Er overlijden hierdoor meer ouderen dan dat er kinderen geboren worden. Daarnaast trekken in deze gebieden jongeren vaker weg naar centrale delen in Nederland voor studie en werk (de Jong & van Duin, 2010, pp. 10-11). Welke van deze twee trends de voornaamste oorzaak is voor de krimp in de Achterhoekse gemeenten kan onderzocht worden door te kijken naar de natuurlijke groei en het migratiesaldo.

De natuurlijke groei is het aantal levendgeborenen min het aantal overledenen. Bij positieve natuurlijke groei in een gemeente zijn er meer levendgeborenen dan overledenen en bij negatieve natuurlijke groei zijn er minder levendgeborenen dan overledenen. Voor de komende grafieken zijn gegevens tot 2035 gebruikt, omdat bij het CBS gegevens voor 2040 ontbreken.

6.3.1. Levendgeborenen per gemeente

Alvorens de natuurlijke groei per gemeente te bespreken, zal eerst gekeken worden naar het aantal levendgeborenen per gemeente, zo kan bekeken worden waar de bevolkingskrimp per gemeente gevonden kan worden. Er is gekozen om hiervoor absolute cijfers aan te houden. De relatieve cijfers (per 1000 inwoners) zullen wel aangegeven worden bij de natuurlijke groei om vergelijking met het Nederlands gemiddelde mogelijk te maken.

Het aantal levendgeborenen in de Achterhoek zal met 5 procent afnemen van 2764 levendgeborenen in 2010 naar 2652 levendgeborenen in 2035.

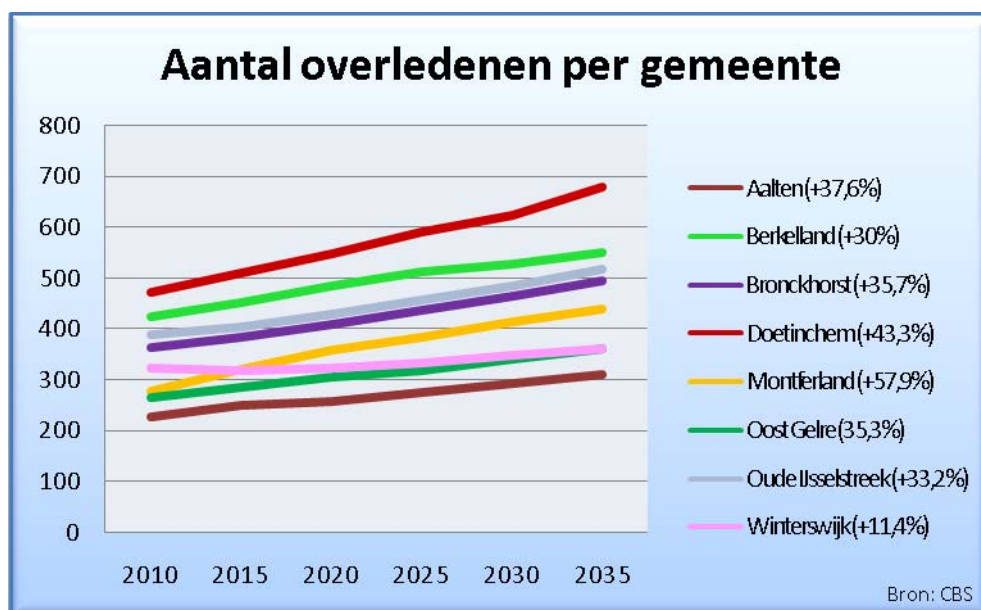

Er is een groot verschil tussen de gemeenten bij het aantal levendgeborenen in de periode 2010-2040. Zo zal het aantal levendgeborenen met maar liefst 16,7 procent dalen in Berkelland, terwijl in Bronckhorst het aantal levendgeborenen stijgt met 8,1 procent.

Dat de gemeente Bronckhorst nog steeds rekening moet houden met een terugloop van het leerlingenaantal in het basis- en middelbaar onderwijs, zal blijken uit gegevens over de leeftijdsgroep 0-20 en specifiek voor het onderwijs de leeftijdsgroep 0-15, die in alle gemeenten en ook Bronckhorst kleiner wordt. De cijfers van de Achterhoek hierover, zal in paragraaf 6.5 verder toegelicht worden.

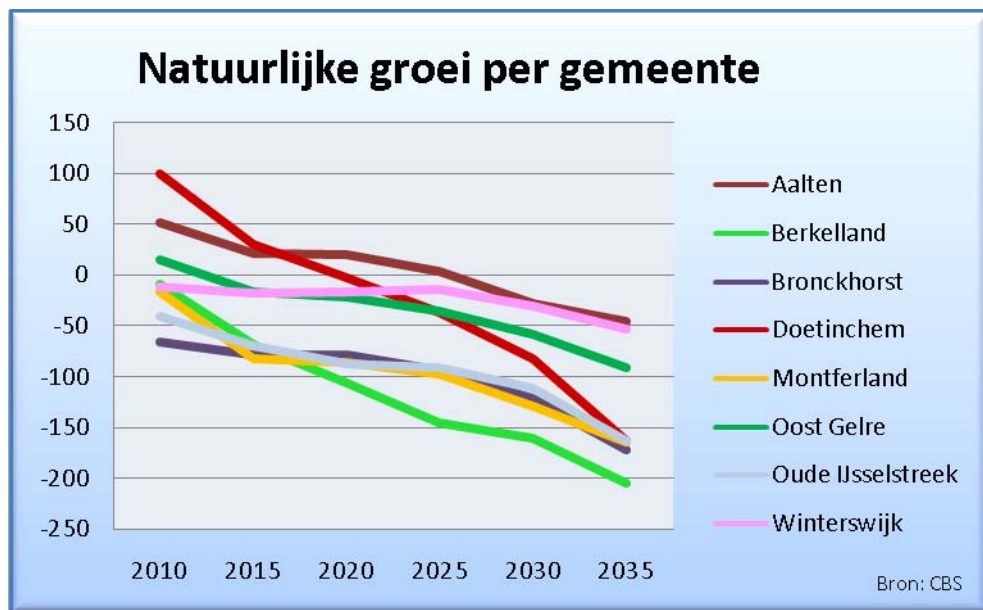
6.3.2. Aantal overledenen

Een steeds groter deel van de bevolking van de Achterhoek bereikt in de toekomst de leeftijdsgroep 65 jaar en ouder, dit betekent dat het aantal overledenen per gemeente zal gaan stijgen. In de Achterhoek zal het aantal mensen dat komt te overlijden met 35 procent stijgen van 2.742 in 2010 naar 3.710 in 2035. Deze trend is zien in alle gemeenten, met een tweetal uitschieters. Winterswijk zal maar een stijging van 11,4 procent kennen, terwijl het aantal overledenen in Montferland met 57,9 procent zal stijgen.

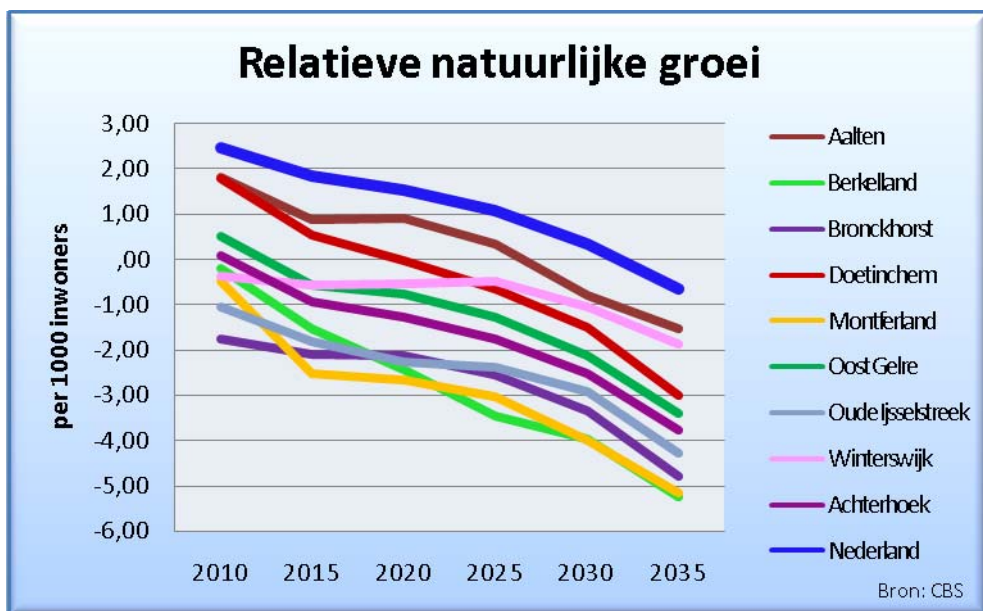

6.3.3. Natuurlijke groei per gemeente

Wanneer het aantal overledenen van het aantal levendgeborenen per gemeenten wordt afgetrokken, wordt de natuurlijke groei per gemeente zichtbaar:

Om een beter beeld te krijgen hoe de natuurlijke groei in gemeenten in vergelijking met de Achterhoek en Nederland is, is ervoor gekozen om tevens een grafiek met de relatieve natuurlijke groei van de gemeenten toe te voegen. Dit is de natuurlijke groei per 1000 inwoners.

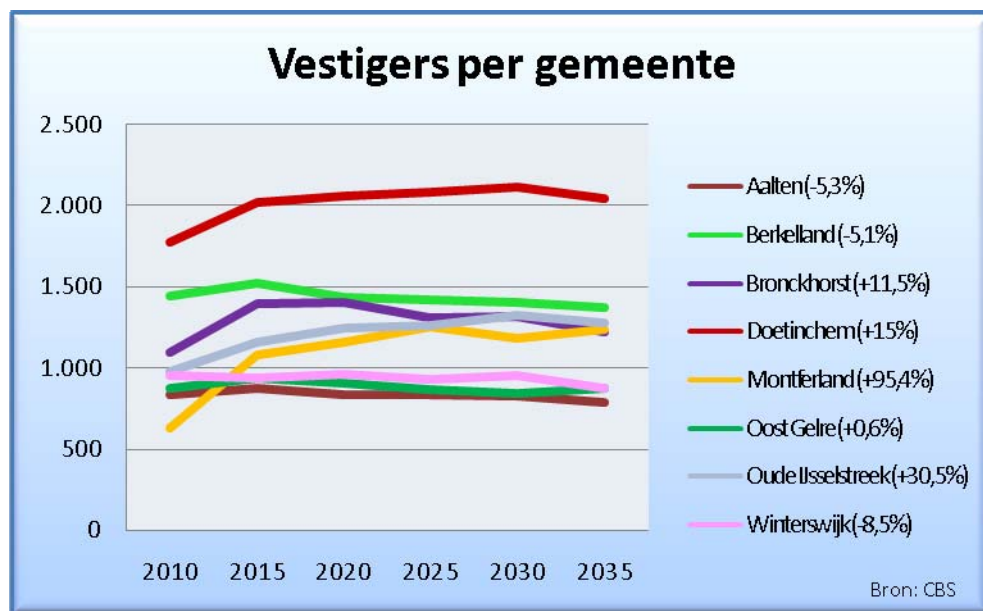
Zoals te zien is in de grafiek, zullen alle gemeenten in 2035 een negatieve natuurlijke groei kennen. Een aantal gemeenten heeft zelfs al sinds 2010 een negatieve natuurlijke groei, namelijk Berkelland, Winterswijk, Montferland, Bronckhorst en de Oude IJsselstreek, de andere gemeenten volgen snel. Alleen de gemeente Aalten blijft tot 2025 een positieve relatieve natuurlijke groei houden.

6.4. Migratiesaldo

Een andere factor voor de bevolkingskrimp in de gemeenten is het migratiesaldo, dit is het verschil tussen het aantal vestigers en vertrekkers. Bij een positief migratiesaldo is het aantal vestigers groter dan het aantal vertrekkers en andersom is bij een negatief migratiesaldo het aantal vertrekkers groter dan het aantal vestigers. Ook hier reiken de gegevens van het CBS niet tot 2040 en zal gewerkt worden met cijfers tot 2035.

6.4.1. Vestigers per gemeente

Onder het aantal vestigers per gemeente, vallen naast de vestigers uit andere gemeenten binnen Nederland ook immigranten. In de Achterhoek stijgt het aantal vestigers met 12,8 procent van 8.573 in 2010 naar 9.673 in 2035. Hierbij moet vermeld worden dat wanneer gekeken wordt naar het verschil tussen bijvoorbeeld 2015 en 2035 er juist een daling in het aantal vestigers te zien is. Dit geldt ook voor de gemeenten afzonderlijk. Het aantal vestigers verandert dus sterk in de loop van de periode en er is dus vooral een stijging in de jaren tot 2015.

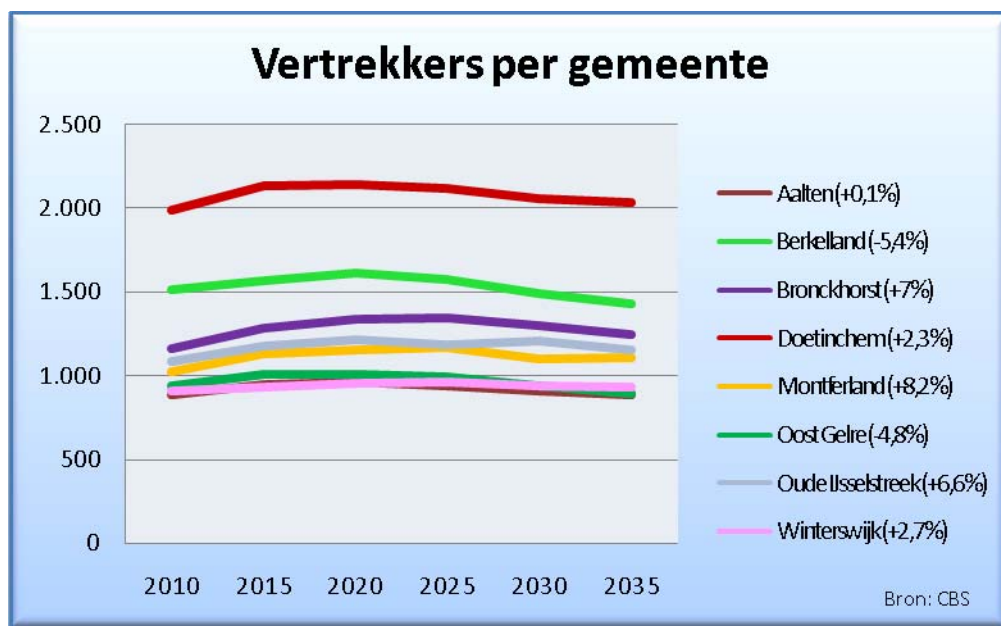
Bij de grafieken is zoals gezegd enig commentaar verantwoord. Zo stijgt het aantal vestigers in de gemeente Montferland met maar liefst 95,4 procent, dit komt voornamelijk door het feit dat er in 2010 een erg laag aantal personen zich heeft gevestigd in de gemeente, hierdoor ontstaat er een sterke stijging van het aantal vestigers tot 2035. Pak je het verschil tussen 2015 en 2035, dan is de stijging nog maar 14,6 procent. Bij andere gemeenten zijn ook schommelingen in het vestigingsaantal te zien. Deze schommelingen en de stijging van het aantal vestigers in Montferland zal in paragraaf 6.4.3. verder besproken worden.

6.4.2. Vertrekkers per gemeente

In iedere gemeente vertrekken elk jaar mensen naar andere gemeenten in Nederland of het buitenland. In regio's die te maken hebben met bevolkingskrimp zijn het vooral de jongeren die naar meer centralere regio's verhuizen vanwege studie en werk (de Jong & van Duin, 2010, p. 11), ook in de Achterhoek is er sprake van selectief vertrek. Van de jongeren tussen 15-24 jaar verhuist 11

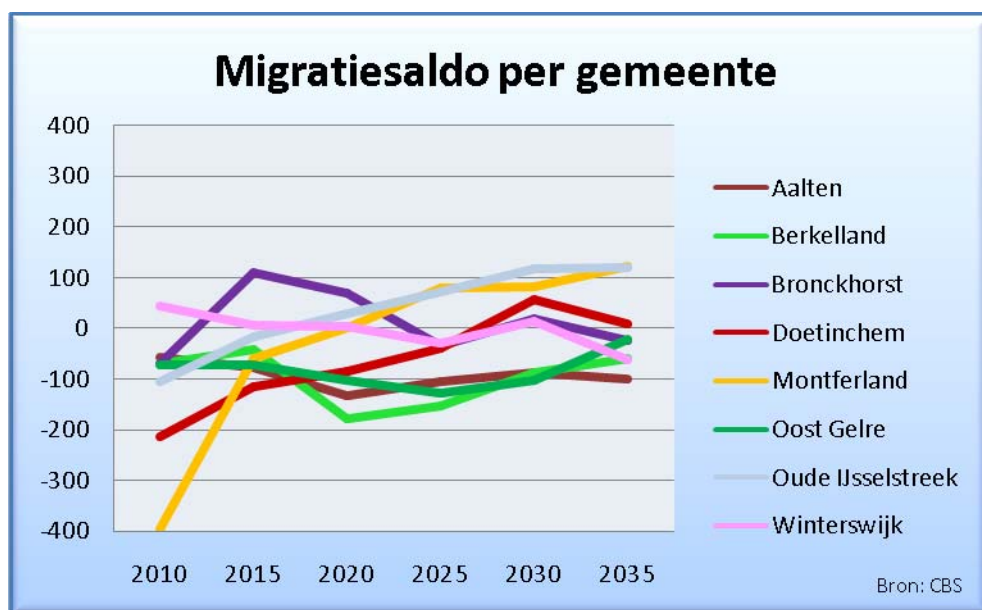
procent naar andere gemeenten in Nederland (waaronder eventueel Achterhoekse gemeenten), tegenover 2,3 procent van de mensen van 25 jaar en ouder.

In de Achterhoek stijgt het aantal vertrekkers met 1,9 procent van 9.511 in 2010 naar 9.692 in 2035. Net als bij de vestigers, zorgt het nemen van 2015 als startjaar voor een andere uitkomst. Er is dan namelijk sprake van een krimp van het aantal vertrekkers met 4,8 procent tot 2035. Dit geldt opnieuw ook voor de afzonderlijke gemeenten, behalve de gemeente Winterswijk die gelijk blijft.

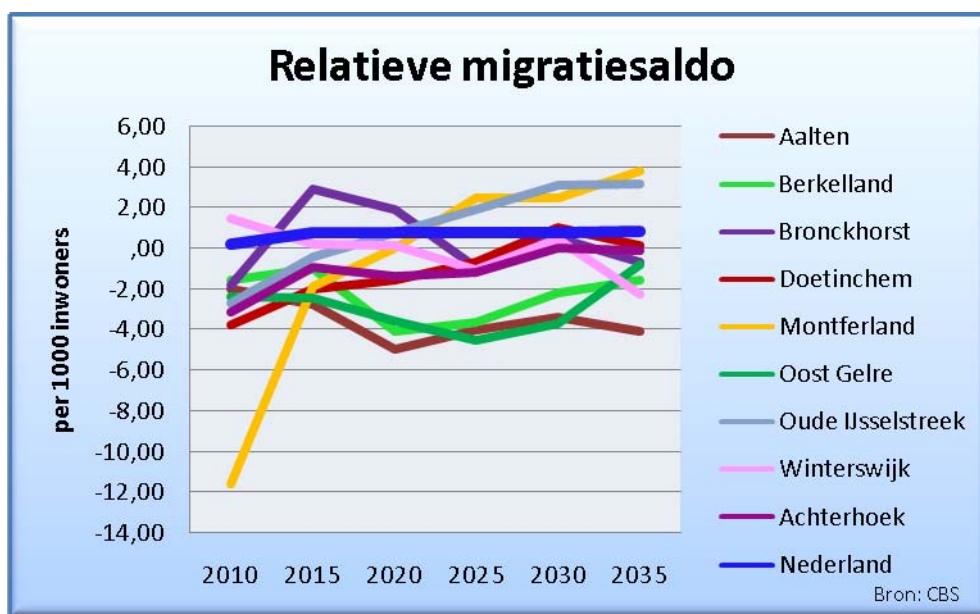

6.4.3. Migratiesaldo per gemeente

Om een duidelijk beeld te scheppen of er meer vestigers dan vertrekkers in de Achterhoekse gemeenten zijn, is het mogelijk om het migratiesaldo uit te rekenen. Zoals eerder al is vermeld wordt hiervoor het aantal vertrekkers van het aantal vestigers afgetrokken. Dit geeft het volgende resultaat:

Ook nu is gekozen om tevens een grafiek met het relatieve migratiesaldo weer te geven, zodat duidelijk wordt wat het verschil is met onder meer het Nederlandse migratiesaldo.

Bij het migratiesaldo is er veel verschil te zien tussen de gemeenten, waarbij de meeste gemeenten over het grootste deel van de periode een negatief migratiesaldo kennen. Opvallend is het negatieve migratiesaldo van de gemeente Montferland in 2010, namelijk -396 personen of wel -12 per 1000 inwoners. Daarna is er al snel een stijging te zien. Dit negatieve migratiesaldo in de eerste jaren wordt door het CBS als volgt uitgelegd:

“ Het aantal huishoudens stijgt op korte termijn door huishoudensverduunning. De woningbouw in Montferland is voor deze huishoudensgroei in de beginjaren een beperkende factor. De huishoudens zullen op de middellange en lange termijn gaan dalen (door toename van het aantal sterfgevallen en doordat de woningbezetting minder snel gaat dalen). Op dat moment is woningbouw niet meer de beperkende factor voor huishoudensgroei, dit betekent ook dat meer woningen niet zorgt voor extra instroom (vestigings). Daarbij blijkt dat de prognose van 2009 over de instroom naar Montferland te negatief is, mogelijk doordat de huishoudensverduunning in dat jaar minder snel ging dan door het prognosemodel berekend.” (CBS, 2010)

Het migratiesaldo zoals in Montferland, maar ook in de andere gemeenten, hangt dus nauw samen met de huishoudensgroei in de gemeenten. Wanneer, zoals door het CBS is omschreven, de huishoudensgroei zich omzet in een huishoudenskrimp heeft het bouwen van meer woningen dan voor het aantal huishoudens nodig geen nut voor extra instroom van vestigers. Het is belangrijk rekening te houden met dit gegeven.

Dat het aantrekken van nieuwe inwoners door middel van woningbouw niet zo simpel ligt, wordt onder meer bevestigd door hoogleraar city- en regiomarketing Gert-Jan Hospers. Mensen verhuizen namelijk niet zomaar. Per jaar verhuist 10 procent van de Nederlanders, hiervan verhuist maar liefst tweederde binnen de gemeentegrenzen en slechts 5 procent verhuist verder dan 100 kilometer van hun huidige woonplaats (Hospers, 2009). Wanneer er door gemeenten ingezet wordt op nieuwe inwoners door middel van bijvoorbeeld woningbouw, is het dus de vraag of dit voor meer vestigers

zorgt. Daarnaast zal meer woningbouw verdere concurrentie tussen gemeenten in de regio in de hand werken, omdat de meeste vestigers binnen een straal van 100 kilometer verhuizen.

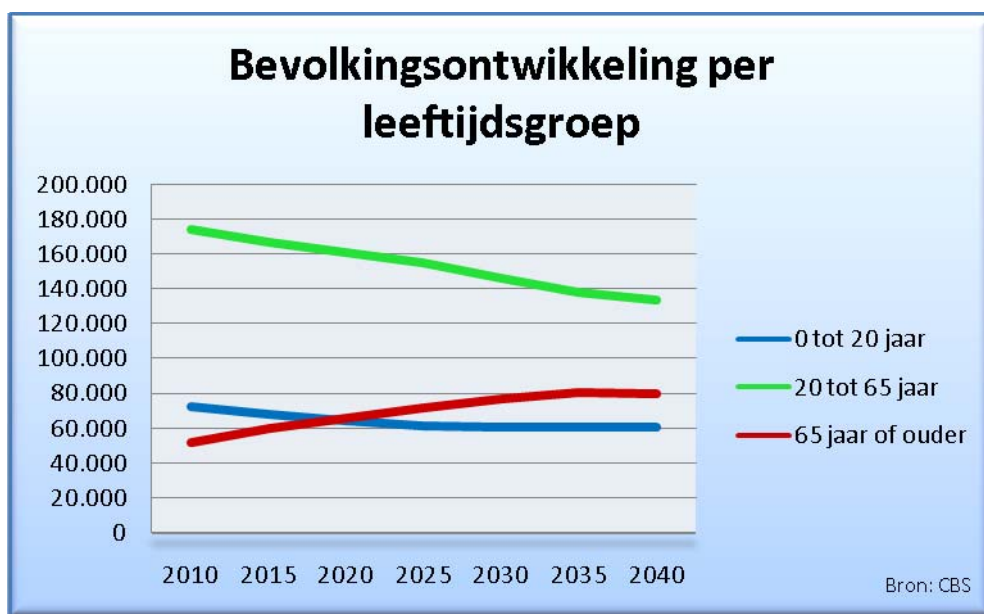
6.4.4. Oorzaken bevolkingskrimp per gemeente

Wanneer er per gemeente gekeken wordt of het migratiesaldo of natuurlijke groei de oorzaak is van de krimp is er geen eenduidig beeld te ontdekken. Voor de gemeente Aalten zorgt het negatieve migratiesaldo vooral voor de krimp. Bij de gemeenten Bronckhorst en Winterswijk is dit juist de negatieve natuurlijke groei. In de gemeenten Montferland, Doetinchem en Oude IJsselstreek zorgt in de eerste periode vooral het negatieve migratiesaldo voor een krimp, in de tweede periode is het vooral de negatieve natuurlijke groei. Bij de gemeenten Berkelland en Oost Gelre zorgen zowel het negatieve migratiesaldo als de negatieve natuurlijke groei voor de bevolkingskrimp.

6.5. Ontgroening versus Grijze Druk

De ontwikkeling van het totaal aantal inwoners is van gering belang voor ruimtelijke ontwikkelingen. Belangrijker voor veranderingen in de ruimtelijke ontwikkeling is de samenstelling van de bevolking (bijvoorbeeld naar leeftijd) of het aantal huishoudens. Fixatie op bevolkingsaantallen alleen is daarom ook zinloos (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 11).

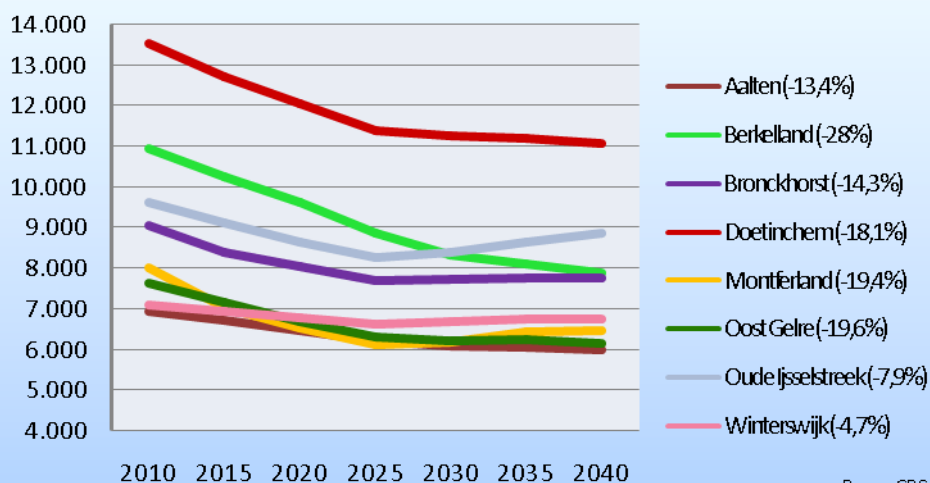
Naast de daling van de totale bevolking, zal de grijze druk en tegelijkertijd de ontgroening van de bevolking een groot probleem vormen voor de Achterhoek. Dit verschil wordt veroorzaakt doordat het aantal geboorten in de afgelopen jaren sterk is afgenomen in vergelijking met de jaren 1950, de periode van de grote 'babyboom'. Deze 'babyboom- generatie' bereikt in de komende periode de 65+grens, waardoor het percentage ouderen massaal zal stijgen.

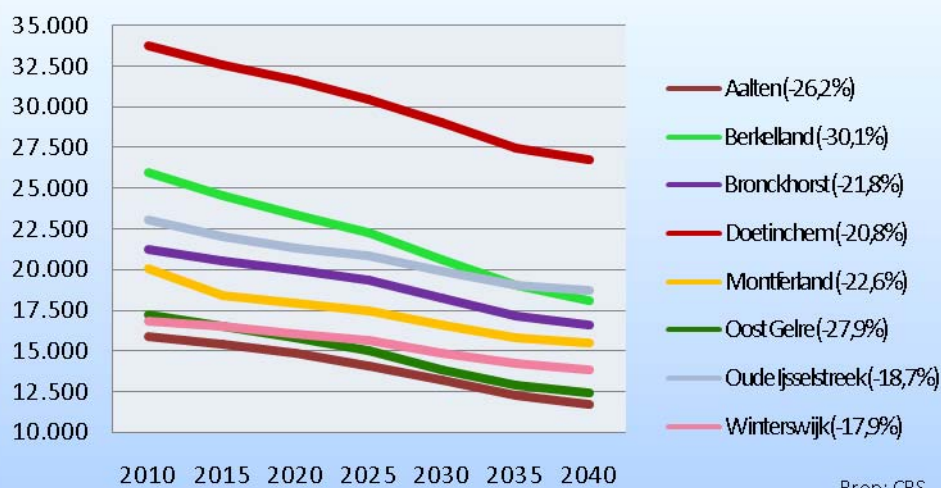
De leeftijdsgroep 0 tot 20 jaar zal in de periode 2010-2040 met ruim 16 procent dalen, ook de leeftijdsgroep 20 tot 65 kent een forse daling van 23 procent. Terwijl deze twee groepen een daling kennen, stijgt de leeftijdsgroep 65 jaar of ouder erg sterk met 53 procent in de periode 2010-2040.

6.5.1. Leeftijdsgroepen per gemeente

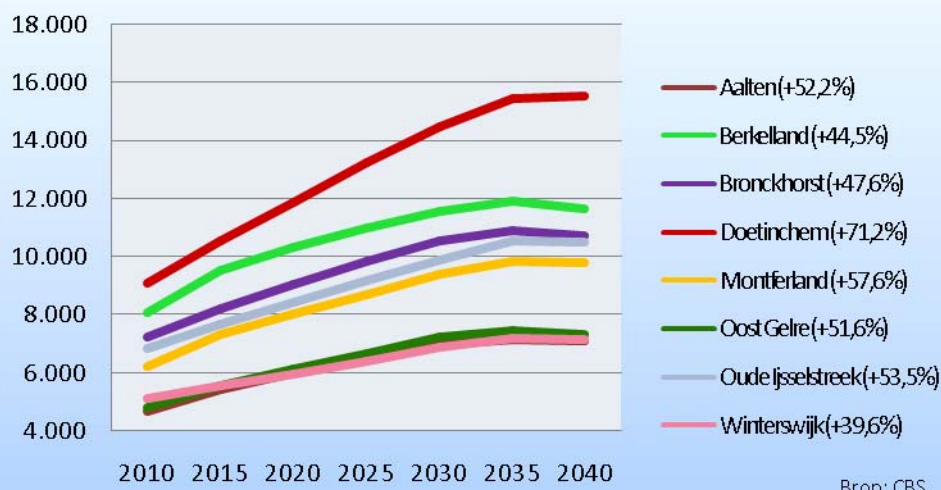
Leeftijdsgroep 0-20 per gemeente

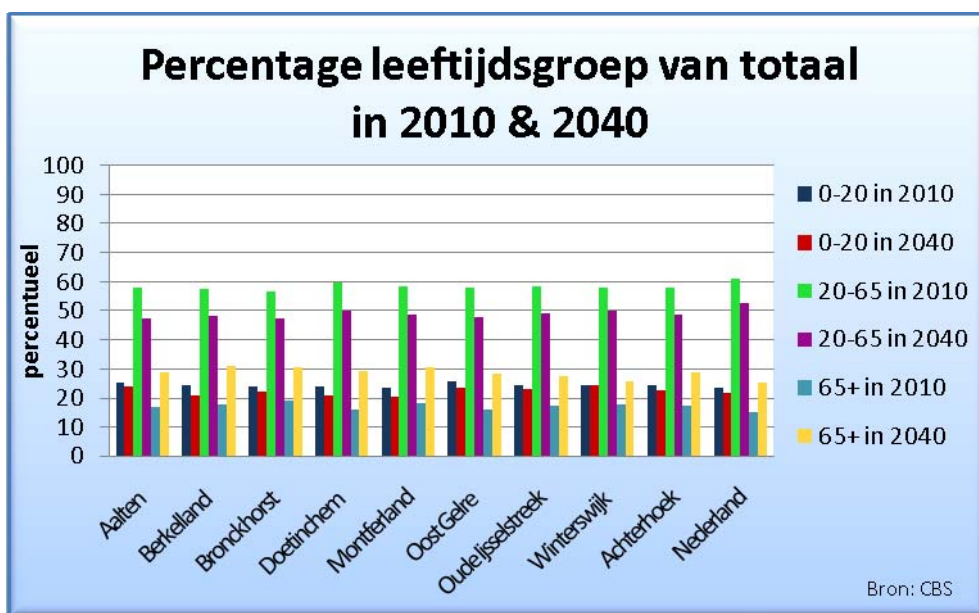

Leeftijdsgroep 20-65 per gemeente

Leeftijdsgroep 65+ per gemeente

Per gemeente zijn er verschillen te zien in de daling en stijging van de leeftijdsgroepen, wel zal in elke gemeente een daling plaatsvinden van de inwoners tot 65 jaar en een stijging van de inwoners van 65 jaar en ouder. Vergeleken met Nederland, is vooral te zien dat de leeftijdsgroep 20-65 kleiner is in de Achterhoek en de leeftijdsgroep 65+ groter. Wat deze veranderingen binnen de leeftijdsgroepen betekent voor de gemeenten in de Achterhoek zal als volgt kort besproken worden.

6.5.2. Gevolgen van daling in de leeftijdsgroep 0-20: het onderwijs

Een daling in de leeftijdsgroep van 0-20 jaar met 16 procent betekent voor gemeenten vooral dat er rekening gehouden moet worden met het voortbestaan van basisscholen en eventueel middelbare scholen. In de leeftijdsgroep 0-5 jaar daalt het aantal kinderen in de Achterhoek met 10,2 procent van 15.300 in 2010 naar 13.739, dit betekent een groot aantal kinderen minder in peuterspeelzalen. In de leeftijdsgroep 5-10 jaar daalt het aantal kinderen zelfs met 20,9 procent van 19.097 in 2010 naar 15.115 in 2040 en in de leeftijdsgroep 10-15 jaar is er een daling van 15,8 procent van 19.099 in 2010 naar 16.073 in 2040. Dit betekent dat basisscholen hun inkomsten fors achteruit zullen zien gaan, aangezien ze een bijdrage per leerling krijgen. Wanneer er geen beleidsverandering komt zal er gekozen moeten worden tussen kwaliteit en kwantiteit, een keuze die erg gevoelig ligt, aangezien het om een basisvoorziening gaat. Eventueel zijn er oplossingen mogelijk door bijvoorbeeld een nieuw beleid ten aanzien van basis- en middelbaar onderwijs te ontwikkelen.

6.5.3. Gevolgen van daling in de leeftijdsgroep 20-65: de arbeidsmarkt

De daling van de leeftijdsgroep 20-65 jaar betekent tegelijkertijd ook een terugloop van het aantal arbeidskrachten. Voor de Achterhoek zal rekening gehouden moeten worden met een terugloop van het arbeidspotentiaal met 40.000 personen in de leeftijdsgroep 20-65 jaar. Bij het herstel van de werkgelegenheid zal dit uiteindelijk leiden tot een daling van de werkloosheid naar het frictieniveau van 3%. Dit zorgt voor een structurele krapte op de arbeidsmarkt (W., Hovens, & Klinkers, 2006, p. 20). De arbeidsparticipatie zal tevens dalen doordat er gemiddeld meer ouderen binnen de groep 20-65 jaar zitten, zij hebben over het algemeen een lagere participatiegraad dan jongeren (W., Hovens, & Klinkers, 2006, p. 21). Veel is er echter niet te winnen op het gebied van arbeidsparticipatie. De totale participatiegraad van de Achterhoek wijkt namelijk nauwelijks af van

provinciale en landelijke cijfers. De mannelijke beroepsbevolking in de leeftijdscategorie 45-60 bevindt zich zelfs boven het provinciale en landelijke gemiddelde (Technocentrum Zuidelijk Gelderland, 2009, p. 28).

Het vertrek van jongeren naar andere delen van het land waar meer kansen zijn voor studie en passend werk, is een ander probleem voor de krimpende beroepsbevolking. Vertrek van deze jongeren betekent een beperkte instroom van werkenden aan de aanbodkant. Een kans voor de Achterhoek is om in te zetten op de groep 25-34 jarigen die in de meeste mobiele levensfase zitten en vaak relatief meer talent, inkomsten en/of koopkracht hebben. Deze kans kan benut worden door jongeren een carrière met opvolgende kansen te bieden in de Achterhoek (Nicis Institute, 2009, p. 85).

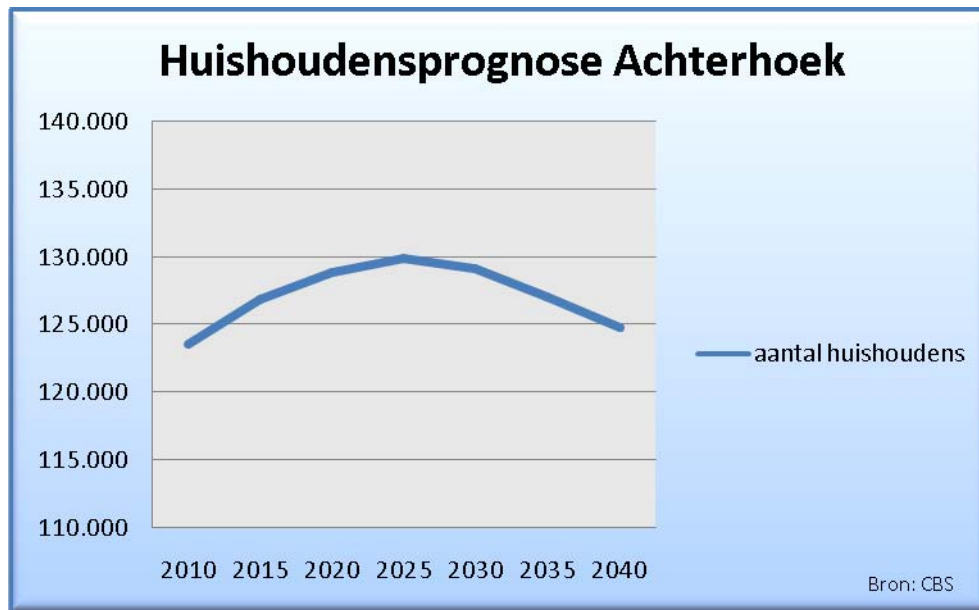
De structurele krapte op de arbeidsmarkt zal volgens W. Derks e.a. (2006) invloed uitoefenen op de ontwikkeling van de werkgelegenheid per sector. Zo zullen volgens dit rapport regiogebonden activiteiten blijven bestaan, maar zullen onderdelen van niet-regiogebonden activiteiten, waaronder productieonderdelen van industrie en transport, versneld naar lagelonenlanden gaan. Het zal voor werkgevers tevens steeds moeilijker worden om personeel te vinden, hierdoor zal concurrentie tussen bedrijven toenemen. Daarnaast zal door de vergrijzing de vraag naar personeel in de zorgsector drastisch toenemen. Het zal lastig worden deze toenemende vraag te beantwoorden. Werving en opleiding van personeel zal hiervoor een belangrijke opgave worden, om zo het toekomstige 'zorggat' te dichten. Samenwerking tussen bedrijven, opleidingen en overheid is hierbij een voorwaarde (Regio Achterhoek, 2008). Er zal tevens gekeken moeten worden naar bijvoorbeeld slimmere productieprocessen om de arbeidsproductiviteit te verhogen, dit kan de krapte op de arbeidsmarkt voor een deel opvullen (W., Hovens, & Klinkers, 2006).

6.5.4. Gevolgen van stijging in de leeftijdsgroep 65 jaar en ouder: zorg

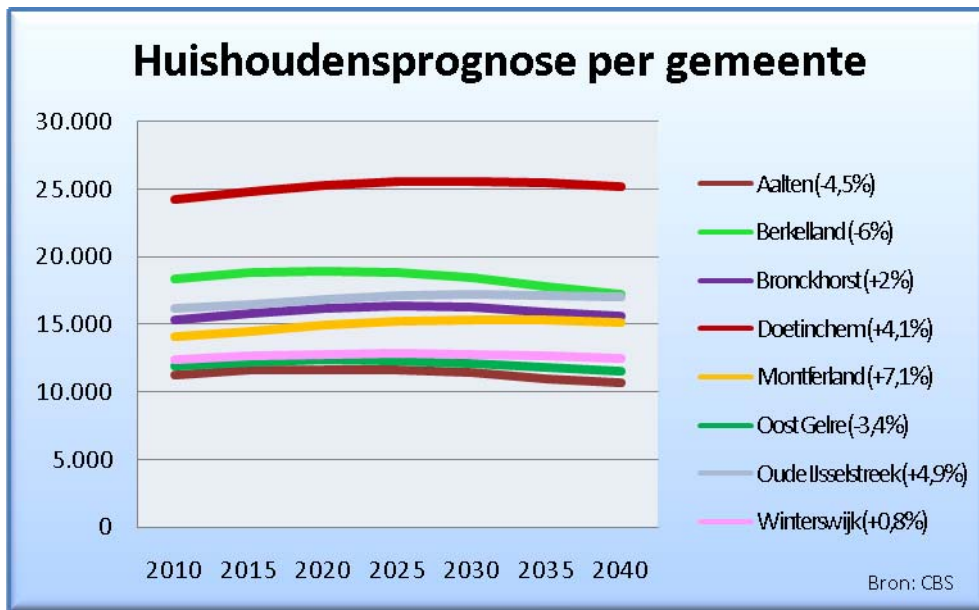
De grote stijging van het aantal personen van 65 jaar en ouder kent vooral grote gevolgen voor de zorgsector, voorzieningen en de woningbouw. Bij vergrijzing is er sprake van een verschuiving van de consumptie in de richting van goederen en diensten voor ouderen, zoals zorg en persoonlijke dienstverlening. Dit leidt tot een structurele aanpassing van de economie. Deze structurele aanpassing lijkt niet meer goed in te vullen, voornamelijk omdat het arbeidspotentiaal tussen 20-65 jaar zal dalen, dit betekent dat er minder mensen zijn die voor meer mensen moeten zorgen. Tevens is het lastig dit werk op te vangen door buitenlandse arbeidsmigranten onder meer door de taalbarrière (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 7). In het beleid zal op deze belangrijke verandering naar de arbeidsvraag moeten worden ingespeeld. Beleidsmakers zullen op zoek moeten gaan naar een oplossing om de behoefte aan zorg en ondersteuning van ouderen op een goed peil te houden, maar met een mindere druk op de arbeidscapaciteit van professionals in de zorg (Nicis Institute, 2009, p. 103). Ook de woningbouw zal moeten veranderen om zo de vraag naar levensloopbestendige woningen en meer eenpersoonshuishoudens door de vergrijzing op te vangen.

6.6. Huishoudensontwikkeling

Naast de bevolkingdaling, is ook de huishoudensontwikkeling een aspect van de bevolkingskrimp. Huishoudensontwikkeling is voornamelijk belangrijk voor de woningbouw. Wanneer er sprake is van krimp in de toekomst, zal er rekening gehouden moeten worden met het aantal woningen dat er gebouwd gaat worden om leegstand te voorkomen. Een verandering in de huishoudenssamenstelling kan er tevens voor zorgen dat er een vraag naar andere woningen komt. Voor de Achterhoek zal het aantal huishoudens tot 2025 stijgen, waarna er een sterke daling ingezet wordt.

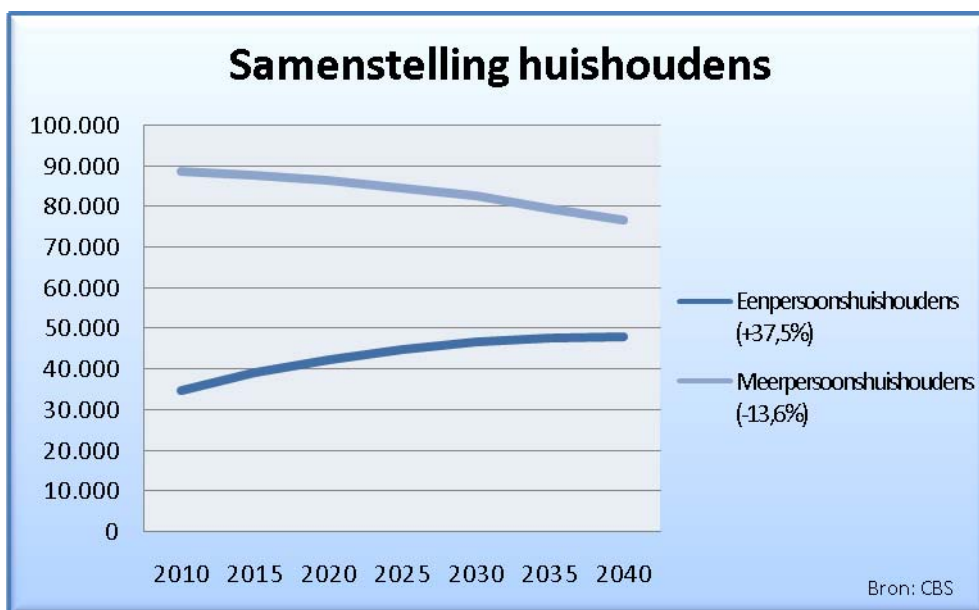
Dit betekent voor de Achterhoek, dat ondanks de stijging in de eerste 15 jaar, er rekening gehouden moet worden met een krimp van het aantal huishoudens na 2025. Bouwen voor meer dan de 130.000 woningen in 2025 heeft geen zin, wanneer er in 2040 nog maar 125.000 woningen nodig zijn. Wanneer er meer gebouwd wordt dreigt het risico van leegstand, vooral bij oudere woningen. Dit brengt een verslechtering van de kwaliteit van de leefomgeving met zich mee. Eventuele leegstand van wijken kan ook als een kans gezien worden, het geeft namelijk een goede indicatie van de waardering voor typen woningen en woonomgevingen en het geeft tevens ruimte voor verdunning en vergroening van deze wijken (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 10). Niet alle gemeenten zullen een daling van het aantal huishoudens kennen in 2040 ten opzichte van 2010, maar elke gemeente zal wel dalen in dezelfde periode. Het is voor elke gemeente van belang om hiermee rekening te houden bij de eventuele beleidsvoering.

6.6.1. Samenstelling van huishoudens in de Achterhoek

Een veranderende samenstelling van het aantal huishoudens, heeft zoals gezegd, grote consequenties voor de woningbouw. In de Achterhoek zal het aantal eenpersoonshuishoudens met maar liefst 37 procent stijgen, terwijl het aantal meerpersoonshuishoudens (waaronder paren, eenouderhuishoudens en overige huishoudens) zal dalen met 13,6 procent.

Deze veranderende samenstelling komt mede doordat er steeds meer alleenstaanden zijn. De belangrijkste oorzaak hiervan is de vergrijzing, steeds meer ouderen komen alleen te wonen na het overlijden van hun levenspartner. Daarnaast neemt het aandeel alleenstaanden op middelbare leeftijd toe. Dit komt doordat sinds de jaren 1970 steeds meer stellen ervoor kiezen ongehuwd samen te wonen en deze ongehuwde stellen vaker uit elkaar gaan dan gehuwde paren (de Jong & van Duin, 2010, p. 6).

De vraag naar woningen voor eenpersoonshuishoudens, zowel voor starters als senioren, zal dus toenemen, terwijl de vraag naar woningen voor meerpersoonshuishoudens zal afnemen. In het beleid zal hier rekening mee gehouden moeten worden. Er zullen meer woningen voor eenpersoonshuishoudens moeten komen, die tevens geschikt moeten zijn voor middelbare en oudere alleenstaanden, aangezien deze leeftijdsgroep sterk zal stijgen in de Achterhoek. Er zal hierbij bijvoorbeeld gedacht moeten worden aan het bouwen van levensloopbestendige woningen.

Belangrijk voor het beleid omtrent nieuwbouw, is dat er nagedacht moet worden over gemeenschappelijke uitvoeringsplannen op regionaal niveau. Nieuwbouw in krimpregio's levert namelijk vaak geen nieuwe inwoners voor de regio op, maar zorgt juist voor regionale concurrentie en uitstroom in buurgemeenten (van Nimwegen & Heering, 2009, p. 10). Tot gemeenschappelijke samenwerking op het gebied van woningbeleid zullen gemeenten waarschijnlijk alleen bereid zijn mee te werken, wanneer zij op een of andere wijze worden gecompenseerd. Enkele mogelijkheden hiertoe worden volgens van Nimwegen en Heering (2009, p.9) geboden door de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening en de Grondexploitatiewet.

6.7. Gevolgen voor de sociaaleconomische performance

Demografische krimp, in zijn verschillende vormen, zal zoals de cijfers laten zien ook de Achterhoek en haar gemeenten bereiken. De totale bevolking van de Achterhoek zal in dertig jaar dalen van 300.000 inwoners in 2010 naar 275.000 inwoners in 2040. Per gemeente is het verschillend hoeveel de bevolking zal dalen, wel zal elke gemeente ermee te maken krijgen. De oorzaken van deze daling is per gemeente verschillend. Voor de ene gemeente in de Achterhoek is de natuurlijke groei de voornaamste oorzaak, terwijl bij andere gemeenten de oorzaak te vinden is in het migratiesaldo.

De grootste bedreiging voor de ruimtelijke ontwikkeling in de Achterhoek ligt in de ontgroening en vergrijzing van de regio. De leeftijdsgroep 0 tot 20 jaar zal in de periode 2010-2040 met ruim 16 procent dalen en ook de leeftijdsgroep 20 tot 65 kent een forse daling van 23 procent. Terwijl deze twee groepen een daling kennen, stijgt de leeftijdsgroep 65 jaar of ouder erg sterk met 53 procent in de periode 2010-2040. Dit heeft onder meer grote gevolgen voor het onderwijs, de arbeidsmarkt, de zorgsector en de woningbouw. Zo zullen er minder kinderen naar het basisonderwijs gaan, waardoor er eventueel scholen zullen moeten sluiten. De daling in de leeftijdsgroep 20 tot 65 jaar zal in de toekomst zorgen voor een structurele krapte op de arbeidsmarkt. Dit betekent onder meer dat de groter wordende vraag voor zorg door de stijging van het aantal ouderen niet goed opgevangen kan worden. Ook de woningbouw zal moeten veranderen om zo de vraag naar levensloopbestendige woningen en meer eenpersoonshuishoudens, die door de vergrijzing zullen ontstaan, op te vangen. De woningbouw wordt tevens bedreigd door de huishoudensontwikkeling in de Achterhoek. Hoewel het aantal huishoudens in de eerste 15 jaar zal stijgen mede door huishoudensverduunning, zal vanaf 2025 het aantal huishoudens in de Achterhoek gaan dalen, ook verandert de samenstelling van het huishoudens. Het aantal eenpersoonshuishoudens zal met 37,5% stijgen, terwijl het aantal meerpersoonshuishoudens met 13,6% zal dalen. Gemeenten en woningcorporaties zullen met deze ontwikkeling rekening moeten gaan houden. Dit betekent niet veel meer woningen bouwen dan de prognose voorspelt en tevens meer levensloopbestendige woningen voor eenpersoonshuishoudens bouwen.

De demografische ontwikkelingen zullen de verhoudingen in de samenleving veranderen, ook zal het, zoals is aangegeven, grote consequenties hebben voor de sociaaleconomische performance van de Achterhoek. Groei zal omslaan in krimp en hier hoort een ander beleid bij dan op dit moment wordt gevoerd door de gemeenten. Om de sociaaleconomische performance van de Achterhoek goed te houden, zodat de Achterhoek een vitale plattelandsregio blijft, is regionaal en lokaal maatwerk vereist. Het is daarbij van belang dat de demografische krimp niet wordt bestreden door de gemeenten, maar dat er gekeken gaat worden naar de kansen die de demografische ontwikkelingen met zich meebrengen en deze met overheid, ondernemers en organisaties (3 O's) gezamenlijk aan te pakken.

7. Toekomstvisie van de Achterhoek

De toekomst brengt onzekerheden met zich mee voor de Achterhoek. De bevolking zal gaan krimpen en ook de samenstelling van de bevolking zal dusdanig veranderen dat de toekomst niet meer één is van groeien op alle gebieden. Zo zal wanneer het aantal huishoudens gaat dalen, ook de woningmarkt op losse schroeven komen te staan. De stijging van het aantal ouderen betekent dat het arbeidspotentiaal de komende jaren flink zal gaan slinken. Tegelijkertijd biedt de krimp niet alleen een slecht vooruitzicht, maar geeft het ook kansen om nieuwe ontwikkelingen door te voeren. Zo kan de economie zich gaan oriënteren op de ouderen of er kan gekeken worden naar nieuwe multifunctionele accommodaties om een goede kwaliteit aan voorzieningen te waarborgen. Er kunnen nog tal van andere voorbeelden worden gegeven, maar in ieder geval zal de demografische ontwikkeling voor andere verhoudingen binnen de samenleving gaan zorgen. Doorgaan op dezelfde manier als al jaren gebeurd, waarbij groei de hoofdmoot is, zal er niet voor zorgen dat de Achterhoek in de toekomst economisch en sociaal vitaal blijft. Een sterke gezamenlijke visie over de toekomst van de Achterhoek is noodzakelijk om de regio vitaal te houden.

Het is van belang dat er binnen deze visie een duidelijke focus naar voren komt. Hierdoor zal voor het Rijk en de provincie goed zichtbaar worden hoe de Achterhoek zich economisch wil gaan ontwikkelen. De druk voor een focus komt voornamelijk vanuit de provincie. Zij heeft duidelijk gemaakt dat de Achterhoek moet kiezen voor een focus om zo de juiste subsidies binnen te krijgen. De provincie zal anders zelf keuzes gaan maken over waar hun geld naar toe zal gaan. Om economisch te ontwikkelen zal er niet alleen ingezet moeten worden op de focus, maar zal er ook goed gekeken moeten worden naar de randvoorwaarden die ervoor zorgen dat er economisch ontwikkeld kan worden. Een goede infrastructuur is van belang om een gebied economisch aantrekkelijk te maken. Goede kwaliteit op het gebied van voorzieningen voor zowel jong en oud is nodig om aantrekkelijk te zijn als regio voor zowel bedrijven als bewoners. Daarnaast zullen er gefundeerde samenwerkingsverbanden moeten ontstaan tussen de 3 O's om zo de Achterhoek een vitale plattelandsregio te laten blijven.

7.1. Achterhoek als proeftuin van de Valleys

De Achterhoek heeft meerdere mogelijkheden voor een economische focus. Een economische focus is, zoals gezegd, allereerst belangrijk voor subsidies van het Rijk en de provincie. Daarnaast is een economische focus van belang om tussen alle andere regio's in Nederland en Europa op te vallen. Er kan hierdoor een cluster ontstaan met gespecialiseerde activiteiten, die eventueel complementair is aan de omliggende regio's. Het is van belang dat het cluster zich richt op innovatie en kennis, aangezien tegenwoordig bedrijven steeds vaker kiezen om productiewerkzaamheden te verplaatsen naar goedkopere landen (Dicken, 2007). De vraag is nu waar de Achterhoek zich economisch in kan gaan specialiseren. Een totaal nieuwe tak van economische activiteiten is niet realistisch. Er zal gezocht moeten worden naar economische kwaliteiten van de regio Achterhoek die al in huis zijn. Nieuwe ondernemingen binnen halen en van daaruit impulsen voor nieuwe economische activiteiten aanzwengelen heeft weinig zin, mede omdat 94 procent van de ondernemingen binnen de eigen arbeidsmarktregio verhuist (Hospers, 2009, p. 43). Er zijn vele focusmogelijkheden, er is gekozen om

één van de mogelijkheden te behandelen. Toch is het niet zozeer van belang welke focus er komt, zolang er maar gekozen wordt en de focus past bij de Achterhoek als gebied.

7.2. Achterhoek als een groene energie regio

De Achterhoek ligt als regio binnen een innovatiedriehoek van de drie Valleys. In deze Valleys is veel kennis aanwezig, onder meer door de aanwezigheid van drie universiteiten. De Achterhoek kan hier gebruik van maken om economische ontwikkeling te stimuleren. Dit is bijvoorbeeld mogelijk in de volgende vorm: “de Achterhoek als proeftuin van de Valleys”. Een proeftuin waarin onderzoeken van de drie universiteiten uit de Health, Food and Technology Valleys in praktijk kunnen worden gebracht. Dit kan met behulp van al bestaande economische krachten in de Achterhoek, zoals de maakindustrie en de agrarische sector, maar ook de overheid en andere organisaties. Juist de kennis en kunde van de maakindustrie en het platteland van de Achterhoek is een ideale basis voor een dergelijke proeftuin. Hier kunnen boeren die op zoek zijn naar andere bronnen van inkomsten ook op inspringen. De proeftuin zal dan wel vooral gericht moeten zijn op duurzaamheid en dan vooral duurzame energie. Er zijn namelijk al projecten gebaseerd op duurzame energie in de Achterhoek en deze focus past ook goed bij de ambitie voor een 50 procent CO2 reductie in de regio.

Een voorbeeld van een geslaagd proefproject in de Achterhoek is de algenkwekerij in Borculo. Binnen deze kwekerij worden algen gekweekt voor diverse doeleinden, waaronder shampoos, pillen en grasvelden schimmel vrijhouden. Er worden daarnaast ook nieuwe inkomstenbronnen onderzocht bij deze algenkwekerij, zoals rioolwater zuiveren of biobrandstof. Het is een innovatief bedrijf dat goed past binnen de duurzame ambitie van de Achterhoek. Zo zetten algen bijvoorbeeld ook relatief veel CO2 om, hierdoor zijn ze geschikt om broeikasgas af te vangen (Nieuwenhuis, 2009). Een ander voorbeeld is de proefinstallatie in de Achterhoek om eendenkroos te kweken en als veevoer te verwerken. Eendenkroos zou daarnaast volgens de bedenkers ook een rol kunnen spelen bij de opslag van CO2. Het is een praktijkstudie, die gesubsidieerd wordt door de provincie en waar bedrijven uit de Achterhoek aan meewerken. Dit soort innovatieve proefprojecten zijn perfect voor de Achterhoek, een gebied waar ruimte vrijkomt op het platteland voor andere economische activiteiten dan landbouw en veehouderij. Zulke praktijkstudies stimuleren tevens de economische ontwikkeling op een innovatieve manier en zetten de Achterhoek op de kaart binnen Nederland en eventueel Europa, als proeftuin voor innovatieve praktijkstudies op het gebied van duurzame energie. Op deze manier kan de Achterhoek haar kwaliteiten bundelen met de kwaliteiten die er al aanwezig zijn in de drie Valleys.

Om deze focus zo goed mogelijk uit te voeren is het van belang dat de randvoorwaarden om de Achterhoek aantrekkelijk te houden/maken voor bedrijven en bewoners ook de nodige aandacht krijgt. Zonder een goede leefomgeving voor bewoners en bedrijven zal het moeilijk worden om economisch te ontwikkelen.

7.3. Groeien in kwaliteit

De demografische krimp zorgt er in de toekomst voor dat verhoudingen binnen de Achterhoek zullen gaan veranderen. Bestuurders kunnen hierdoor niet langer meer inzetten op eeuwige groei. Er zal door hen afscheid genomen moeten worden van het groeidenken, dat sinds de industriële

revolutie gemeengoed is geworden. Toch biedt de krimp wel degelijk kansen voor een regio als de Achterhoek. Groei in kwantiteit op het gebied van voorzieningen, woningen, infrastructuur past dan wel niet meer in een tijd van demografische krimp en forse bezuinigingen bij de lokale overheid, daarvoor in de plaats kan er wel ingezet worden op 'groei in kwaliteit' als een kans voor de regio om zich positief te blijven ontwikkelen in een tijd van krimp. De veranderingen die de demografische ontwikkeling met zich meebrengt, geven de kans om te onderzoeken hoe een kwalitatief goede leefomgeving voor de inwoners van de regio Achterhoek gecreëerd kan worden. Een leefomgeving waarbij kwantiteit niet langer de boventoon voert, maar waar kwaliteit centraal staat. Hiervoor is het van belang dat gemeenten wel over hun gemeentegrenzen heen durven te kijken en samen naar goede oplossingen kunnen zoeken. Hieronder zullen een aantal beleidsterreinen, waarbij kwaliteit als groeimodel gekozen wordt, verder worden behandeld. Deze terreinen zijn tevens randvoorwaarden voor een goede economische groei van de Achterhoek.

7.3.1. Voorzieningen

Allereerst liggen er kansen om een kwaliteitsslag te maken in de voorzieningen. Onder voorzieningen als begrip vallen onder meer de collectieve voorzieningen als zwembaden, bibliotheken, scholen, sporthallen, muziekscholen en theaters, maar ook allerlei andere voorzieningen die onze leefomgeving vormgeven. Wanneer de bevolking gaat krimpen en de samenstelling verandert, zullen er keuzes gemaakt moeten worden om de kwaliteit van deze voorzieningen te waarborgen. De zwembaden in de Achterhoekse gemeenten zijn een voorbeeld van een kans om een kwaliteitsslag te maken in de toekomst. In de meeste Achterhoekse gemeenten zijn nu nog veel zwembaden, die voor gemeenten erg duur zijn in onderhoud. Een aantal zwembaden overlappen elkaar qua verzorgingsgebied. De vraag is of het dan nog rendabel en zinvol is om alle zwembaden open te houden of om dan toch te kiezen voor minder zwembaden met een hogere kwaliteit. Dit kan eventueel betekenen dat er in de ene gemeente geen zwembaden zijn, omdat inwoners ook naar een zwembad in een naburige gemeente kunnen gaan of dat een gemeente van vier naar bijvoorbeeld twee zwembaden gaat. Over de gemeentegrenzen heen kijken zal zorgen voor meer kwaliteit van zwembaden, ditzelfde geldt ook voor onder meer bibliotheken, scholen, sporthallen, muziekscholen en theaters. Bij elke voorziening zal de vraag gesteld moeten worden hoe we ons kwalitatief nog kunnen verbeteren en wat dat betekend voor de kwantiteit.

7.3.2. Woningmarkt

De woningmarkt is een gevoelig onderwerp in deze tijd. Door de huishoudenskrimp en de veranderende samenstelling van de bevolking kan de woningmarkt niet meer blijven groeien zoals vroeger. Om de gevolgen als gemeenten zo goed mogelijk aan te pakken is het van belang dat de aandacht in beleidsvorming verschuift van kwantiteit naar kwaliteit en van aanbodgericht naar vraaggericht denken (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, p. 74). Wonen als nieuwe economisch drager voor de Achterhoek is geen goede oplossing. In een krimpsituatie is de spoeling dun en de markt beperkt, wanneer ingezet wordt op nieuwbouw, levert dit vaak geen nieuwe inwoners voor de regio op. Mensen verhuizen namelijk niet zomaar naar een verder gelegen gebied. Ze verhuizen vooral binnen de eigen gemeentegrenzen of binnen de eigen regio. Inzet op nieuwbouw wekt hiermee alleen maar onderlinge concurrentie tussen gemeenten op. Het is daarom van belang dat, zoals nu ook al gebeurt binnen de Achterhoek, de woningmarkt onder een vorm van regionale regie komt te staan. Dat er nu een regionale woonvisie is ontwikkeld, is een goede stap in de richting. Er wordt erkend dat de woningmarkt verder gaat dan de gemeentegrenzen en dat samenwerken de

kwantiteit en de kwaliteit van de woningmarkt in de regio zal gaan versterken. Een samenwerking zoals die er nu is ontstaan, is belangrijk om dit ingewikkelde vraagstuk zo goed mogelijk op te lossen. In deze regionale woonvisie is te zien dat de demografische krimp ook ruimte geeft voor een nieuwe manier van denken. Niet langer is de optimale winst van nieuwbouwprojecten voor gemeenten van belang. Er wordt nu gekeken naar hoe de regio Achterhoek vitaal kan blijven door een gezonde woningmarkt te creëren. Zo kan op haar beurt een vitale regio Achterhoek tevens zorgen voor een gezonde woningmarkt door een blijvende vraag naar woningen. De overheid moet hierbij wel zorgen dat ze de inwoners in de wijken laat zien dat sloop niet meteen achteruitgang betekent. Sloop door de demografische krimp biedt ook kansen om de fysieke leefomgeving te verbeteren, door onder andere aanleg van groenvoorzieningen in de wijk (van Dam, de Groot, & Verwest, 2006, pp. 82-83).

7.3.3. Onderwijs

Er zal ook nagedacht moeten worden over het onderwijs door gemeenten, maar vooral ook door de schoolbesturen. Doordat het aantal kinderen zal dalen, zal het voor basisscholen moeilijk worden om financieel gezond te blijven. Minder leerlingen betekent namelijk minder inkomsten voor de school. Er zal een keuze gemaakt moeten worden over hoe men de kwaliteit van het onderwijs wil waarborgen op scholen met weinig leerlingen. Dit kan betekenen dat scholen worden samengevoegd of dat er op een andere manier les gaat gegeven worden. Het is daarnaast ook van belang dat onderwijs en arbeidsmarkt goed op elkaar worden afgestemd. Bedrijven vestigen zich namelijk daar waar veel en goed gekwalificeerde arbeidskrachten zijn (VNG, 2009, p. 8). Het is hierbij van belang dat het onderwijs en bedrijven met elkaar communiceren, waardoor een succesvolle instroom van scholieren en studenten bij bedrijven en instellingen behouden blijft. Er zijn al een aantal initiatieven binnen de regio om dit vraagstuk zo goed mogelijk te vertalen naar de praktijk. Het blijft hierbij van belang dat er nog meer aandacht gevestigd wordt op hoger opgeleide Achterhoekse studenten die eventueel terug willen naar de regio. Er zal meer contact moeten komen met universiteiten om het aanbod in de regio kenbaar te maken, maar ook een eenduidige en bekende website waar studenten de banen kunnen vinden, kan al veel goed doen.

7.3.4. Mobiliteit

Mobiliteit is erg belangrijk voor een regio om economisch te ontwikkelen. Vooral voor een plattelandsregio als de Achterhoek waarbij openbaar vervoer of een snelweg niet vanzelfsprekend is, blijkt mobiliteit een belemmering te vormen voor verdere economische ontwikkeling. De Achterhoek is op dit moment zeker niet goed bereikbaar te noemen. Twee grote problemen voor de Achterhoek zijn het enkelspoor van Arnhem naar Doetinchem en de N18 die overbelast is. Er is vaak vertraging op het enkelspoor van Arnhem naar Doetinchem en vice versa, waardoor het een onbetrouwbaar traject is geworden om te reizen. Daarnaast is er teveel verkeer op de N18 en kost het veel tijd om via deze weg naar Enschede of Arnhem te reizen. Dit zorgt ervoor dat het voor bedrijven en bewoners niet aantrekkelijk is om zich te vestigen in de Achterhoek. De N18 is al jaren een punt van discussie en zal in de toekomst waarschijnlijk gedeeltelijk worden aangepakt, waardoor er een betere verbinding ontstaat. Het leggen van een dubbelspoor lijkt daarentegen erg lastig, toch is hier al veel lobby voor naar de rijksoverheid en de provincie. Dubbelspoor zal ervoor zorgen dat het gemakkelijker wordt voor bewoners in de Achterhoek om te pendelen tussen werk en woning, waardoor het voor inwoners makkelijker wordt om in de Achterhoek te blijven. Mobiliteit is dus ook een belangrijke randvoorwaarde om de Achterhoek vitaal te houden en economisch te laten ontwikkelen.

7.4. Samenwerking met andere regio's

Samenwerking tussen overheden, maar ook ondernemers en instellingen binnen en tussen regio's is tegenwoordig erg van belang om economisch te ontwikkelen en de concurrentie van andere regio's aan te kunnen. Alleen werken als gemeente, ondernemer of instelling is niet meer mogelijk in deze tijd. Voor de Regio Achterhoek is het daarom van belang dat er intense samenwerkingsverbanden ontstaan tussen de 3 O's. In het volgende hoofdstuk zal deze samenwerking binnen de regio Achterhoek nader worden toegelicht. Naast samenwerking binnen de regio, is het ook van belang om samenwerkingsverbanden aan te gaan met de omliggende regio's, zowel in Nederland als in Duitsland.

De Achterhoek wordt omringd door drie regio's die behoren tot de Pieken in de Delta. Het is voor de Achterhoek daarom van belang in te spelen op deze 'piekregio's'. Ze ontvangen veel geldsteun vanuit de overheid om de comparatieve voordelen die ze hebben te benutten. De Achterhoek kan allereerst aansluiting zoeken door in te spelen op het perspectief dat voor de drie regio's in 2006 gekozen is door Oost-Nederland. *"Het hoogwaardige en groene investeringsklimaat en de ligging van Oost-Nederland optimaal benutten voor clusters van kennisinstellingen, kennisintensieve bedrijven en innovatieve maakindustrie"* (Ministerie van Economische Zaken, 2006, p. 51). De Achterhoek moet hierbij zoeken naar welke toegevoegde waarde ze kan zijn voor de drie regio's. Door gebruik te maken van complementariteit ontstaan er vanzelf ook samenwerkingsverbanden, deze kunnen worden aangegaan op bijvoorbeeld het gebied van innovatieve praktijkstudies over duurzame energie.

Samenwerking met andere Nederlandse regio's ligt voor de hand. Een minder voor de hand liggende samenwerking is met de Duitse regio Kreis Borken. Vooral de verschillen in wet- en regelgeving tussen de twee landen maakt het lastig om samen te werken. Toch kan Duitsland een zeer interessante samenwerkingspartner zijn voor de Achterhoek. Het is een grote nieuwe markt voor onder meer Achterhoekse bedrijven, ook kunnen overheden en organisaties aan beide kanten van de grens veel van elkaar leren en elkaar stimuleren om te ontwikkelen. Het is hierbij van belang dat bedrijven, organisaties en overheden in de Achterhoek nog intensiever op zoek gaan naar grensoverschrijdende contacten, zoals al is gebeurd tijdens het project 'Goud in de Grond'. Op deze manier kan Duitsland een nieuwe kans zijn voor de Achterhoek om in de toekomst een vitale plattelandsregio te blijven.

7.5. Kwaliteit voorop

Concluderend kan gesteld worden dat het belangrijk is voor de Achterhoek om een economische focus te kiezen. Welke focus dit precies wordt is niet van belang, wel moet de focus passen bij de Achterhoek als plattelandsregio en moet het complementair zijn aan de omliggende regio's. Het is daarnaast van belang dat ook de randvoorwaarden, om een vitale plattelandsregio te worden, de nodige aandacht krijgen. Juist deze randvoorwaarden, zoals de voorzieningen, woningmarkt, onderwijs en mobiliteit, krijgen het moeilijk door de demografische krimp en de bezuinigingen. Er kan niet langer meer gegroeid worden in de kwantiteit, wel kan de Achterhoek de kwaliteit van deze randvoorwaarden laten groeien om zo een aantrekkelijke regio voor bewoners en bedrijven te

blijven. Niet langer staat dan de groei in kwantiteit centraal, maar zal vergroting van de kwaliteit van de leefomgeving de boventoon gaan voeren.

8. Eén super gemeente Achterhoek

8.1. Global vs. Local Paradox

Globalisering is niet een proces dat pas sinds de jaren negentig is ontstaan. Al eeuwenlang hebben verschillende regio's in de wereld contact met elkaar voor onder meer handel. Het verschil met de laatste tien jaar is dat globalisering door onder meer technologische ontwikkelingen, toenemende mobiliteit en internationale handel in een stroomversnelling is geraakt. Er is een diepe integratie in de wereldeconomie ontstaan, waardoor allerlei culturen en economieën steeds meer invloed op elkaar krijgen (Swinen, 2007). Regionale en nationale grenzen zijn aan het vervagen en bedrijven zijn niet langer meer gekoppeld aan één bepaald land. Het protectionisme waar vroeger veel economieën op dreven, zorgt nu niet langer meer voor een goede economische ontwikkeling (Swinen, 2007). Landen, regio's en steden moeten zich openstellen voor de wereldmarkt om economisch te blijven ontwikkelen en zijn niet langer losstaande economische entiteiten meer. Globalisering is een continue veranderend proces en hier zullen staten, regio's en gemeenten rekening mee moeten houden. Zoals gezegd werkt een protectionistisch intern gericht beleid niet meer in de globaliserende samenleving van tegenwoordig, er zal door gemeenten en regio's meer naar buiten gekeken moeten worden. Het is tevens de vraag of de gemeente als bestuurlijke schaal in Nederland nog groot genoeg is voor een goede economische ontwikkeling van een gebied.

Globalisering zorgt ervoor dat we een steeds meer geïntegreerde wereld krijgen. Grenzen op het gebied van de ruimte en tijd vervagen. Dit zorgt ervoor dat wereldwijd een toename is van onderlinge verbondenheid van verschijnselen en van het uitwaaien van netwerken van verbindingen over de wereld (van Seters, 2002, p. 2). Grenzen vervagen door de globaliseringsprocessen, waardoor verwacht kan worden dat de invloed van regio's en landen afneemt. Toch blijkt dat regio's binnen de globalisering een belangrijke plaats innemen. Hoewel globalisering ervoor gezorgd heeft dat productienetwerken tegenwoordig dwars door bedrijfs- en landgrenzen heen gaan, blijven deze netwerken namelijk geografisch gebonden. Ze zijn geografisch gebonden door de verscheidene ruimtelijke clusters en door de territoriale verankering in specifieke plaatsen. Economische activiteiten zijn namelijk geneigd om zich te clusteren in bepaalde locaties (Dicken, 2007, p.29). Regio's blijven hierdoor de globaliseringsprocessen beïnvloeden: *'The local and the global intermesh, running into one another in all manner of ways'* (Dicken, 2007, p. 8). De concurrentie tussen natiestaten vervalt daarnaast steeds meer door het proces van globalisering. Een integrerende wereld zorgt namelijk voor meer samenwerkingsverbanden tussen landen in de vorm van onder meer de Europese Unie. Hierdoor worden natiestaten steeds minder elkaars concurrenten. Deze concurrentie wordt vervangen door concurrentie tussen regio's (Rinnooy Kan, 2009). Regio's zijn binnen globalisering wel een rekbaar begrip, het kan een kring van aangrenzende gemeenten zijn, maar ook een landsdeel of zelfs een deel van Europa (Rinnooy Kan, 2009).

Deze door de globalisering ontstane concurrentie tussen regio's, betekent voor regio's als de Achterhoek dat ze vooral in moeten gaan zetten op de eigen unieke kenmerken op sociaal en economisch gebied, om zo te kunnen concurreren met andere regio's om bewoners, bedrijven en bezoekers (Wieberdink, 2006, p. 2). Deze concurrentiestrijd wordt vooral gestreden op het gebied van sociaal-culturele en cognitieve factoren, aangezien de harde fysieke locatiefactoren vaak

eenvoudig te imiteren zijn (Wieberdink, 2006, p. 2). Samenwerking tussen gemeenten, bedrijven en organisaties is tevens erg belangrijk om economisch te kunnen concurreren met andere regio's. Een individuele gemeente, instelling of bedrijf is tegenwoordig te klein om te concurreren. Regionale samenwerking is daarom van belang voor een goede concurrentiestrijd. Een sterke gezamenlijke koers als regio, waarbij de eigen unieke kenmerken goed worden geprofileerd, zorgt er namelijk voor dat een regio een grotere kans heeft om economisch te ontwikkelen in deze tijd van globalisering.

8.2. Regionale samenwerking en het 'Prisoners Dilemma'

Regionale samenwerking is in deze tijd van een netwerkeconomie en globalisering van belang om economisch te blijven ontwikkelen. Hiervoor is het nodig om per regio goede unieke kenmerken te bepalen, zodat er in de concurrentiestrijd een duidelijk onderscheid is met andere regio's. De omliggende regio's van de Achterhoek hebben, door het creëren van hun eigen 'Valleys', al getracht om hun unieke kenmerken zichtbaar te maken. De beleidsnota 'Pieken in de Delta' van het Rijk ondersteunt deze regio's in het verder ontwikkelen van deze unieke kenmerken. Toch is onder meer in de Regio Twente te zien dat een daadkrachtige aanpak van deze unieke kenmerken op regionaal niveau erg lastig blijkt te zijn. Doordat er geen democratisch gelegitimeerd regionaal bestuur is, blijft het voor de Regio Twente lastig om belangrijke beslissingen door te voeren. Er is sprake van tijdrovende overlegcircuits, ongewenste lastenverdeling tussen gemeenten, gebrek aan doorzettingsmacht door verschillende belangen et cetera, hierdoor kan het zijn dat investeringen op het gebied van infrastructuur, economie en voorzieningen uitblijven, waardoor de aantrekkelijkheid van een regio achterblijft (Hospers & van Lochem, 2003, pp. 15-18). Dit alles zorgt ervoor dat er geen optimale regionale concurrentiestrijd kan ontstaan met andere regio's in Nederland en Europa.

Deze problemen worden nog eens gevoed door het zogenaamde 'Prisoners Dilemma', waar veel gemeenten mee spelen. De basis van het 'Prisoners Dilemma' is als volgt:

"Twee verdachten worden gearresteerd en elk in een apart kamertje verhoord door een rechercheur. Ze hebben elk de keuze tussen twee opties: schuld bekennen of ontkennen. Als de eerste zwijgt en de tweede tegen de eerste getuigt, zal de getuige vrijuit gaan terwijl de zwijger tien jaar krijgt. Als beiden zwijgen krijgen beiden een lichte straf van zes maanden en als ze beiden tegen elkaar getuigen krijgen ze allebei een vijfjarige straf. Wat te doen?" (Glas, 2008, p. 5).

Wanneer er wordt samengewerkt, komen beide verdachten er het beste vanaf. Binnen dit model wordt dit echt niet gedaan, omdat het voor de twee verdachten een te groot risico is om een hogere celstraf te krijgen wanneer ze elkaar vertrouwen. Zou dit spel vaker worden gespeeld en de twee verdachten hadden elkaar goed gekend en hadden samengewerkt, dan hadden ze uiteindelijk reden gehad om elkaar te 'vertrouwen'. Deze emotie van vertrouwen is belangrijk om samenwerking te bevorderen (Glas, 2008, p. 6).

Voor bestuurders van gemeenten speelt dit dilemma een rol bij regionale samenwerking. Vooral omdat er veel sneller resultaat uit eigen belang wordt behaald, dan uit het gezamenlijk belang. Elke bestuurder wil daarnaast vooral investeren in de eigen gemeente. Bestuurders blijven hierdoor gevangen zitten in een spel waarin het gemeenschappelijk belang het blijft afleggen tegen de

verleiding van het eigenbelang (Hospers & van Lochem, 2003, p. 4). Deze vicieuze cirkel zal verbroken moeten worden om regionale samenwerking te bereiken. Hospers & van Lochem (2003) geven aan dat het mogelijk is om uit deze vicieuze cirkel van bestuurlijke tegenwerking te komen door coöperatief gedrag af te dwingen. Dit is mogelijk door de gemeenten verschillende strategieën te laten volgen en instrumenten in te zetten die bestuurlijke samenwerking afdwingen. Succes smaakt immers naar meer en zo kan samenwerking worden versterkt en succes opnieuw worden uitgelokt.

Een voorbeeld voor de Achterhoek waarbij er een succesvolle samenwerking is aangegaan, is het Aanvalsplan 'Achterhoek Authentiek Anders'. Binnen deze samenwerking hebben niet alleen gemeenten, maar ook bedrijven en instellingen de stap genomen om samen te gaan werken. Dit is een goede bodem gebleken voor het begin van een samenwerking voor het project Achterhoek in 2020. Alleen al op 21 juni kwamen meer dan 200 personen van de drie O's bij elkaar om te praten over de toekomst van de Achterhoek. Tijdens deze bijeenkomst werd vooral gepraat over gezamenlijke belangen. De vraag is natuurlijk of in praktijk ook daadwerkelijk gekozen zal worden voor het gezamenlijk belang boven het eigen belang. Om dit te bereiken is het nodig dat, zoals Hospers & van Lochem (2003) aangeven, er coöperatief gedrag afgedwongen wordt. De 3 O's zullen hiervoor het spel anders moeten gaan spelen en tevens het spel moeten veranderen door nieuwe strategieën en instrumenten voor regionale samenwerking in te zetten (Hospers & van Lochem, 2003, p. 20).

8.3. Regionale samenwerking tussen gemeenten in een tijd van bezuinigen

Voor de Achterhoek en specifiek voor de Regio Achterhoek als orgaan, is het een grote uitdaging om een samenwerkingsverband te creëren tussen de gemeenten, want hoe kunnen de acht gemeenten zo vertrouwd raken met samenwerken dat ze particuliere 'offers' willen brengen (Palstra, 2006, p.27)? Dat regionale samenwerking nodig is in een tijd van een krimpende bevolking en de concurrentiestrijd met andere regio's voor onder meer subsidies van de overheid lijkt voor de gemeenten duidelijk. Toch blijft de onderlinge competitie nog steeds bestaan. Coöperatief gedrag zal dus afgedwongen moeten worden (Hospers & van Lochem, 2003, p. 20).

Dat er nagedacht wordt over het regionaal belang boven het eigen belang, blijkt uit een van de niet-openbare rapporten van een werkgroep van ambtenaren uit de Achterhoek, dat zich richtte op regionale samenwerking en bezuinigingen. In het rapport komt naar voren dat samenwerking van belang is om sociaal en economisch te blijven ontwikkelen. Door samenwerking is het mogelijk om besparingen te realiseren en/of kwaliteit te verhogen. Gemeenten moeten zich dan wel naar elkaar gaan schikken. Een goed voorbeeld uit het rapport waarbij samenwerking tussen gemeenten uiteindelijk financieel loont, is de voorzieningen vanuit het perspectief van de Achterhoek te zien, hierdoor kunnen onder meer een groot aantal zwembaden en bibliotheken dicht. Er is hiervoor echter bestuurlijke moed nodig en het financiële voordeel zal zich waarschijnlijk niet meteen voordoen. Het zal tevens veel reactie opleveren van burgers binnen de gemeenten, waarbij de vraag opkomt of uiteindelijk dan het eigen belang van gemeenten weer voorop komt te staan (Anoniem).

Al met al is het in ieder geval van belang dat er tijd wordt geïnvesteerd in het ontwikkelen van vertrouwen in elkaar, om zo de Achterhoek uiteindelijk zo goed mogelijk economisch te laten

ontwikkelen. Dit vraagt om een 'groeicoalitie', waarin gemeenten onderling, als ook het bedrijfsleven en de organisaties, hun activiteiten op elkaar afstemmen en effectief samenwerken. Een groeicoalitie die de regio bindt en aanstuurt en die zelf gestuurd wordt met leiderschap (Hospers & van Lochem, 2003, p.9).

8.3.1. Een nieuwe samenwerkingsvorm

Het is denkbaar dat er een nieuwe samenwerkingsvorm ontstaat om de onderlinge samenwerking tussen de gemeenten kracht te geven. In een tijd van bezuinigingen, waarbij weer naar voren komt dat het eigen belang van gemeenten het meeste telt, lijkt dit echter ver weg. Op dit moment zijn er verschillende plannen bij gemeenten om te korten op het regionale samenwerkingsorgaan van de Regio Achterhoek, als in -wij bezuinigen dus jullie ook-. De vraag is of dit de regionale samenwerking niet verder zal blokkeren. Hier komt het 'Prisoners Dilemma' opnieuw naar boven. Kiezen we voor het eigen belang, waarbij we op korte termijn resultaat zien, namelijk 'geld meer voor eigen kas, door korten op samenwerking' of gaan we toch gezamenlijk investeren in het collectief belang voor een lastenverlichting en een hogere kwaliteit van onder meer de bovenlokale voorzieningen in de toekomst? Daarbij blijft dat wanneer één gemeente kiest voor het eigen belang, dit direct consequenties heeft voor het gezamenlijk belang, zo ook op het gebied van bovenlokale voorzieningen. In dit voorbeeld komt opnieuw naar voren dat een dwingend collectief handelen nodig is om daadwerkelijk resultaten te boeken binnen de Achterhoek.

Maar hoe kunnen de 3 O's binnen de Achterhoek dit dwingende collectief handelen goed uitvoerbaar maken, zodat regionale samenwerking een vaststaand gegeven wordt? Er zullen hiervoor goede strategieën en instrumenten gekozen moeten worden. Zo kan gedacht worden aan een verdergaande samenwerking in de bedrijfsvoering door Shared Service Centers, een fusie tussen gemeenten of gemeentelijk organisaties of een iets minder zware variant door incidentele samenwerking op afzonderlijke terreinen door wisselende gemeentelijke partners (Anoniem).

Incidentele en structurele functionele samenwerking

Op dit moment zijn er al meerdere vormen van incidentele en structurele samenwerking tussen gemeenten binnen de Regio Achterhoek, zoals op het gebied van Sociale Zaken, de Brandweer, afvalverzameling en regionale bedrijventerreinen. Incidentele samenwerking is samenwerking tussen gemeenten op een kleine schaal en leent zich dus niet voor grootschalige samenwerking op Achterhoekse niveau. Het is bedoeld voor een bepaalde duur en voor een afgebakende taak (Wessel & Wieles, 2006, p.24). Structurele functionele samenwerking gaat een stap verder, waarbij samenwerking tussen gemeenten voor een onbepaalde tijd is, maar voor een afgebakende taak (Wessel & Wieles, 2006, p. 25). Deze vormen van samenwerking brengen kwaliteits- en efficiency voordelen met zich mee. Het is hierdoor een goed begin voor intergemeentelijke samenwerking op grotere schaal. Gemeenten leren elkaar te vertrouwen door bepaalde beleidsterreinen uit handen te geven aan elkaar. Het 'Prisoner Dilemma' zal hierdoor steeds vaker worden uitgevoerd, dit zal uiteindelijk een vertrouwensbasis creëren en zo verdergaande samenwerking stimuleren. Het is hiermee een goed instrument om de samenwerking tussen de gemeenten op de korte termijn te verbeteren. Toch blijft het een beperkte vorm van samenwerking om de concurrentiestrijd aan te gaan met andere regio's.

Shared Service Centers

Een verdere vorm van samenwerking zijn de Shared Service Centers. Gemeenten brengen hier hun samenhangende delen van de ambtelijke organisaties in een organisatorische eenheid onder. Het Center levert onder meer interne diensten op het gebied van financiën, huisvesting, faciliteiten et cetera. De bedrijfsvoering van de gemeenten wordt hiermee verder samengevoegd. Deze vorm van samenwerking is een andere mogelijkheid om regionale samenwerking tussen gemeenten af te dwingen.

8.4. Gemeente Achterhoek

“Op 1 januari 2020 is de gemeente Achterhoek een feit. Een samenvoeging van acht voormalige gemeenten binnen de Achterhoek. De gemeente kent 285.000 inwoners en heeft een oppervlakte van ongeveer 126.000 hectare. Door deze samenvoeging hopen de voormalige gemeenten om de kansen en problemen van de demografische krimp op een kwalitatieve manier aan te pakken. Zo zal de Achterhoek in de toekomst ook een vitaal plattelandsgebied blijven.” (Gelderlander, 12-12-2020)

Dit klinkt als een toekomstvisie die ver weg ligt van de werkelijkheid. Toch is het idee achter één gemeente Achterhoek niet iets wat uit de lucht komt vallen. De Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) heeft in een flitscongres in Amersfoort al eens geopperd om bestaande gemeenten of versmolten gemeenten als krachtige regiogemeenten neer te zetten, waarbij de provincie dan geen toegevoegde waarde meer heeft (D66, 2010). Tijdens bijeenkomsten in de Achterhoek is ook al meerdere keren de gemeente Achterhoek als ultieme oplossing naar voren gebracht voor alle problemen die onder meer de demografie met zich mee brengt. Nu is dit misschien niet dé oplossing, maar het geeft weer waar mensen in onder meer de Achterhoek op dit moment mee zitten. Er wordt te weinig gefundeerd samengewerkt door gemeenten in de Achterhoek en er is nog teveel concurrentie voortkomend uit eigen belang. Dit zorgt ervoor dat regionale problemen lastig op te lossen zijn. Met het vooruitzicht van de demografische krimp en de verdere bezuinigingen in gemeenten is deze voortdurende concurrentiestrijd een behoorlijk probleem.

Met een gezamenlijke gemeente Achterhoek, waarin alle acht gemeenten zijn samengevoegd, is het mogelijk om de onderlinge concurrentiestrijd om onder meer voorzieningen, bedrijventerreinen en woningmarkt op te vangen. Zo kunnen bijvoorbeeld de kansen en problemen rondom de demografische krimp beter worden aangepakt, omdat er geen gemeentelijk eigen belangen meer meespelen. Juist bij demografische krimp is het van belang dat er op een groter niveau wordt gehandeld en dat is mogelijk door een gemeente Achterhoek. Er kan zo onder meer een kwaliteitsslag gemaakt worden op het gebied van basisvoorzieningen zoals zwembaden, bibliotheken en theaters. Het gaat hier dan niet meer om het handhaven van een hoog aantal zwembaden, dus om de kwantiteit, maar om het verhogen van de kwaliteit van de leefomgeving, door zwembaden te sluiten en andere zwembaden eventueel op te knappen. Zo is het mogelijk om met minder voorzieningen wel een hogere kwaliteit en meer efficiency te creëren.

Het belangrijkste is dat de Achterhoek als plattelandsregio vitaal blijft. Concurrentie tussen gemeenten over economie, voorzieningen en dergelijke zorgt ervoor dat de Achterhoek niet vooruit gaat en ook niet zal kunnen concurreren met andere regio's. Een gemeente Achterhoek zal het sociaal en economisch ontwikkelen van deze regio gemakkelijker maken. Het samenvoegen van

gemeenten is ook niet direct noodzakelijk, wanneer gemeenten hun eigen belang weg kunnen leggen om voor het gezamenlijk belang te gaan. Dat dit moeilijk is, blijkt aan de hand van ervaringen in de Achterhoek, maar ook in andere regio's. Wanneer gemeenten hun eigen belang boven het gezamenlijk belang blijven zetten, blijft het samenvoegen van acht gemeenten nog steeds een grote stap, maar misschien wel dé stap die nodig is om zulke problemen tegen te gaan. Helemaal in een periode van globalisering, demografische krimp en bezuinigingen, waarin gemeentelijke concurrentie alleen maar een negatievere spiraal creëert. Het belangrijkste is dat de gemeenten gefundeerd gaan samenwerken en elkaar leren te vertrouwen. Lukt dit niet, dan is één gemeente Achterhoek nog niet eens zo een vreemde stap.

9. Conclusie

In deze scriptie is onderzocht wat de meeste relevante aspecten zijn voor het opstellen van een toekomstvisie voor een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van de Regio Achterhoek. De focus lag vooral op het aspect van demografische krimp, die zijn intrede doet in de Achterhoek in de komende jaren. Daarnaast komen ook aspecten als de economische ontwikkeling van regio's en bedrijven, duurzaamheid, Pieken in de Delta, Achterhoek als plattelandsregio en (inter)regionale samenwerking zijn aan bod gekomen.

Voor de toekomstvisie van de Achterhoek is het allereerst van belang dat er rekening gehouden wordt met de grote onzekerheid over de omvang van toekomstige knelpunten, zoals vergrijzing en milieudruk en over de economische achtergrond waartegen ze zich in de toekomst zullen afspelen (Huizinga & Smid, 2004, p.9). Dit is mogelijk door gebruik te maken van scenario's zoals die van het CPB. Deze scenario's zijn geen blauwdrukken voor de toekomst, maar ze geven diverse ontwikkelrichtingen aan en bieden vooral houvast om potentiële bedreigingen en kansen op tijd te signaleren, waardoor het risico van belangrijke beslissingen wordt verlaagd. De Achterhoek zal volgens de scenario's van de Provincie Gelderland in de toekomst rekening moeten houden met een daling van de beroepsbevolking, een daling van de werkloosheid tot onder het frictieniveau en verschuivingen binnen de werkgelegenheid (Provincie Gelderland, 2010).

De Achterhoek is een plattelandsregio, waarin vooral sprake is van een productie georiënteerde economie, dat gedomineerd wordt door de landbouw en (maak)industrie. Deze twee sectoren komen in de toekomst verder onder druk te staan door de globalisering. De (maak)industrie heeft vooral last van productiebedrijven die ervoor kiezen om te gaan produceren in lage lonen landen, zoals in Oost Europa en Azië. De landbouw zal het zwaar krijgen wanneer na 2013 de vrije marktwerking in de landbouw ingaat, dit zorgt ervoor dat ze moeten concurreren met landen waar er goedkoper geproduceerd kan worden. Daarnaast wordt de kenniseconomie in de toekomst steeds belangrijker in landen als Nederland. De Achterhoek zal daarom moeten hervormen van een productie georiënteerde economie naar een meer kennis georiënteerde economie om zo economisch vitaal te blijven. Er kan onder meer gekozen worden voor een focus op de ontwikkeling van nieuwe vormen van duurzame energie of biomassa. Er kan hiervoor tevens gebruik gemaakt worden van kennis die er al aanwezig is in de landbouw en de (maak)industrie, maar ook van de wetenschappelijke kennis bij de drie universiteiten in de omliggende regio's. Deze regio's zijn tevens 'Pieken in de Delta' en worden economisch ondersteund door de rijksoverheid, hierdoor kan de Achterhoek gebruik maken van de kennis die er is en eventueel indirect meeprofiteren van de geldstroom naar deze regio's.

De demografische krimp is het belangrijkste aspect dat voor de nieuwe toekomstvisie van de Achterhoek meegenomen moet worden. In de komende dertig jaar zal de bevolking van de Achterhoek gaan dalen en van samenstelling veranderen, hetzelfde geldt voor de huishoudens. Dit heeft gevolgen voor onder andere de voorzieningen, de woningen, de economie, het milieu, de mobiliteit en de leefomgeving in de Achterhoek. Er kan niet langer meer gegroeid worden in kwantiteit. Zo is er niet genoeg vraag meer om door te gaan met het bouwen van huizen zoals jarenlang het geval is geweest. Daarnaast verandert de vraag naar woningen, maar ook voorzieningen, door de vergrijzing en de ontgroening. Dit soort veranderingen zorgt ervoor dat de leefbaarheid van de Achterhoek aangetast kan worden. In de toekomstvisie moet hier rekening meegehouden worden en er zal vooral ingezet moeten worden op het behoud van de kwaliteit van de leefomgeving in de Achterhoek.

Regionale samenwerking is een ander aspect dat erg belangrijk is om een regionale toekomstvisie te doen laten slagen. Gemeenten, maar ook ondernemers en organisaties, kunnen in deze tijd van globalisering niet langer meer alleen overleven en zullen met concurrenten moeten samenwerken. Regionale samenwerking tussen de 3 O's is daarom van belang om als gebied economisch te blijven ontwikkelen. De gemeenten zullen hiervoor hun eigen belang verder los moeten laten en voor het gezamenlijk belang van de regio moeten gaan. Blijven gemeenten hun eigen belang voorop stellen, is één gezamenlijke gemeente Achterhoek misschien wel de oplossing om de toekomstvisie te laten slagen. Er zal daarnaast ook samengewerkt moeten worden over de regiogrenzen heen. Juist de omliggende regio's zijn voor de Achterhoek belangrijk om economisch en sociaal te blijven ontwikkelen, dit geldt zowel voor de Piek regio's als het Duitse achterland.

Al met al is voor een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van de Regio Achterhoek van belang dat er zowel rekening gehouden wordt met de veranderingen op demografisch gebied als ook met de veranderingen op economisch gebied naar een steeds sterker wordende kenniseconomie in Nederland. Op economisch gebied zal de Achterhoek een focus moeten zoeken die past bij de kenniseconomie. Deze focus kan gevonden worden in 'Achterhoek als proeftuin' van de drie omliggende regio's. In deze proeftuin kunnen onderzoeken van de drie universiteiten, vooral gericht op duurzame energie, in praktijk worden gebracht. Duurzame energie past tevens goed binnen de eigen duurzaamheidsambities van de Achterhoek. Er kan daarbij samengewerkt worden met de maakindustrie en de agrarische sector, waardoor boeren een nieuwe bron van inkomsten kunnen aanboren in deze moeilijke tijd en de voorhanden zijnde kennis in de maakindustrie ook meegenomen kan worden. Om te anticiperen op de krimp en ook sociaal vitaal te blijven als regio, is het belangrijk dat ook de randvoorwaarden als voorzieningen, woningmarkt, onderwijs en mobiliteit in de Achterhoek de nodige aandacht krijgen. Er kan niet meer als vroeger standaard in kwantiteit gegroeid worden op deze terreinen. Wel ligt er nog een grote kans voor de Achterhoek om de kwaliteit van deze randvoorwaarden te laten groeien, om zo een aantrekkelijke regio voor bewoners en bedrijven te blijven en de leefbaarheid in het gebied te behouden. Niet langer zal in de Achterhoek groeien in kwantiteit centraal staan, maar zal de vergroting van de kwaliteit van de leefomgeving de boventoon gaan voeren.

10. Literatuur

Atzema, O.A.L.C., J.G. Lambooy, A. van Rietbergen & E. Wever, E. (2002). *Ruimtelijke Economische Dynamiek; kijk op bedrijfslocatie en regionale ontwikkeling*. Bussum: Coutinho.

Bouwend Nederland. (2010, Mei 05). *Krimp*. Opgeroepen op Mei 10, 2010, van Bouwend Nederland: http://www.bouwendnederland.nl/regionoord/regionaalthema/bouweninframarkt/krimp/pages/de_fault.aspx

Castells, M. (2002). Local and Global: cities in the network society. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 93, 548-558.

CBS. (2010, Maart 05). *Statline CBS databank*. Opgeroepen op Mei 11, 2010, van CBS: <http://statline.cbs.nl>

CBS. (2009). *Monitor Duurzaam Nederland 2009*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Cörvers, R.J.M. (2004). Duurzame ontwikkeling: van concept naar strategie. In de Kraker, J. & Cörvers, R.J.M., *Milieuproblemen en duurzame ontwikkeling* (pp. 16-50). Heerlen: Open Universiteit Nederland.

D66. (2010, april 18). *Supergemeente een stap te ver*. Opgeroepen op september 22, 2010, van D66 Houten: http://d66houten.nl/news/item/supergemeente_een_stap_te_ver/83

de Heer, R., & Papegaaij, P. (2006). *De 'Innovatieagenda Oost-Nederland – Spel Zonder Grenzen'*. Enschede: Drukkerij de Sligte.

de Jong, A., & van Duin, C. (2010). *Regionale prognose 2009-2040: vergrijzing en omslag van groei naar krimp*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Derks, W. (2006). Van groei naar afname. *Rooilijn*, 2, 57-63.

Derks, W., Hovens, P., & Klinkers, L. (2006). *Structurele bevolkingsdaling, een urgente nieuwe invalshoek voor beleidsmakers*. Den Haag: Raad voor Verkeer en Waterstaat, VROMraad.

Dicken, P. (2007). *Global Shift, mapping the changing contours of the world economy*. London: Sage Publications Ltd.

DNV. (2010). *Masterclass toekomstverkenningen & scenario's*. Opgeroepen op oktober 18, 2010, van DNV: http://www.dnv.nl/onzediensten/training/kennismanagement/toekomstverkenningen/masterclass_toekomstverkenningen_scenarios/index.asp

Gardenier, J., Schudde, L., & Nanninga, M. (2008). *Regiorapportage Achterhoek*. Groningen: CAB.

Glas, M. (2009). Een onafgebroken keten van overwinnaars. In Schrijvers, J. & Heisterkamp, P., *Darwin magazine* (pp. 22-25). Mainpress: Amsterdam.

Hospers, G.-J. (2009). *Citymarketing in Perspectief*. Lelystad: IVIO-Wereldschool.

Hospers, G-J. (2010). *Krimp*. Amsterdam: SUN.

Hospers, G-J. & van Lochem, M. (2003, oktober). *Ondernemend besturen in Twente, van koning-koopman Willem I tot VOF Twente*. Opgeroepen op Juli 27, 2010, van Gemeente Enschede: <http://www.enschede.nl/gemeente/actueel/stdeljkcie/00020/ondernemendbesturenintwente.doc>

Huizinga, F. & Smid, B. (2004). *Vier vergezichten op Nederland. Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040*. CPB: Den Haag.
Kamer van Koophandel Centraal Gelderland. (2009). *Ondernemerschapsmonitor 2009 Achterhoek*. Arnhem: Kamer van Koophandel.

Khandekar, S., & van Haeften, P. (2007). *Omgaan met krimp: een nieuw paradigma*. Dordrecht: Gerrichhauzen & Partners.

Korten, H. (2010). *Barometer Arbeidsregio Achterhoek december 2009*. Winterswijk: UWV Werkbedrijf.

Kregting, S. (2010, februari 2). Spookdorpen in Nederland? Aalten, Gelderland, Nederland.

Ministerie van Economische Zaken. (2006). *Pieken in de Delta; gebiedsgerichte Economische Perspectieven*. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (2004) *Agenda voor een vitaal platteland*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

MKBfilms.nl (Regisseur). (2010). *Buren over de regio Achterhoek* [Film].

Nicis Institute. (2009). *De nieuwe groei heet krimp, een perspectief voor Parkstad Limburg*. Den Haag: Nicis Institute.

Nieuwenhuis, E. (2009, Maart 25). *Algen als heilige graal*. Opgeroepen op September 06, 2010, van Volkskrant: http://www.volkskrant.nl/binnenland/article1169602.ece/Algen_als_heilige_graal

Palstra, R.B. (2006). *Gemeenschappelijke samenwerking op basis van de WGR*. VNG: Den Haag.

Parkstad Limburg. (2009). *Intergemeentelijke structuurvisie Parkstad Limburg "ruimte voor park & stad"*. Parkstad Limburg: Parkstad Limburg.

Pijnenburg, B. & Reus, J. (2003). *Dialog stad en platteland, ervaringen van het project ruraal debat van overlegplatform Duinboeren*. Wageningen: Wetenschapswinkel Wageningen UR.

Planbureau voor de Leefomgeving. (2010, Februari, 26). *De ruimtelijke structuur van de Pieken in de Delta*. Opgeroepen op Juli 27, 2010, van Planbureau voor de Leefomgeving: <http://planbureauvoordeleefomgeving.nl/nl/publicaties/2010/De-ruimtelijke-structuur-van-de-Pieken-in-de-Delta.html>

Programmacommissie Oost-Nederland. (2009). *Pieken in Oost-Nederland, werk maken van kennis*. Arnhem: Ministerie van Economische Zaken.

Raad voor het Landelijk Gebied. (2009). *Kansen voor een krimpend platteland*. Utrecht: Raad voor het Landelijk Gebied.

Rabobank Nederland. (2009). *Rabo Regio Top 40*. Utrecht: Rabobank Nederland.

Rabobank Nederland. (2010). *Rabo Regio Top 40*. Utrecht: Rabobank Nederland.

Rabobank Nederland. (2002). *Sociaal-Economische Verkenning Achterhoek*. Utrecht: Rabobank Nederland.

Regio Achterhoek. (2010) *Duurzame Economie*. Opgeroepen op juli 26, 2010, van Regio Achterhoek: www.regio-achterhoek.nl/taken/duurzame-economie

Regio Achterhoek. (2008). *Krimpen biedt Kansen, demografische ontwikkelingen in de Achterhoek*. Doetinchem: Regio Achterhoek.

Regio Achterhoek. (2010) *Projecten Grens*. Opgeroepen op juli 27, 2010, van Regio Achterhoek: www.regio-achterhoek.nl/taken/regiomarketing-lobby-en-externe-betrekkingsen/projecten-lobby-/

Regio Achterhoek. (2010) *Tafel van Groenlo*. Opgeroepen op juli 26, 2010, van Regio Achterhoek: www.regio-achterhoek.nl/taken/duurzame-economie/tafel-van-groenlo/tafel-van-groenlo.html

Regio Twente. (2010). *Gebiedsdocument Twente 2010-2020*. Enschede: Regio Twente.

Rijk, VNG, IPO. (2009). *Krimpen met kwaliteit, interbestuurlijk actieplan bevolkingsdaling*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Rinnooy Kan, A. (2009, april 2). *Globalisering en het vestigingsklimaat in de regio*. Opgeroepen op september 2010, 21, van Ser.nl: <http://www.ser.nl/nl/actueel/toespraken%20van%20de%20voorzitter/20090402.aspx>

Stadsregio Arnhem-Nijmegen. (2005). *Regionaal Plan 2005-2020, 'werken aan een aantrekkelijke en concurrerende stadsregio in Noordwest Europa'*. Nijmegen/Amsterdam: Vista.

Stedendriehoek. (2007). *Regionale Structuurvisie Stedendriehoek 2030, visie op het bundelingsgebied*. Deventer: Stedendriehoek.

Swinnen, I. (2007). *Globalisering en vestigingsfactoren. Met speciale aandacht voor de regio Limburg*. Universiteit Hasselt, Hasselt.

Technocentrum Zuidelijk Gelderland. (2009). *Activiteitenplan 2010*. 2009: Technocentrum Zuidelijk Gelderland.

UWV WERKbedrijf. (2010, juni). *Regionale arbeidsmarktschetsen, juni 2010*. Opgeroepen op juni 23, 2010, van www.werk.nl: www.werk.nl/pucs/groups/public/documents/document/wdo_007633.pdf

UWV WERKbedrijf. (2010, juni). *Barometer Arbeidsmarkt Regio Achterhoek, juni 2010*. Opgeroepen op oktober 18, 2010, van www.poa-achterhoek.nl/files/cms/bestand/95262.pdf

- van Dam, F., de Groot, C., & Verwest, F. (2006). *Krimp en ruimte, bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- van der Beek, J.E.; Belo, P.A.; Hammink, E.A.F. (2008). Economisch jaarboek Regio Achterhoek 2008. In K. v. Gelderland, *Ruimte om te ondernemen in Centraal Gelderland* (pp. 1-54). Arnhem: Kamer van Koophandel Centraal Gelderland.
- van der Kooij, M. (2006). We willen geen museum worden, remedies tegen ontvolking. *Binnenlandsbestuur.nl*, 24-27.
- Vanhaverbeke, W. (1999). *De symbiose tussen plattelandsgebieden en stedelijke centra*. Maastricht: NIBOR – Universiteit Maastricht.
- van Nimwegen, N., & Heering, L. (2009). van groei naar krimp, een demografische omslag in beeld. *Demos*, 25, 4-6.
- van Seters, P. (2002, mei 3). *Over de grenzen van globalisering*. Opgeroepen op september 21, 2010, van Tilburg University: <http://www.tilburguniversity.nl/globus/publications/02.06.pdf>
- Venhorst, V., & Wissen, L. (2007). *Demografische trends en de ontwikkeling van kwantitatieve en kwalitatieve woningbehoefte*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- VNG. (2009). *Demografische krimp: een (inter)nationaal vraagstuk met een lokale transformatieopdracht, kansen voor betere verdeling van kwaliteit en vitaliteit*. Den Haag: VNG.
- VROM. (2009). *Onderzoeken*. Opgeroepen op Maart 3, 2010, van VROM: www.vrom.nl/pagina.html?id=42376%0=42095
- Walsweer, M. (2006) *Hedenmorgen 2006-2040, vier toekomstscenario's van de Gelderse economie*. Arnhem: Provincie Gelderland.
- Wessel, A., & Wiesel, F. (2004) Samenwerking als oplossing voor maatwerk. *Openbaar Bestuur*, 4, 24-29.
- Wieberdink, F. (2006) *Van netwerk tot regio: een onderzoek naar de toepassing van regiomarketing en de wijze van samenwerking in het stedelijk netwerk WERV*. Enschede: Universiteit Twente.
- Woestenburg, M. (2010). Omgaan met krimp betekent maatwerk. *Landwerk*, 3, 10-13.